

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

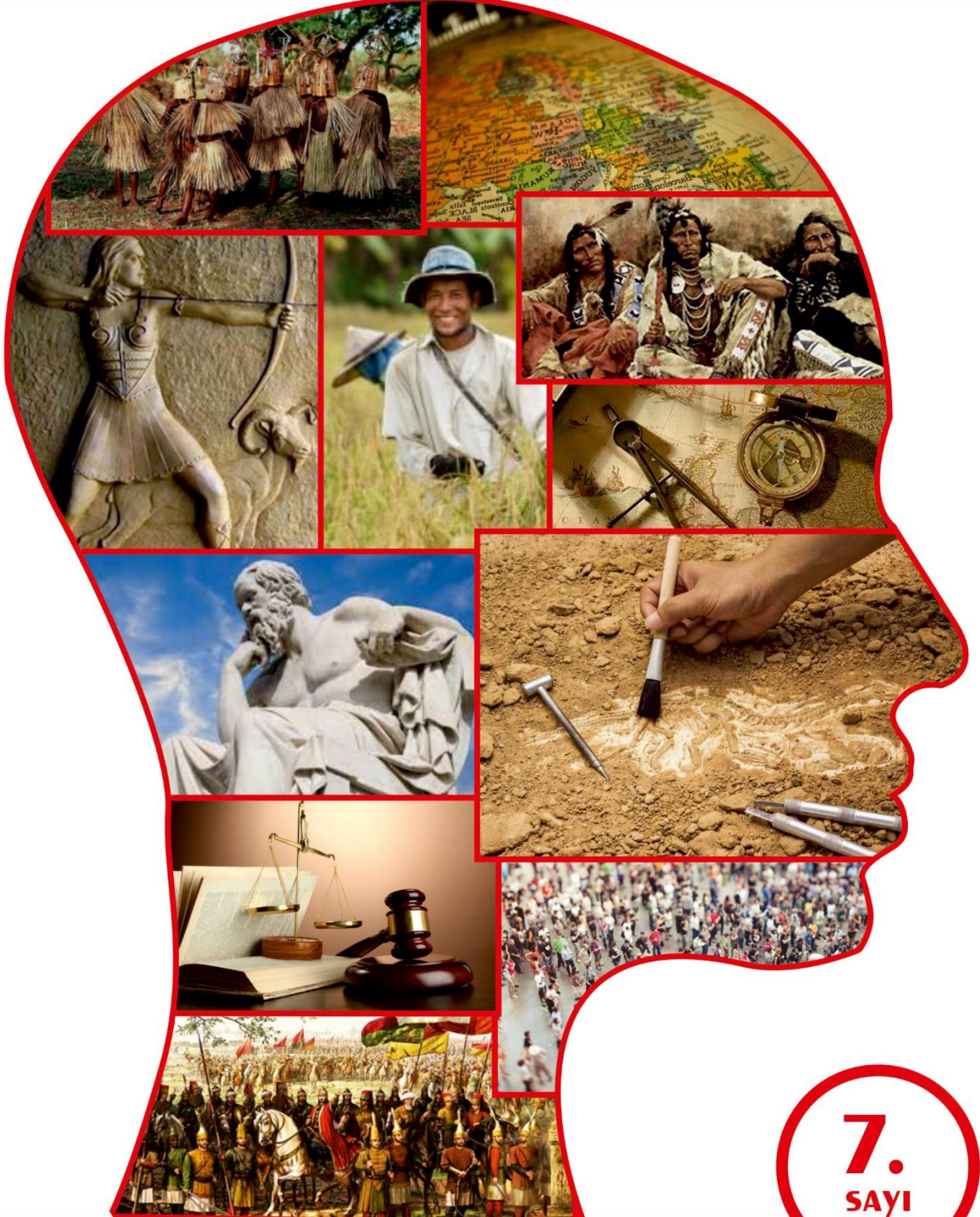
INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Cilt/VOLUME: 4

Sayı/NUMBER: 7

Yıl/YEAR: Aralık 2021

ISSN: 2636-8641



7.
SAYI

ISSN: 2636-8641

SAYI / ISSUE 7 – 2021



Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi

INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi yılda iki sayı yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Dergide yer alan yazıların ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.

.....

International Journal of Human Studies is a peer-reviewed, biannual journal.

The responsibility of statements or opinions uttered in the articles is upon their authors.

Bu dergi *International Scientific Indexing(ISI)*, *Index Islamicus*, *Modern Language Association(MLA)*, *Cite Factor*, *Directory of Research Journals Indexing(DRJI)*, *ASOS Index*, *ResearchBib*, *Scientific Indexing Services(SIS)*, *Eurasian Scientific Journal Index(ESJI)*, *Rootindexing* veri tabanında yer almaktadır.

.....

Articles in this journal are indexed or abstracted in *International Scientific Indexing(ISI)*, *Index Islamicus*, *Modern Language Association(MLA)*, *Cite Factor*, *Directory of Research Journals Indexing(DRJI)*, *ASOS Index*, *ResearchBib*, *Scientific Indexing Services(SIS)*, *Eurasian Scientific Journal Index(ESJI)*, *Rootindexing*

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi

INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Akmatali Alimbekov - Prof. Dr. Ayşe Nur Tekmen

Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan - Prof. Dr. Elif Asude Tunca

Prof. Dr. Gürkan Gökçek - Prof. Dr. Haluk Tanrıverdi

Prof. Dr. Hasan Kaplan - Prof. Dr. Hüseyin Gül

Prof. Dr. Mehmet Taşpınar - Prof. Dr. Necla Türkoğlu

Prof. Dr. Tamas Dezsö - Prof. Dr. Tuba Hasdemir

Prof. Dr. Uli Schamiloğlu - Doç. Dr. Cristina Ilie Goga

Ankara 2021

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi / INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Sayı / ISSUE 7 – Yıl / YEAR 2021

Sahibi/ Published : Zeynel Karacagil
under the auspices of
Yazı İşleri Müdürü

Yazı İşleri Müdürü :
Yardımcıları /
Co-editors

Yayın Kurulu / : Prof. Dr. Akmatali Alimbekov - Kırgızistan - Türkiye Manas
Editorial Board Üniversitesi
: Prof. Dr. Ayşe Nur Tekmen - Ankara Üniversitesi
: Prof. Dr. Durmuş Ali Arslan - Mersin Üniversitesi
: Prof. Dr. Elif Asude Tunca - Girne Amerikan Üniversitesi
: Prof. Dr. Gürkan Gökçek - Nevşehir Hacı Bektaş
Veli Üniversitesi
: Prof. Dr. Haluk Tanrıverdi - İstanbul Üniversitesi
: Prof. Dr. Hasan Kaplan - İbn Haldun Üniversitesi
: Prof. Dr. Hüseyin Gül - Süleyman Demirel Üniversitesi
: Prof. Dr. Mehmet Taşpınar - Gazi Üniversitesi
: Prof. Dr. Necla Türkoğlu - Ankara Üniversitesi
: Prof. Dr. Tamas Dezsö - Eötvös Lorand Üniversitesi
: Prof. Dr. Tuba Hasdemir - Ankara Hacı Bayram
Veli Üniversitesi
: Prof. Dr. Uli Schamiloglu - Nazarbayev Üniversitesi
: Doç. Dr. Cristina Ilie Goga - Craiova Üniversitesi
:

Yay. Kur. Sekreteri/ Sec. of the Ed. Board : Ömer Kahya
Sekreter Yrd./ Ass. Sec. of the Ed. Board : Şafak Bozgun

Ön Dil Kontrolü / Grammer Check : Sema Şişman

Mizanpaj Editörü / Assing Layout Editor : Deniz Karatekin
Son Okuma / Proofreading : Elif Akkaş

Editör-Hakem(Yayın Danışma) Kurulu

Review Board

Prof. Dr. Dilek İnan - İzmir Demokrasi Üniversitesi

Prof. Dr. Gürsoy Şahin - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof.Dr. Mine Gözübüyük Tamer - Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Telat Gül Şendil - İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Tuğba Hasdemir - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Ferhat Karabulut - Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Leman Gürlek - İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Melek Sarı Güven - Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Şule Yüksel Özmen - Trabzon Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Ünal Bozyer - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Dr. Cenk Tan - Pamukkale Üniversitesi

Dr. Arş. Gör. Duygu Akyüz - İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Enes Kavak - Gaziantep Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fuat Levendođlu - İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye Şahin Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Ada - Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Arş. Gör. Fatih Özen - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Geriye Dönüş Üzerine Bir Araştırma / A Research on Coming Back Home • 8 - 18

Meryem BULUT, Sevgi DİNÇMEN

Dorotea'nın Şarkısı" Romanını Tutku ve Özgür İrade Bağlamında Düşünmek / A Considering of Passion and Freewill in the Novel "Dorotea's Song" • 19 - 33

Nur Gülümser İLKER

Okul Öncesi Dönem (3-6 Yaş) ve İlkokul Dönemi (7-11 Yaş) için Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin (ABÖ) Uyarlanması: Anne ve Baba Formu / Adaptation of Maternal Gatekeeping Scale (MGS) for Preschool Period and Primary School Period: Mother and Father Form • 34 - 53

Hilal KARABULUT

Dağlık Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasya'da Yeni Güç Dengeleri / The Nagorno-Karabakh War and New Power Balances in South Caucasia • 54 - 65

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ

Family Disintegration in What the Butler Saw by Joe Orton / Joe Orton'un What the Butler Saw Oyununda Aile Parçalanması Üzerine Bir Değerlendirme • 66 - 75

Emrah ATASOY

Pandemic and Theatre Throughout the Ages / Çağlar Boyunca Pandemi ve Tiyatro • 76 - 87

Mesut GÜNENÇ

İstanbul Sözleşmesi: Twitter Üzerinden Sözleşmeye Karşı Çıkanların Görüşlerine Yönelik Bir Söylem Analizi / Istanbul Convention: A Discourse Analysis on the Opinions of Opponents to the Convention on Twitter • 88 - 106

Eylül AKAR, Özğür BAYAR, Nilüfer KOÇTÜRK

DERLEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

Komünizm Sonrası Polonya, Litvanya ve Letonya Sineması Belgesel Filmlerinde Yoksulluk Tasvirleri / Representation of Poverty in Polish, Lithuanian and Latvian Documentary Films of the Post-Communist Period • 107 - 124

Çiçek TOPÇU

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Tiryaki, Salih. (2020). Toplumsal Hareketler ve Medya. İstanbul: LİTERATÜRK academia, 192 s., ISBN:978-605-337-261-5 • 124 – 128

Kerem TÜRK



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 7 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 02-11-2020 – Kabul/ACCEPTED: 25-12-2020

Geriyeye Dönüş Üzerine Bir Araştırma

A Research on Coming Back Home

Meryem BULUT¹ | Sevgi DİNÇMEN²

Abstract

This research covers those who moved from Çamlıdere to Ankara in the past and move back to Çamlıdere after retirement for various reasons. In addition to complete immigrants, ones who have a dual residence life are included in the study. The interviews were held in between February to January, 2020. Qualitative method was used in the research. In the interviews, people's past memories were added to the stories and comments of others.

According to the findings obtained as a result of interviews, they returned to their place of birth for various reasons such as escaping from the security threat of the city and getting rid of the

Öz

Bu araştırma, çeşitli nedenlerle Çamlıdere'den, Ankara'ya emekli olduktan sonra tekrar Çamlıdere'ye göç edenleri kapsamaktadır. Araştırmaya tümüyle göç edenlerin yanı sıra ikili (Ankara ve Çamlıdere) yaşam döngüsünü sürdüren insanlar da dahil edilmiştir. Görüşmeler Şubat-Haziran 2020 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel yöntem kullanılmıştır. Görüşmelerde kişilerin geçmiş anılarına, başkalarının hikâyeleri ve yorumları da eklenmiştir.

Görüşmelerden elde edilen bulgulara göre kentin güvenlik tehdidinden kaçmak, kentin sosyal yalıtılmışlık duygusundan kurtulmak gibi değişen

¹ Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, mbulut@ankara.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9857-7307

² Lisansüstü Öğrenci, Ankara Üniversitesi SBE, İnsan İlişkileri, sevgidincmen@gmail.com, Orcid: 0000-0002-1645-0044

socialisolation feeling at the city. It has been observed that living a quiet life, being in touch with nature, finding peace with vineyard gardening, longing for sincere and reliable human relations made the decision to migrate back easier. It has been stated that Çamlıdere is preferred both because of being the hometown and because of it is close to Ankara. Those who live a double sided life, means of transportation is easily provided for those who have health problems, and to reach health centers.

Keywords: City, Rural Areas, Reverse Migration

nedenlerle doğdukları yere geri dönmüşlerdir. Dingin bir hayat sürmek, doğayla iç içe olmak, bağ-bahçe işleriyle huzur bulmak, komşuluk ilişkileri, samimi ve güvendiği insan ilişkilerine duyulan ihtiyaçlarda geriye göç kararını almalarını kolaylaştırmış görünmektedir. Çamlıdere hem doğdukları yer, hem de Ankara'ya ulaşımının yakın olması nedeniyle tercih edildiği dile getirilmiştir. Çünkü ikili yaşam sürdürenler için gidiş-gelişlere, sağlık sorunu yaşayanlara da sağlık merkezlerine ulaşım olanağı kolaylıkla sağlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kırsal Alanlar, Tersine Göç

Giriş

Göç, yer ve hayat değiştirme döngüsü içinde süreklilik gösteren bir dinamiktir. Özellikle Sanayi Devrimi ile başlayan süreçte iktisadi, toplumsal ve politik nedenlerle gelişime ve değişime bağlı olarak insanların yaşadıkları bölgeden başka bir bölgeye yerleşmesiyle var olan göç eyleminin daha çok arttığı görülür. Türkiye, bulunduğu konum itibarıyla göç veren (kaynak) ve göç alan (hedef) bir ülke konumundadır. Bu özelliği ile literatüre *Türk Göçü* kavramıyla geçmiştir. Sirkeci ve Yücesahin'e göre "Türk göçü kavramı yurtdışına göç, yurt içine göç, yurt dışından geri dönen göç, transit göç, sığınmacı ve mültecilerle iç göçü de barındıracak şekilde kapsam olarak gittikçe genişlemektedir"(2014:1-10). Halaçoğlu'na(1995) göre Türkiye, iki yüzyılı aşkın bir süredir çevre bölgelerden, yönelen "kitlesel" göçlerin gözdesi olmuştur. Balkanlarda yaşam koşulları bozulup güvenlik kalmayınca tersine bir dönüşbaşlamıştır. Balkan Savaşı ile Balkanlar'dan, Osmanlı Devleti'nin iç kesimlerine doğru göçler başlamıştır (Akt: Bulut, 2019:89-98).

Türkiye'de, 1950'lerden itibaren sanayi ve makineleşmenin sonucu olarak üretim ve hizmet sektöründe yaşanan gelişmelere bağlı olarak kırsal alanlardan kentlere göç başlamıştır. Büyük kentler, ekonomik kaynakların artması ve farklı iş kollarının oluşması nedeniyle insanlara daha cazip gelmiştir. Büyük kentlere göç eden bireyler, sosyoekonomik şartlar gereği daha önceden göçmüş akraba ya da hemşerilerinin yardımıyla kent hayatına dâhil olmuşlardır. Göç edenlerin yeni yerleşim birimleri; yine aynı memleketten eş, dost ve akraba zinciriyle oluşan gecekondulardır. Öksüz'e göre kente ilk göç edenler erkekler olmuş; iş, barınma, güvenlik gibi durumlarını iyileştirdiklerinde ailelerini de yanlarına almışlardır. Göçü gerçekleştirenlerin durumu, tanıdık ve akrabaların da göç etmesini teşvik etmiştir. Arkadan göç eden gruplar, genelde aynı il, ilçe, mahalle ve hatta sokağı tercih etmişlerdir(2018:87-98).Çataloğlu ve Bulut'a göre dış göç gerçekleştiren Kerkük Türkmenlerinin bazılarının da daha önce

Türkiye'ye (İstanbul) gelen çocuklarının arkasından geldikleri saptanmıştır. Dolayısıyla önceden yerleşmiş akrabaların varlığının göçü pozitif yönde etkilediğini belirtmemiz olanaklıdır (2019:19-31).

Kendi içinde sosyalleşen, kent yaşamına ya hiç ya da sonradan dahil olmuş bu bireyler kentlerde kent yaşam tarzında farklı olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ekici ve Tuncel'e göre kente yönelik aidiyet duygusunun gelişmemesi, akrabalık gibi geleneksel ilişki ağlarının kentsel yapılarda da sürdürülmesini güçlendirmektedir (2015:9-22). Simmel; kentlerde ve kırsalda yaşayan insanları karşılaştırarak, kırsalda yaşayanların ilişkilerini daha samimi, daha içten görmekte, buna karşılık kentlileri, yapay, anlaşılması zor insanlar olarak tanımlamaktadır(Akt:Yalçın,2010:225-245). Delaloğlu'nun görüşü, Simmel'i destekler niteliktedir. Simmel; kent insanının yalnızlaştığını; kentlerin toplanma mekânları ile köylerde bir araya gelme mekânlarını karşılaştırarak ileri sürer. Ona göre kır kahvehanesi birlikteliği, kentlerin kafesi ise kalabalıkta yalnız kalmayı temsil eder(Yalçın, 2010:225-245).

İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan ve 1960'lı yıllarda hız kazanan kırdan kente göç olgusu çarpık kentleşme, kente adaptasyonun sağlanamaması, kentleşememe, kır-kent arasında profil farklılığı ve kültürel çatışma gibi unsurlara bağlı olarak olumsuz etkilenmiş ve iyi yönetilememiştir. Günümüzde büyük kentlerde yaşanan problemler, önceden yaşanan, hali hazırda devam eden göç hareketlerinin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Bodur, 2019).

Bu araştırma, tersine göç edenleri kapsamaktadır. Baş'a göre tersine göç; sosyoekonomik nedenlerle büyük kentlere göç eden bireylerin, belli bir zaman sonra doğdukları, büyüdükleri bölgelere doğru göç etmeleri olarak tanımlanabilir(Baş, 2019).

Çalışma; tersine göç ederek ve ikili yaşam döngüsü içinde yaşamını idame ettiren bireylerle Şubat-Haziran 2020 zaman aralığında gerçekleştirilmiştir. Araştırma Ankara'dan, Ankara'nın Çamlıdere ilçesine göç edenler ile sınırlıdır ve nitel yöntem seçilip, yüz yüze yapılan derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak gözlemler yapılmıştır. Görüşme yapılacak kişilere "kartopu örneklem" yoluyla, kişiden kişiye (Baltacı, 2018: 246) şeklinde ulaşılmıştır. Tersine göç eden ve kent ile ilçe arasında ikili bir yaşam süren 18 yaş ve üstü olan bireylerden izin alınarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Açık uçlu sorulardan oluşan gönüllü katılımcı formları aracılığıyla veriler toplanmıştır. Sohbet düzeyinde informel bir tarzda gerçekleştirilen görüşmeler esnasında ise kayıt cihazı kullanılmıştır. Her ne kadar gönüllü katılımcı formu hazırlanmış olsa da konuşmanın seyrine göre sorulara eklemeler yapılarak, görüşme derinleştirilmeye çalışılmıştır. Kişilerin geçmiş anıları, belleklerinde yer eden zamanlar, başkalarının hikâyeleri ve yorumlarının da eklenmesiyle görüşmeler tamamlanmıştır.

Katılımcılardan on kişi kadın olmak üzere toplam 17 kişi ile görüşülmüştür. Yaşları 25-69 arası olan on katılımcı kadındır. Eğitim durumları üç katılımcı ilkokul, dört katılımcı lise; üç katılımcı lisans mezunudur. Erkek katılımcıların yaşları 38- 66 arası olup, bir ilkokul, üç lise, iki lisans, biri yüksek lisans düzeyinde eğitim almıştır. Katılımcılardan on kişinin çalışma hayatının içinde aktif olarak yer aldığı, üçünün emekli(eşlerinden dolayı), üç kadının sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Lisans mezunu olan bir kadın katılımcı işsizdir. Katılımcılardan dokuzun evli olduğu, diğerlerinin ölüm ve ayrılık nedeniyle

evli olmadıkları belirlenmiştir. Görüşmeler tamamen gönüllülük esasına dayalı olup, katılımcıların özel bilgileri saklanmıştır.

Kentlerde kırsalı yaşamak

Katılımcıların köylerinden kente göç ettikleri dönemde yerleşecekleri bölgeleri yakın akraba, ahabap, hemşeri gibi tanıdıkları aracılığıyla bularak, onlara yakın mekânları tercih ettikleri görülmüştür. İlk dönemlerde kırsalda yaşadıkları hayata benzer bir döngü içinde olduklarını belirterek, yakınlarının alış-veriş, kamu hizmetleri gibi faaliyetlerde kendilerine yön verdiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, Tönnies'in "mekânlarda değişiklik yapmak suretiyle cemaat olma özelliklerini sürdürmüşlerdir"(Akt: Gezgin,1988:183-201). görüşü ile örtüşmektedir. Bulut'a göre insanlar, zor durumlar karşısında kendi koşullarında çeşitli çözümler üretmişlerdir (Bulut, 2018:121-132). Kentin ulaşılmazlığı karşısında yakınlarıyla dayanışma içinde kalarak güvensizlikleriyle baş etmeye çalışmışlardır.

Kendilerini hiçbir zaman tam olarak kentli olarak göremeyen katılımcılar; geleneksel kültürlerini göç ettikten sonra da koruyarak, bir tarafı kentli, bir tarafı köylü; dolayısıyla araya sıkışmış bir hayat yaşadıklarını vurgulamışlardır. Göç sonrasında oluşan genel bir durum olarak kabul edilebilecek süreçte, Türkiye'nin ve hatta dünyanın çeşitli bölgelerinde oluşturulan "getto tipi" bölgeler gibi Çamlıdere'den Ankara'ya göçenler; Keçiören, Etlik, Yenimahalle ve gecekondulaşmanın 1960'lı yıllarda yoğun olarak yaşandığı Şentepe gibi bölgeleri tercih etmişlerdir. İki katılımcının eğitimini tamamlamaları ve kurumsallaşmış bir yerde işe girmiş olmaları ile yaşadıkları yeri değiştirdikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda bölgesel farklılıkların, bireylerin kentleşme sürecinde etkili olduğu saptanmıştır. Bu durum Tönnies'in cemaat ve cemiyet teorisinde bahsedilen olguyla benzer bir nitelik taşımaktadır.

Ülken'e (1969) göre "cemaat yerlere göre hacmi değişik, belirli bir coğrafi bölgede yaşayanlar oturan ve aynı kültüre bağlı, aralarında akrabalık, manevi dayanışma gibi sıkı bağlar bulunan bir cinsten zümredir."(Gezgin,1998:183-201). Tönnies cemaat olgusunu kan, mekân ve fikir ayrımı ile temellendirmiştir. Kan cemaati akrabalık üzerinden, yer cemaati komşuluk üzerinden, fikir cemaati ise dostluk üzerinden kurulur (2019:53-54).

Katılımcılara göre, göç edilen yıllarda kentteki sosyal hayat, Çamlıdere içinde yaşanan hayatla benzerlik göstermektedir. Yeni tanıştıkları insanlara daha ölçülü davrandıklarını ve yabancı olarak gördüklerinden dolayı kendi eş, dost ve akraba çevreleriyle temas içinde olduklarını aktarmışlardır. Göçen birey ya da toplulukların kırsalda yaşadıkları hayatın bir benzerini kente taşıdıkları ve sosyal çevrelerini akraba ve dostları ile tutarak kendi sınırlarını çizdikleri görülmektedir. Böylece ait oldukları toplumun özelliklerini yansıtmaya ve taşımaya devam etmişlerdir. Tönnies'e göre; insan doğal cemaate iyi ve kötü günlerinde bağlı kalır. Anılar sadakati doğurur (2019:57). Cemiyete aidiyet bir yabancının olabileceği kadardır (Akt:Gezgin,1988:183-20).

Kent yaşamının bozulması

Köyden göç ettikten sonra Ankara'nın Etlük semtine yerleşen ve orada büyüyen üç katılımcı, şimdiki ve eski Etlük arasında çok büyük farklılık olduğunu, ilk göç ettikleri dönemde ülke şartlarının maddi ve siyasi olarak çatışmaların içinde olduğu halde ilişkilerin daha samimi, sosyal hayatın daha kaliteli olduğuna değinmişlerdir. O dönem açık hava sinemalarının varlığı, bilgiye ve okumaya verilen önemi, komşuluk ilişkilerinin iyiliği, mahalle esnafının tanınması, yardımlaşmanın çok olması gibi detayların mutluluk verdiğini belirtmişlerdir. Günümüzde ise kent yaşamının teknolojik gelişmelere bağlı olarak eğitim, meslek edinme, kariyer hayatı, özel hayatın monotonluğu gibi etkenler ile sığlaştığı; insan ilişkilerinin de samimiyetten uzak, menfaat çerçevesi içinde gelişmekte olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre kent hayatında insanlar daha yalnızdır. Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar'a göre gruplar içinde yer almak sosyal ve psikolojik gereksinimleri karşılamamıza yardım eder (2018:273).

Bu bağlamda katılımcılardan üçü, günümüz kent hayatı içinde insan ilişkilerinin iş, sosyal medya ve katıldıkları faaliyetler üzerinden kurulduğuna değinmiştir. Bir katılımcı bu durumu; "iş ve ev arasında sıkışan hayatta hareket etmek için spor salonlarına gidiyoruz" ifadesi ile tanımlamıştır. Kent hayatının, kısa dönemli ilişkiler sağladığına, arkadaş ve dost kavramlarının eskisi kadar sağlam ve güvenilir kalmadığına işaret etmişlerdir. Kent hayatı içinde insanlar yönetici, gönüllü, taraftar, dernek üyesi gibi kimlikler içinde ve bir gruba ait olarak kendilerini ifade etmektedir. Bauman, kimlik arayışının birey için kargaşa ve kaosa sebep olduğunu savunarak, bireysel kimliklerini gerçekleştirmeye çalışanların, benzerleriyle bir araya gelerek korku ve kaygılarını aşabilecekleri askı cemaatleri oluşturacaklarına dikkat çeker. Bekleneni karşıladığı ise ona göre tartışmalıdır. Çünkü Bauman'a göre askı cemaatlerin oluşturduğu yakınlıklar yalnızlık duygusunu kısa bir an için bastırır (2017:22). Diğer yandan kimlik, insanın çeşitli cemaatlere kabul edilmesini de sağlamaktadır. Geçmişten kurduğu bağlar ile insana bir aidiyet duygusu sağlar. Göçerlikte; kimlik ve aidiyete yeni anlamlar dizgesi eklenerek gelecek kuşaklara aktarılır (Chambairs, 2005:50).

Gelinen noktada katılımcılara göre kent yaşamı özgür fakat bilinmezliklerle doluyken, kırsal hayat daha sıcak, samimi ve güvenli görülmektedir. Yapılan görüşmelerde kent hayatının içinde yalnızlaşan bireylerin, kırsalda daha samimi, daha içten, güvendikleri insan ilişkilerini aradıklarını belirtmişlerdir. Bir katılımcı bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: "Burada tanıdığım arkadaşlar, ağabeyler, amcalar ve büyüklerimiz var. Onlarla olan ilişkiler daha kaliteli. Muhabbet dediğimiz şey var. Küçük yerleşim yerlerinde sokakta gerçekleşen kısa muhabbet, Ankara'da ki bir lokantada iki saat oturmaya bedel." Bulgular Bauman'ın bahsettiği özlenen cemaat tanımı ile örtüşmektedir. İnsanların hayallerinde, cemaatleri güvenli ve sıcak olarak imgelediklerini belirtmektedir (2017:8-9).

Bir diğer katılımcı Çamlıdere'de bulunan çok sayıda kooperatif evlerine dikkat çekmiştir. Çamlıdere'nin çevresinde ve özellikle yaylasında olan kooperatif evleri, bölge dağlık ve ormanlık olduğu için dağ evleri şeklinde tasarlanmıştır. Bu kooperatif evlerinin sakinleri, Çamlıdere doğumlu olmayan kent insanlardır. Yerel halk, kooperatiflere süt, tereyağı, yumurta, unlu mamuller satmakta; bahçivanlık, onarım ve yapım gibi çeşitli hizmet işleri yapmaktadır. Katılımcımızın gözlemlediğine göre Çamlıdere'nin yerlisi bu insanlara hem bir şeyler satmayı istemekte, hem de onlarla sosyal mesafesini koruma eğilimindedir. Sosyal ilişkilere girmekten kaçınan yerli halkın, kendi değer yargılarını



kaybedeceği kaygısı içinde olduklarını düşünen katılımcılardan bir kişi “insanların yaşadığı iklim farklı. Biz köpeği, hayvanları gütsün diye çobanın yanında gördük hep, o insanlar ise tasma takıp, üzerine giysi giydirip gezdirdiği zaman bu çatışma ister istemez olur. Refleks olarak yerli insan kendini savunmaya geçer.” ifadeleriyle aktarmaktadır. Bauman; cemaat toplumlarının içsel dinamiklerini korumak için dış dünyaya ve değişimlere karşı kapalı bir yapıda olduğunu savunur. Cemaate göre dışarı kaos ve tehlikelidir. İnsanlar güvenlik ve sıcaklık istiyorlarsa ilişkilerini cemaat ile sınırlı tutmalıdırlar(2017: 8-9). Görüşmelerde kooperatif sahipleri ile yerel halk arasında ticari ilişkinin var olmasına rağmen, sosyal ilişkilerin gelişmediği, kent insanı modern dünyanın kültürünü yansıtacağından, yerel halkın mesafeli olduğu saptanmıştır. Yerelde yaşayan bireylerin çoğunlukla kendi değer yargılarını, sürekli olarak şehrin kaos ortamında kaybedeceği kaygısı vardır. Kendini yaşadığı kargaşa ortamına ait hissetmiyor ve aidiyet duygusunu geliştirmiyordur. Kent insanına karşı, yerelde yaşayan bireylerin koruduğu sosyal mesafe, kendilerine göre çatışmadan kaçınmak içindir.

Katılımcıların birçoğu ile yapılan görüşmede hayatlarının belli bir yaş ve döneminden sonra, kırsal hayatın kent hayatından daha cazip geldiğini, kırsaldaki hayatın Ankara'dan daha sosyal olmaya başladığını, insanlarla ilişkilerin daha hareketli hale geldiğini ve daha çok vakit geçirme isteğinde oldukları saptanmıştır. Birçoğu kendileri gibi hisseden, geri gelen, gelmek isteyen eş dost olduğunu ve onların bu eğiliminin; geriye göç etme ve kentten uzaklaşma isteğini arttırdığını ifade ettikleri görülmüştür. Çocukluk anılarının daima taze ve sıcak kalmasında, topluluğa ait hissetmelerin etkisi vardır. Eyerman'a göre kolektif bellek şimdiki zamanda dayanışma yaratır ve hafıza bireyler üstüdür. Dolayısıyla bireysel kimliklerin de ortak geçmiş ile ilişkilendirildiğini ileri sürer (Akt: Bulut, 2017:26-31). Geriye göç etmek isteyenler bağlarını zaten koparmamışlardır. Sosyal bağları kuvvetli olduğu için geriye göç eğilimini güçlendirmektedir. Gmelch(1980)'e göre, bireyin ailevi ilişkilerinin olumlu ve yurt özlemi içinde olması geriye göçe yönelmesi açısından önemlidir (Akt: Kepenek ve Uğusman, 2018:11-36).

Ekonomik nedenler

Tersine göç süreçlerine yönelik sebep ve sonuçlar izlendiğinde, kentin önceleri var olan cazibesini yitirmesi, kırsal alanlara yönelik çekimi arttıran nedenleri oluşturarak, tersine göç olgusunun oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda üçü kadın beş katılımcı ile yapılan görüşmede geriye göçün tercihen değil, ekonomik nedenlerle yapıldığı saptanmıştır. Bireyler iş bulmak ve gelir elde etmek için gittikleri kentte, hedefledikleri iş potansiyeline ve gelire ulaşamayarak geri dönmek zorunda kalmışlardır. Onları kente çeken unsur, ekonomik olarak refah seviyesinin artırılmasıdır. Ancak bu koşulların sağlanamaması, kişileri işsizliğe iterek geriye/tersine göçe sebep olmuştur. Geriye göç ettiklerinde ise en azından baba ocağının varlığı, kırsalda çok fazla gelire ihtiyaç olmaması, bu bireyler için kırsalı cazip hale getirmiştir. Burada ekonomik faktörün hem kente çekme, hem de itme unsuru olduğu görülmektedir. Giddens'e göre çok sayıda kuram itme ve çekme teorisi üzerine temellendirilmiştir(2017:571). Lee'ye göre kırsal ya da küçük ölçekli bölgeler, düşük gelir, ekonomik güçsüzlük ve nüfus yoğunluğu nedenleriyle göçmenleri iterken; iyi yaşam koşulları, yüksek gelir düzeyi ve iş olanaklarının fazla olduğu gelişmiş bölgeler, göçmen profili için çekici gelmektedir. Ancak kentlerde beklenen faydanın olmayışı, kent nüfusunda giderek artış yaşanması dolayısıyla eskisi gibi iş



bulamamak, kentin güvelliğini yitirmesi, yabancılaşma, dışlanma, parçalanmış aile sendromları gibi etkenlerle kent hayatı çekiciliğini kaybederek itici hale gelmektedir (İslamoğlu vd., 2014:68-93).

Araştırmanın yapıldığı dönemde dünyada ve ülkemizde yaşanan küresel salgın nedeniyle ikili hayat süren altı katılımcının, işlerini uzaktan idame ettirebildikleri için bu süreçte Çamlıdere'de yaşamışlardır. Büyük şehirlerde virüs tehlikesinin kimden ve nereden geleceği belirsizken katılımcıların dışarı çıkabildikleri, kendilerini güvende hissettikleri ve doğal olarak izole oldukları; aynı zamanda eve kapanmak zorunda olmadıkları için kendilerini kısıtlanmış olarak görmedikleri saptanmıştır.

Doğanın özlemi: Toprağa dokunabilme

Kentin, göç edilen dönemde sağladığı faydanın bozulması ile beraber sıkıcı ofis ortamlarına, uzun çalışma saatlerine, bozulan insan ilişkilerine, apartman dairelerine, çok katlı site hayatına sığamayan insanlar, koşullarına göre yeni kararlar almaya yönelmişlerdir.

Göç etmeye, kişisel sebepler bakımından karar veren katılımcılarla yapılan görüşmelere göre; modern hayatın çarpık kentleşme sonucu beton yığınlarına dönmesi, insanın yeşile, doğaya duyduğu özlem, toprağa dokunma ihtiyacı ve doğayla iç içe olmayı seçmelerine neden olduğu saptanmıştır. Kent yaşamının yapay ortamları, çok katlı konutları ve dar sokaklar arasındaki apartman dairelerinin balkonlarında saksı içinde çiçek, biber, domates, maydanoz gibi bitki ve sebze yetiştirenler olduğu gibi, toprağa dokunmak için şehrin çevresinde hobi bahçeleri edinip, doğayla bütünleşerek insan tabiatına uygun bir zaman dilimi yaratmaya çalışanlar da görülmektedir. Canan'a göre, insanlık doğasından koparak, yapay ortamlarda farklı bir düzen kurmaya yönelmiştir (2019:72). Katılımcıların; Çamlıdere'de doğadan huzur buldukları gözlenmiştir. Toprağa dokunmak, bölgenin dağlık bir alan olması nedeniyle ormana odun, mantar, kuşburnu, böğürtlen, kozalak toplamaya gitmek; daha sade giyinmek, daha az eşyaya sahip olmak yaşamlarını kolaylaştırmış görünmektedir. Ayrıca hava kirliliğinden kurtulmaları, görsel ve işitsel kirlilikten uzaklaşmaları, tersine göç kararı almalarını etkilemiş görünmektedir.

Sıradanlığın ritminden kurtulmak ve dingin bir yaşam özlemi

Çalışan katılımcıların hepsi, kapalı ortamlarda çalışmanın verdiği tekdüzeliğin, belli bir zaman sonra sağlık sorunlarını da getirdiğini ifade etmişlerdir. Kent yaşamı içinde zamanlarını çoğunlukla hareketsiz olarak ofis ortamında çalışarak geçiren katılımcıların, işe gidiş-gelişlerinde de zorunlu olarak özel veya toplu taşıma araçlarını kullanmaları ve boş zamanlarını alış-veriş merkezlerinde geçirmeleri de beden olarak hareketlerini kısıtlamaktadır. Dolayısıyla spor salonlarında bedensel egzersizler yapıyor olsalar bile, zihin olarak yorulmakta olduklarını ifade etmektedirler.

Diğer yandan aktif olarak çalışma yaşamında yer alan üç kadın katılımcı: şehrin bir hızı ve belirli temposu olduğunu vurgulamışlardır. Sürekli bir koşuşturma halinin bir yere/bir şeye yetişme, bir işi bitirme, diğerini kotarma, biri bitmeden öbürüne başlama ve zihinsel olarak her şeyi kontrol etme kaygısı ile yaşadıklarını ve adeta bir yarış halinde olduklarını aktarmışlardır. Kent yaşamının hızı, bir



günün nasıl geçtiğini anlayamamanın verdiği rahatsızlık nedeniyle daha sade, daha sakin bir yaşam istediklerini belirtmişlerdir. Canan'ın görüşleri bu katılımcıların düşüncelerini desteklemektedir. Ona göre şehirli insan hareketsiz beden içinde, deli gibi işleyen bir zihinde yürüyor (2019:73). Günün sonunda bireyler zamanın nasıl geçtiğini fark etmeden sürekli yorgun, bıkkın ve mutsuz hissetmektedir. Simmel, metropolde yaşayan kent insanını yaşadıklarının etkisi ile psikolojik olarak zarar görmüş biri olarak tanımlar (Akt: Baş,2019).

Yaşlanma sonrası durağanlığın işlevi

Katılımcıların hemen hepsi kırsaldan kentte, kentten de kırsala göç söz konusu olduğunda, Çamlıdere'nin şehre yakın olması nedeniyle kolay karar verdiklerini, bu süreçte “en fazla geri geliriz” duygusunun kararlarını kolaylaştırdığını ifade etmektedirler. Şehre yakınlık, göç sürecinde katlanılacak olan maliyetin ve harcanacak emeğin minimum olması anlamına gelmektedir. Stouffer, göç edilecek yerin fiziksel olarak yakın olmasının insanları cesaretlendireceğini belirtmiştir (Yalçın, 2004:29). Benzer bir görüş Ravenstein'in'in göç kanunlarında da mevcuttur. Ona göre göç kararını veren bireylerin çoğu, kısa mesafeli göçleri tercih etmektedir (Çağlar, 2018: 26-49).

Diğer yandan katılımcıların hemen hepsi, tersine göçe sebep olan faktörleri, belli bir yaştan sonra hissettiklerini ifade ederek tersine göçe, yaşın bir etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Gençken zor gelmeyen şehir trafiği, beton yığınların içinde yaşamak, doğadan ve topraktan uzak kalmak gibi detayları; “fark etmedikleri sıkıntılar veya zorunluluklar” olarak tanımlamışlar; daha gençken önceliklerinin modern hayatın eğlence mekanlarını, kentin hareketli cadde ve sokakları, tiyatro ve sineması, meydanları, renkli vitrinleri, cemiyet hayatının heyecanı olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan edinilen bilgilere göre, belli bir yaştan sonra, teknolojik gelişmeler ışığında değişen şehir hayatı ve iletişim ağlarının yabancı, yorucu, sıkıcı, bunaltıcı olduğu ve büyüklerin eskisi kadar saygı görmediği düşüncesi nedeniyle çocukluk anılarını, bildikleri bir yaşamı ve huzuru tercih ettikleri saptanmıştır. Bu anlamda yeni nesil ile eski nesil arasındaki kuşak çatışmasından söz etmemiz ve konuya bu yönden yaklaşmamız yerinde olacaktır. Bauman, hızla değişen ve gelişen toplum düzenine ayak uyduramayan x kuşağının yaşadığı duyguları; kendine yer bulamamak, topluma ait hissetmemek, sosyalleşememek, kent hayatının amacını yitirmesi, bir nevi oyun dışına atılarak “İskartaya Çıkmak” olarak tanımlamaktadır (Bauman, 2018: 26). Dolayısıyla Bauman'ın bu görüşü ile örtüşmektedir.

Sonuç

Çeşitli olanaklara erişim açısından daha avantajlı olan kent insanı aynı zamanda büyük sorunlarla ve kentleşmenin getirdiği birçok zorluklarla da kırsalda yaşayanlardan daha erken karşılaşmaktadırlar. Elbette kentin kırsal alanlardan avantajlı ve dezavantajlı olduğu noktalar vardır. Kırsal alanlar küçük cemaat toplulukları olduğu için bireylere güvenlik, sıcak yuva ve aidiyet duygusu verirken; bireysel özgürlüğün gelişmesini engelleyecek; modern kent de daima kırsalda yaşayanlar için cazip gelse de, büyük kentlerde yaşayanlar, eksilen güven duygusu ve yalnızlık gibi endişelerle yeni bir arayış içine gireceklerdir.

Günümüzde kent yaşamında gelinen son noktada; insanların kentten uzaklaşma isteği, onları huzurlu yeni yaşam modelleri arayışına itmiştir. İnsanlar kentin karmaşasından uzaklaşma eğilimindedir. Kentin getirdiği her şeye kolay erişme, çeşitli olanaklarından ilk yararlanma realitesi, bir süre sonra sakin bir dünya hayali kurulmasına dönüşmüştür.

Bu çalışma kapsamında görüşme yapılan kişilerin aktardığı bilgilerden yola çıkarak, insanların kırsaldan kente göç ettikleri dönemle günümüz kent hayatının etkileri ve onları geriye göç etmeye iten unsurlar irdelenmeye çalışılmıştır. Görüşme sonrasında gerekçelere bakıldığında; insanları tersine göçe zorlayan en önemli sebeplerin ekonomik anlamda aradığını bulamamak ve kişisel sebepler olduğu ortaya çıkmıştır.

Ekonomik nedenlerle geriye göç eden birey, kentte hedeflediği hayatı kuramadığı, geçimini sağlayacak iş potansiyeline ulaşamadığı için hayatın, kentte kazanacağı imkânlar olmadan da kırsalda daha kolay geçeceğini hesap ederek geriye göç etmiştir. Kırsalda yaşam ekonomik anlamda daha rahat işlemektedir. Birçok insanın ailesinden miras kalan evinin olması, yaşamlarını kolaylaştırmakta ve tersine göçü desteklemektedir. Kırsalda evi olmayanlar içinse kiralar oldukça uygundur.

Şehrin artan güvensizlik tehdidinden kaçmak, kentin sosyal yalıtılmışlık duygusundan kurtulmak, tüm karmaşadan sonra dinginliğe ulaşma arzusu, tersine göç kararını kolaylaştırmıştır. Daha dingin bir hayat sürmek, doğayla iç içe olmak, bağ-bahçe işleriyle huzur bulmak, komşuluk ilişkileri ve cemaat tipi örgütlenmenin içinde yer alma dürtüsü, samimi ve güvenilir insan ilişkilerine duyulan ihtiyaç, geçmişe özlem, ata toprağıyla kurulan bağ ile manevi olarak hissedilen aidiyet duygusu, geriye göçe iten unsurların başında gelmektedir.

Sonuç olarak geriye göç sürecinde Çamlıdere örneği; Ankara'da yaşayan bireyler için gerçekleştirilmesi ve ulaşılması kolay olduğu için, kentte çalışma hayatının devamına olanak sağlayan, sağlık sorunu yaşayanların da erişebileceği yakınlıkta olduğu için tercih edilen bir yerleşim yeridir. Ayrıca çocukların eğitimi gibi nedenlerle göç etmek için şartları uygun olmayanlar ise Ankara'ya yakınlığı nedeniyle iş günlerinde kentte, tatil günlerinde ise kırsalda vakitlerini geçirmeye uygun olduğu için ikili yaşam döngüsünü sürdürmeye olanak sağlamaktadır.

Kaynakça



- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (7), 231-274.
- Baş, S. M. (2019). *Yeni Bir Göç Modeli Olarak Kentten Tersine Göç: İstanbul Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Bauman, Z. (2017). *Cemaatler: Güvenli Olmayan Dünyada Güvenlik Arayışı*. İstanbul:2. Basım, Say Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *İskarta Hayatlar: Modernite ve Safraları*. İstanbul:1.Basım, Can Sanat Yayınları.
- Bodur, F. N. (2019). *Tersine göç: İstanbul'dan Giresun'a Geri Dönüşler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şehir Çalışmaları.
- Bulut, M. (2019). Immigrants' Access to Resources: The Case of Syrian Immigrants in Turkey. *International Journal of Human Studies*, 2 (2019). p: 89-98.
- Bulut, M. (2018). Birth A Rite of Passage: Ways of Treatment. *Turkish Studies. International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 12/21, p. 121-132.
- Bulut, M. (2017). Identity Belonging Changes through Migration. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*. 5:26-31.
- Chambairs, I. (2005), Göç, Kültür ve Kimlik, (Çev: İ. Türkmen, M. Beşikçi), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Canan, S.(2019). *İFA: İnsanın Fabrika Ayarları / Beden*, İstanbul: Nefes Yayıncılık.
- Çataloğlu, S., Bulut, M. (2019). *Artificial Borders and Nationalism: Turkmen Migration From Iraq to Istanbul*. Anthropological Perspectives on Transnational Encounters in Turkey: War, Migration and Experiences of Coexistence. Ed: M. Bulut and K. Şahin. By Transnational Press London in the United Kingdom, 12 Ridgeway Gardens, London.
- Çağlar, T. (2018). Göç Çalışmaları için Kavramsal Bir Çerçeve, *Toros Üniversitesi İ.İ.S.B.F. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, (Sayı 8), sf.26-49.
- Ekici, S. Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, (Sayı 1), sf. 9-22.
- Gezgin, M.F. (1988). Cemaat Cemiyet Ayrımı ve Ferdinand Tonnies. *Sosyoloji Konferansları*, Cilt 0, (Sayı 22), sf:183-201.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 1. Baskı.

- İslamoğlu, E., Yıldırım, S., Benli, A. (2014). Türkiye’de Tersine Göç Ve Tersine Göçü Teşvik Eden Uygulamalar: İstanbul İli Örneği, *Sakarya İktisat Dergisi, Cilt 3*, (Sayı 1), sf. 68-93.
- Kağıtçıbaşı, Ç., Cemalcılar, Z. (2018). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi. 21 Basım.
- Kepenek, E. B, Uğusman, T. (2018) .Haydi Köyümüze Geri Dönelim! Tersine Göçün Sosyoekonomik Etkileri: Yeni Yol Köyü Örneği, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Cilt 18*, (Sayı: 40/2) , sf. 11-36.
- Öksüz, M. (2018). Buralarda yabancı yok: Hemşehri derneklerinin kentleşme üzerine etkisi, Ankara'daki Oflular örneği, *Türk Coğrafya Dergisi, Cilt 70*, sf. 87-98.
- Sirkeci, İ., Yücesahin, M. M. (2014). Editörden: Türkiye’de Göç Çalışmaları, *Göç Dergisi, Cilt 1*, (Sayı:1), sf. 1-10.
- Tönnies, F. (2019). Cemaat ve Cemiyet. E. Güler (Çev.). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yalçın, C. (2010). Türkiye’de Kentleşme Sorunları Üzerine Bir Çalışma, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 28*, (Sayı 1), sf. 225-245.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 7 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 25-05-2020 – Kabul/ACCEPTED: 23-07-2021

“Dorotea’nın Şarkısı” Romanını Tutku ve Özgür İrade Bağlamında Düşünmek

A Considering of Passion and Freewill in the Novel "Dorotea's Song"

Nur Gülümser İLKER¹

Abstract

In her novel “La Canción de Dorotea”, Rosa Regás deals with “passion” and “enthusiasm of desiring to live” around two female characters while the reader witnesses the emotional change and spiritual evolution of the novel's main character, Aurelia. What should be questioned is what keeps us in life. Does beauty and intelligence bring passion as a desire to live? How can this be related to breathing and existing in life? This study will deal with the concept of "passion" and "desire" as a will to live by comparing the attitudes towards life, behaviors and frames of mind of these two characters that are extremely different from each other. In

Öz

Çağdaş İspanyol Edebiyatının önde gelen yazarlarından olan Rosa Regás, “La Canción de Dorotea” romanında iki kadın karakter çevresinde, yaşama bağlı olma tutkusunu ve arzusunu ele alırken; okuyucu da romanın ana karakteri olan Aurelia’nın duygusal değişikliğine ve ruhsal bakımdan evrilmesine tanık olur. Çalışmada kişiyi yaşamın içinde tutan olguların neler olduğu düşünülecektir. Bunun yanında, güzellik ve zekâ kavramlarının tutku ve arzuya olası ilişkisi irdelenecektir. Aynı kavramlar benzer şekilde hayatın içinde bulunmanın ve var olmanın getirisi olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

¹ Öğretim Görevlisi, Ted Üniversitesi, Temel Bilimler Birimi, gulumserilker@gmail.com, Orcid: 0000-0002-2151-2289

addition, the tendencies and behaviors of the characters in the novel will be examined as part of the concept of free will. In fact, as the studies conducted in recent years show, the concept of free will as an illusion creates new ideas on human being and life. Subsequently, the feeling of “jealousy”, which is always considered from a negative and marginalizing perspective, will be expressed impartially as a natural feeling that reproduces from the human mind. The concepts of "passion" and "desire" and “freewill”, which are the subject of the study, will be examined within the framework of subjects related to holding on to life, discovery of individuality and sexuality.

Keywords: Will to live, Passion, Desire, Rosa Regás, Contemporary Spanish Novel, Freewill

Çalışmada birbirinden çok farklı olan iki karakterin hayata karşı duruşları, benimsemiş oldukları davranışları, düşünce yapıları karşılaştırılarak yaşama istenci olarak “tutku” ve “arzu” kavramları ele alınacaktır. Devamında romandaki karakterin eğilimleri ve davranışlar özgür irade kavramı çerçevesinde incelenecektir. Öyle ki son yıllarda yapılan çalışmaların da gözler önüne serdiği gibi, özgür irade kavramının bir yanığı olarak ifade edilmesi, insan ve yaşam üzerinde yeni düşüncelerin gelişmesini etkiler niteliktedir. Devamında da daima olumsuz ve ötekileştirici bir açıdan düşünülen “kıskançlık” duygusu, insan zihninden üreyen doğal bir duygu olarak değerlendirilecektir. Nihayetinde çalışmanın konusu olan “tutku” ve “arzu” kavramları özgür iradenin varlığının sorgulanması eşliğinde, hayata tutunma, kendi benliğini keşfetme, cinsellik konuları çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Yaşama İstenci, Arzu, Tutku, Rosa Regás, Çağdaş İspanyol Romanı, Özgür İrade

Giriş

Daha önce, dar kapsamlı olarak kitap bölümü halinde yayımlanan İspanyolca yazımız², bu makalenin konusu olan romanda, yazarın işlediği arzu ve tutku kavramlarını yorumlamaya çalışan bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Burada ise, aynı kavramlara yeni eklemeler yapılarak ayrıntılı bir bakış esas alınmıştır. Yine romanda keskin biçimde verilmiş özgür irade ve kıskançlık kavramları da farklı bir yönelmeyle ele alınarak geliştirilmiş; İspanyolca yazıda erişilmeyen kaynaklara erişilmiş ve özgün bir çalışma ortaya konmaya çalışılmıştır.

Öncelikle genel bir bilgilendirme yapma ve fikir verme amacıyla romanın konusuna kısaca değinmek gerekecektir. Çağdaş İspanyol Edebiyatının roman yazarlarından Rosa Regás, *La Canción de Dorotea* romanında iki farklı kadın karakter üzerinden *arzu* ve *tutku* kavramlarını ön planda tutarak yaşam istencine değinir. Romana ismini veren karakter Dorotea’nın asıl adı Adelita’dır. Adelita,

² La Pasi3n Como Deseo de Vivir en la Canci3n de Dorotea. Estudios de Lengua y Literatura Hisp3nicas. İstanbul: Hiper, 109-115.

başkarakter olan akademisyen Aurelia’nın kasaba evinde kâhyalık yapan sıra dışı bir kadındır. Fiziksel açıdan pek *çekici olmayan, kısa boylu, kılolu ve çirkin* olarak nitelendirilebilecek biridir. Öte yandan davranış özellikleri bağlamında bakıldığında *dürüst ve vefalı* tutumlar sergilemez. *Yalan*, karakterinin temel özelliklerinden biridir. Uzun seneler bunun farkında olan Aurelia, bu durumdan rahatsız olsa da göz yummayı daha kolay bulur. Tekdüze bir hayatın akışından rahatsızlık duymayan, heyecanlanabileceği bir ilişki kurmayı beceremeyen, belki de bunu istemeyen Aurelia, romanın ilerleyen bölümlerinde Adelita’ya karşı kıskançlık beslemeye başlayacaktır. Bunun sebebi ise *Dorotea* takma adıyla hayat kadınlığı yapan, seks partilerine katılan, arzularını olduğu gibi yaşayan, ilk bakıldığında inanılmayacak görünse de arzulanan bir kadın olan Adelita, Aurelia’nın hiç yaşamadığı duyguları, tutkuları yaşamakta, kendisini hayatın akışına bırakmaktadır. Aurelia, üniversitede öğretim üyesi olan *zeki, çalışkan, entelektüel* ve bir o kadar da *içine kapamık*; tek düze bir yaşam süren, farklılık ve yenilik karşısında ürkeklik gösteren bir kadındır. Açıkça görülmektedir ki, hayatında tutku ve arzu bulunmamaktadır. Tersine Adelita, dar ve kısıtlı yaşantısına pek çok eylem ve hayat parçası sığdırabilmektedir. Bu noktada iki farklı yaşam şekline sahip kadın karakterler, arzu ve tutku kavramları konusunda irdelenmeye müsait verileri beraberinde getirir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, *arzu* ve *tutku*nun yaşamla olan ilişkisini sorgulamaktır. Ayrıca, bu iki kavram yalnızca soyut olarak *karakterli* ve *dürüst*, fiziksel olarak da *güzel* ve *yakışıklı* insanların yaşantılarında değil, bunların zıddı özellikler taşıyan bireylerde de gözlemlendiğine göre; *arzu* ve *tutku* dışsal sınırlaması olmayan kavramlardır ve bu yönüyle incelenmeye değerdir. Bireylerin, hayata karşı edilgin ve umursamaz olmaları, onların *tutku* ve *arzu* eylemleri dışında kalmalarını gerektirmez. Ama aynı zamanda, insanlık olarak varoluşu *tutkusuz* ve *arzusuz* gerçekleştirme de bir olgudur. Varoluş istenci, kişileri *arzu* ve *tutku*yu yaşamakla güçlü kılabilir.

Bu safhadan itibaren, önce *arzu* kavramına değinilecek ve arzuların kişiye nasıl yön verdiği irdelenecektir. Sonra *tutku* kavramı ele alınacak ve bireyin varoluşunu sağlayan bir güç olarak düşünülecektir. Devamında *özgür irade* kavramı ele alınacaktır. İnsanın *özgür irade* sahibi bir varlık olduğu günümüze kadar ifade edilmiş olsa da, son yıllardaki çalışmalar *özgür irade* kavramının bir yanılsama olduğu üzerinde durmaktadır. Son olarak da, insan doğasının en bilinen ve romanda işlenen duygulardan biri olan *kıskançlık duygusu* ele alınacaktır. *Tutku*, *arzu* ve *kıskançlık* kavramlarının aynı zamanda bir *hayata tutunma*, *var oluşu sağlama* ve *yaşama çabası* olarak değerlendirilmesinin mümkün olduğu ifade edilecektir.

1. Yaşam İstenci Olarak Tutku İçerisinde Arzu

Arzu kavramı Spinoza, Nietzsche, Deleuze ve Guattari’nin fikirleri doğrultusunda ele alınacaktır. Çoğunlukla romandaki iki kadın karakter üzerinden örneklendirilecek olan *arzunun*, *yaşam çabası* ve *hayata tutunma gücü* olabileceği irdelenecektir. Kişinin arzularının, onu hayata bağlayan ve var oluşunu sağlayan etkenlerden olabileceği göz önüne serilmeye çalışılacaktır.

Arzu bir eksiklikten kaynaklanmayan, pek çok dinamiği içinde taşıyan sonsuz sayıda ve öngörülemez bir kavramdır (Deleuze & Guattari, 2014). Aynı zamanda *reaktif* değil; *aktif* ve olumlu bir güçtür (Nietzsche, 2016; Spinoza, 2016). Fakat bir bireyi hayata bağlayan, ne ölçüde bir güç olduğu üzerinde durulabilir. Devamlı arzu üreten bir makinenin³ yaşama tutunma gücü, az sayıda, nadiren ya da hiç arzu üretmeyen⁴ bir diğer makineden daha fazla olabilir. Ya da etkin olarak arzu üreten, bunları hayata geçiren ve böylece yaşamına yön veren bir bireyin, hayatı solumak, tecrübe etmek ve duysal anlamda daha derin katmanlar inşa etmek konusunda daha başarılı bir birey olarak değerlendirilmesi de tartışma zemini oluşturur.

Romandaki Aurelia ve Adelita (*Dorotea*) karakterlerine bakıldığında, devamlı ve çok çeşitli arzu üreten Adelita, yaşamı ve eylemi bakımından daha tecrübelidir. Edilgin, tekdüze ve duysal anlamda *sönük* kalmış olan Aurelia ise, görünürde herhangi bir arzu üretmemekte ve dolayısıyla hayatının akışına yenilik – çeşitlilik gibi devinim sağlayacak bir unsur dâhil etmemektedir⁵.

Aurelia, Adelita’da gözlemediği durumu “yaman ve haddini bilmez arzu” olarak tanımlar (Regás, 2008: 12). Sınır tanımayan, toplumsal ve ahlaki kodları/normları umursamayan, arzu ettiği şeyi yaşayan bir kadındır Adelita. Arzuladıkları dikkat çekmek, konuşulmak, beğenilmek⁶, dokunmak ve dokunulmak, sevmek, cinsel anlamda tatmin olmak ve tatmin etmektir. “Erkekler tarafından arzulanır kılıyordu kendisini” (Regás: 149). Bunca arzuyu bünyesinde taşıyan Adelita’nın dış görünüşü ise arzulanır olması konusunda Aurelia’yı şaşırtır ve de hınçlanmasına sebep olur:

“Şişman, kısa, tıknaz bedenli ve ablak yüzlü, geçmiş permasının hüzünlü bukleri kulaklarını örten Adelita, seks partilerine katılıyor ve erkekler tarafından arzulanıyordu” (Regás, 205).

³ Burada beyinler “makine” olarak düşünülmektedir. Her makine kendine özgü, kendi yapısından türettiği arzuyu ya da (sonsuz çeşitlikteki) arzuları üretmektedir. Konuya bu şekilde yaklaşmak hiyerarşik bir varoluş algısını göz önünde tutmamayı sağlayacaktır.

⁴ “Hiç arzu üretmeyen” kısmı sonsuz olasılıklar bağlamı içerisinde değerlendirilmektedir.

⁵ Burada elbette az önce bahsedildiği gibi, “hayattan tat alan” ve “hayattan tat alamayan” şeklinde hiyerarşik bir sıralama ve ötekini olumsuz görme gibi bir yaklaşım bulunmamaktadır. Konuyu bu şekilde ele almak yaşam içerisinde kişinin kendi benliğiyle ilişkisini güçlendirecek ve yaşama tutunma çabasını artıracak gücün ne ile bağlantılı olabileceğini göstermek anlamına gelmektedir.

⁶ Psikinalist bir yaklaşımla bakıldığında “konuşulma, beğenilme, dikkat çekme” arzusu ödipal dönemde rastlanacak düzenden mahrum kalmış bir bireyde “eksiklik” sebebiyle ortaya çıkan durumlar olarak düşünülür (Freud; Kristeva). Fakat Spinozacı ve Deleuzeyen bir yaklaşım arzunun bir eksiklikten kaynaklanmadığını, makineden çeşitli kombinasyonlarla ortaya çıktığını ileri sürer. “Eksiklikten doğan arzu” kavramının ve ödipal karmaşanın tartışması ve anti-tezi olarak Judith Butler’ın *Antigone’s Claim: Kinship Between Life and Death* adlı çalışmasındaki Antigone karakteri önem teşkil etmektedir (Bkz. Butler, 2002).

Devamında da şöyle der Aurelia:

“Benim hayranlık duyduğum şey bunca hayatı, [...] bunca arzuyu, bunca hayatı birlikte yaşayabilmesiydi” (Regás, 115-116).

Balanuye’nin düşünce çerçevesinde yaklaşıldığında (2017), Adelita’daki bu çeşitliliği, kapsamı ve bolluğu “bedenli coşku” (91) olarak açıklamak mümkün olacaktır. Bu öyle bir coşkudur ki, varoluşu pekiştirmek anlamına gelir. “Arzulamak ve arzulanmak istiyoruz hayatın tam içerisindeyken” der Comte-Sponville (2015: 221-222). Hayatın tam içerisinde olmak, yaşamak, ilişki kurmak, var olma çabasına işaret olabilir. Benzer bir şekilde de Styhre (2001) şöyle der:

“Arzu, yaşama tutunmak ve devamlılık sağlamak için motivasyon üretir. Fakat arzu yaşamın tam içinde, tam ortasında olmak ister. Yaşamdan izole var olamaz.” (7)

Öyleyse aktif, hayatın tam içinde arzularla birlikte var olmak, yaşam istencinin ve çabasının bir göstergesi anlamına gelebilir. Öte yandan Kartezyen düalizmi reddederek beden ve zihnin bir bütün olduğu doğrultusundan yaşamın bedenle tecrübe edildiğini söylemek, Adelita’nın eylemlerini de doğal kabul etmeyi gerekli kılacaktır. Böylece beden ve bedenlerle kurulan temaslar aslında varoluşu pekiştiren durumlardır. Şöyle der Foucault (2016): Cinsel etkinlik ve hazlar bir varoluş kipi olarak ortaya çıkar (124). Böylece herkes kendi varoluşunu kendince bir yoldan çeşitlendirebilir. Adelita’nınki beden ve temasın en yüksek dozda kaldığı bir seçimken, tersine Aurelia’nın ki temastan uzak, sessiz ve pasif bir durumda kalır. Sınır tanımayan, ulaşabildiği her alana ulaşmak isteyen Adelita, genişleyerek var olmaya çalışmaktadır. Şöyle diyecektir Foucault:

“Ötekinin bana dokunmasının verdiği zevk bedenimi açar. [...] Hazlar bedeni ötekilere açarak dünyaya yayılır. Böylelikle, hazlar bedenlerin daha fazla yer kaplamasını sağlar.” (206)

Bu anlamda Aurelia’nın bedeninin dar bir alan kapsıyor oluşu, yaşama dair bir isteksizlik taşıyor oluşuyla ilişkilendirilebilir. Çünkü Ahmed’in (2016) sözleriyle doğrulamak gerekirse, bedenin ulaştığı alanlar, hayata tutunma arzusuyla ilgili olabilir (40). Açıkça görünen odur ki, daima birileriyle iletişim içerisinde olan, oradan oraya hareket ederek yeni temaslar kuran, arzulayan ve arzulanmak isteyen, hayatına pek çok eylemi dâhil eden Adelita, yaşam için kendi varoluş tarzıyla çabalamaktadır. Diğer yandan Aurelia uzun yıllar gelip gittiği kasabada tek bir arkadaşa dahi sahip olmamıştır. Mevcut arkadaşlarını “çabasızlıktan” dolayı birer birer kaybetmiştir. Cinsel olsun ya da olmasın herhangi birine karşı arzu beslememiş ve aynı şekilde bir başkası tarafından arzulanmamıştır. Bir şey için heyecanlanmayan, hayatında yeni bir harekete yer açmayan Aurelia’nın, yaşam için çaba göstermediği düşünülebilir. Bu durum Nietzsche’nin (1984) şu sözleriyle ilişkilendirilmeye müsait bir hal alır: “Arzu için çaba, hayat için çabadır” (73).

2. Yaşam İstenci Olarak Tutku

Arzular hayata tutunmada itici güç olarak değerlendirilirken, *tutkular* da yaşama istenci ve varoluş çabası olarak ele alınabilir. Bir kişinin hayata dair *tutkusu*, onun *arzu* üretimine katkıda bulunurken, tutkusuz bir yaşam da doğal olarak çeşitlilik üretmek konusunda belli bir ölçüde sınırlı kalacaktır. Varılmak istenen noktada, tutkunun bir kişiyi hayata bağlamak ve varoluşunu ayrı katmanlarda sağlamak bakımından etkisini belirginleştirmek gerekir. Tutkunun, kişileri hayatın tam ortasında veya tam içinde olmalarını sağlayan bir unsur olup olmadığını da vurgulamak gerekmektedir. Bunun aynı zamanda bir varoluş çabası olup olmadığı da ayrıca düşünülmelidir.

Tutku kavramıyla ilgili genel bir tanım yapılması gerekirse, Grüner’in yaklaşımına bakılabilir. Grüner (2000), *tutku* kavramını kişinin hayatında gideceği yolu belirleyen başlıca itkilerden biri olarak tanımlamaktadır. Aynı şekilde tutkuların bu anlamda bir o kadar da gerekli olduğunu vurgulamaktadır (154). Romanda Aurelia, pek çok istek ve arzuyu yaşayan Adelita’da yoğun bir tutku gözlemler. Görünüş olarak hiçbir çekiciliği bulunmayan bu kadın, aslında hayata karşı benimsediği tutkuyla beğenilir, arzulanır ve kendisiyle yaşanması mutluluk veren bir bireydir.

“Adelita’nın yüzünde gördüğüm güzellik ve ateş nereden geliyor? [...] Yoksa o tuhaf, orantısız varlığın içinde ne kadar inanılmaz görünse de yanan bir tutku ateşi mi var?” (Regás: 115).

Bu, şöyle değerlendirilebilir: Güzel ve zeki bir kadına kıyasla beğenilme ve arzulanma olasılığı daha düşük olan Adelita’nın içindeki tutku, onu hayatta pek çok noktaya ulaşabilir kılmak ve hayatı daha derinden soluması için daima bir ateş, bir güç, bir enerji üretmektedir. Karşı tarafa ulaşan, yayılan, genişleyen, sınırları taşan bu güç⁷ onu “var”, “arzulanan”, “yaşayan”, “devam eden” kılmaktadır. Bu şekilde düşünüldüğünde Foucault ile benzer bir *tutku* kavramı dikkat çekmektedir. Şöyle der Foucault (1987): “Tutku dışarıya taşmak, bilinmeyene ulaşmak, keşfetmek ve keşfedilmek ister” (27). Adelita farkında olsun ya da olmasın, içinde taşıdığı güç olan tutku, alanını genişletmekte ve onu daima yaşamın içine doğru itmektedir. Var olma sürecinde bu güç, adeta Adelita’yı köklerini daha derine salması için yönlendirmektedir. Deleuze (1983) da benzer bir şekilde şöyle diyecektir: “Tutku, ilişkilerimizi, bireyselliğimizi, duyuları ve zevkleri belirler” (30). Bu kadının varoluşunu pekiştirmek üzere tutkusu, ona özgün bir yaşam tarzı belirlemektedir. *Tutku* gücü bir önceki başlıkta değinilen *arzu*yla yeniden düşünüldüğünde, birbirinden uzak olmadığı daha açık olarak görülecektir. Yine şöyle ifade eder Foucault (1993):

“Tutku, kişinin kendisini yeniden üretmesini ve kendisinin ötesinde var olmasını sağlar. [...] Tutku beden üzerinden hazlara ulaşır ve hazlar bize yeni dünyalar açar.” (365)

⁷ Ateş ve enerji sözcükleriyle de tanımlanabilir.

Öyleyse bireyin tutkusu, onu çeşitli arzulara iterek haz almasını sağlamaktadır. Spinoza’dan yola çıkarak⁸, Gatens (2017) tutkuyla birlikte tabusuz bir cinselliğin oluşabileceğini ve bunun da beden in eyleme ve neşelenme gücünü artırarak yaşamla olan bağ in derinleştirilebileceğini ifade eder (219-220). Her bir aşama, yeni dünyaları tanıyarak varlığın katmanlaştırılmasına yaramaktadır. Bu anlamda Puleo tutkuların, oluşmuş sınırları zorunlu olarak kırmayı da içerdiğini ifade eder (1992: 189). Böylece cinselliğin de hayatın yalnızca basit ve küçük bir kısmı olmadığını ekleyerek, insanı yaşama bağ layan şeyin tutku olduğunu vurgular (132). Puleo’yla benzer bir doğrultuda bu kavramlara aşkı da ekleyen Georges Tin (2012,) hayatın her anında aşk ve tutkuyla var olmanın ve devamlılık sağ lamanın, yaşama istenciyle ilgili olabileceğini belirtir (79). Aşk, cinsellik, arzu tutku bağ lamında değerlendirilerek, daha geniş bir açıdan yaklaşıldığında ve Comte-Sponville’e (2015) dayanıldığında tutkunun iştah, istek, arzu ya da itki (217) sözcükleriyle belirtilen insan doğ asının tüm çabaları olduğu ifade edilebilir.

Adelita’nın cinsellik ve aşk dolu yaşam ve eylemlerine bakıldığında elbette çoğu haliyle çemberin⁹ dışında kaldığı görülmektedir. Çemberin içinde kalarak tutkulu bir varoluş sergilemesi elbette mümkün olabilir. Fakat burada çeşitlilik söz konusu olduğunda her beden in ve varoluşun kendine özgü bir tercih belirlediği netleşmektedir. Ahmed’in (2017) de ifade ettiği gibi duyguların ve tutkuların, bedenlerin neler yapabileceğini şekillendiriyor ve bedenlere yön veriyor oluş u bu anlamda son derece önemlidir (13). Bu da elbette insan davranışlarının sonsuzluk ve çeşitliliği içinde karşımıza çıkabilecek bir “var olma çabası”dır. Karşılaşmalar sonsuz, bedenler çeşitli ve etkileşimler öngörülemezdir (Balanuye: 107-109). Aurelia, karşı tarafla ilgili gözleminde kendisini sorgular. Adelita’nın açık olarak gözlemlenebilen tutkuları, çeşitli arzuları, böylelikle bir hayata sığmış pek çok an parçası vardır. Şöyle düşünür Aurelia:

“Hayran olmadığım, muhtemelen de hoşlanmadığım bir kocanın söylediklerini yaptım. Çocuklarım olmadı. Zenginlik, başarı ya da güç beni baştan çıkartmadı ve tutkuyu hiç yaşamadım” (Regás: 177).

Ne para, ne ün, ne başarı, ne cinsellik, ne de arzular Aurelia’yı cezbetmektedir. Daha doğ rusu onun makinesi bunları üretmemekte, anlamamakta, yabancılamaktadır. Adeta yazılımlar uyumsuzdur. Devamında şöyle düşünür:

“Hepimiz bu dünyaya bir şarkı söylemek için gelmiştik, bu kesin, ama benimki hangisiydi? Bitki gibi olmak, kendini zamanın sürüklemesine

⁸ Spinoza, cinsel eylemlerin neşeli duygulara yol açtığı sürece hiçbir zararı olmadığını, aksine beden in eyleme gücünü artırdığı için “iyi” ve “faydalı” olarak nitelendirilebileceğini belirtir (bkz. Etika, 2016).

⁹ Burada “çember” sözcüğü daha çok Deleuzeyen bir yaklaşımla kullanılmaktadır. Çemberin içinde kalanlar, alışkanlık haline gelmiş ve toplum tarafından kabul görmek için performe ettikleri gelenekleri ve sosyal normları tekrarlayan gruptur. Çemberin dışında kalanlar ise, toplum tarafından kabul görmeyen, cinsel pratikleri ve cinsel yönelimleri ile de dışlanmaya maruz kalan –öte yandan çemberin dışında oldukları için sınırları da aşmış olan- gruptur. Kullanılan “çember” sözcüğünün Queer kuram açısından kısa bir değerlendirmesi için bkz. Barker, J. (2018).



bırakmak, gündelik rutini yaşamak bir şarkı söylemek miydi?” (Regás: 115)

Valera (2012), romanın başkarakteri olan Aurelia’nın bu durumunu hayata karşı “uyku” halinde olmak biçiminde açıklar. Potansiyel bir tutku vardır ya da yoktur. Bu tutku uyanır ya da uyanmaz. Bunun bir formülü elbette bulunmamaktadır. Foucault (1996) da bu doğrultuda, *tutku* kavramı için, nereden türediği, nereye gittiği net olmayan, hareket halinde, akışkan bir itki tasviri çizer (313). Kalıplaşmış tanımlamalara, belli başlı eylemlere ve duygulara sığmayacak, akışkan, açık olmayan, kökeni belirsiz bir itki için elbette bir formül belirlemek zordur. Öyleyse Aurelia’nın *tutku*ya sahip olamamasından ve böylece yaşamı derinlemesine soluyamamasından¹⁰ sorumlu olan mekanizma nedir? “Bizi hayatın içine (bu denli) iten motor, güç, mekanizma nedir (Bellmont: 2012, 62)?” Bu soru, çalışmayı özgür irade kavramına yönlendirmektedir. Öyle ki neye sahip olduğumuz, neyi üretmeye muktedir olduğumuz, bireyin karar verebileceği ya da şekillendirebileceği durumlar değildir.

3. Özgür İrade Yanılgısı

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından bu yana, insanı özgür irade sahibi olarak addeden pek çok öğretinin aksine son yıllarda yapılan çalışmalar, özgür irade kavramının bir yanılgı olduğunu açık olarak göstermiştir¹¹. İnsan, attığı adımlar ve verdiği kararlarla özgür bir irade sergiler görüntüsündedir. Fakat bireyin aldığı her kararın altyapısını hazırlayan pek çok etki ve etkilenimlerle oluşumlar bulunmaktadır. İnsan, her ne kadar bilinçli bir tercihi yapmış olduğunu düşünse de, olanlar önceden oluşmuşların getirip bıraktıklarıdır. “İnsanlar eylemlerinin farkında ama neden bu eylemleri yaptıklarının farkında değil” der Balanuye (2017: 58). Birey ne karar aldığı, hangi eylemleri gerçekleştirdiğinin, ne sevdiğinin, ne istediğinin farkındadır ama bunları neden yaptığının farkında değildir. Benzer şekilde de Gatens (2017), “özgür irade” kavramını aynı yönde düşünerek Deleuze’den referansla “bilinç yanılsaması” terimine değinir ve bunu şöyle açıklar: “Kişiler duyguları deneyimlemektedirler, fakat bu duyguyu belirleyen nedenler zinciri hakkında çoğunlukla hiçbir bilgileri yoktur (212). Kişi, duyguları tecrübe ederken bilinçli olduğunu ve karar alırken iradeli bir varlık olduğunu düşünse de, aslında bu anlamda bir yanılsama içerisindedir.

Özgür irade, tutku ve arzu kavramları birlikte düşünüldüğünde, bireyin pek çok eyleminin ve seçiminin farkında olması yanında buna yön veren etkenlerin bilincinde olmadığı bilgisi de ortaya çıkar. Adelita’nın pek çok bedeni arzulanması, onun başkaları tarafından arzulanması sonucunu getirebilir. Bir şeyi arzulanmanın kişinin kendi iradesi ve isteğiyle yol aldığı bir süreç olabilir. Kişinin neyi sevdiği, neyden zevk aldığı, özgür iradesiyle belirleyebileceği davranış biçimleri olmayabilir. Arzularda müdahale etmek de mümkün olmayabilir. Öte yandan Aurelia’nın hayatının arzudan ve tutkudan yoksun oluşu kendisinin inşa ettiği bir şey değilken, bundan onun sorumlu tutulması da beklenemez. Bir kişinin

¹⁰ Eksiklik olarak değil, çeşitlilikte kısıtlılık olarak düşünülebilir.

¹¹ Bkz. Tura S. M. (2016). *Histerik Bilinç*. İstanbul: Metis; Ramachandran, V. S. (2016). *Öykücü Beyin*. Çev. A. C. Çevik. İstanbul: Alfa; Eagleman D. (2016). *Beyin: Senin Hikâyen*. Çev. Z. Arık. İstanbul: Domingo; Swab, D. (2018). *Beynimiz Neyse Biz Oyuz*. Çev. E. U. Akhan, B. S. Haktanır. Ankara: Akılçelen

hayatın içinde çabalaması, zorluklarla karşılaşması, onun tutku ve arzudan mahrum kalmasına sebep olabilir. Bu, yine makinelerin ürettiği verilerle ile ilişkilendirilebilir. Romanda Aurelia, karşı tarafın yaşam istenciyle dolu yoğun tutkusunu gözlemlerken, kendisini de sorgular ve şöyle düşünür:

“Ben tutkunun ne olduğunu biliyor muyum? Hiç yaşadım mı? O neredeyse deforme kadın gibi tutkuyu içimde uyandırmaya muktedir miyim? Yaşamımı dolduran duygusal ilişkiler kuş uçuşu aklımdan geçtiler, hiçbirinde ötekine duyulan arzu ve ihtiyaç nedeniyle insanı allak bullak edip rayından çıkartan, bir yeniden doğuşun güzelliğini ele geçirdiği atesböceklerine çeviren o duygudan eser yoktu. [...] Cesareti ya da tutkusu olmadığı için insanın kendini inkâr etmesi? Tüm bu yoksunlukların sorumlusu kimdi? Bizi iğdiş eden kendimiz miyiz, yoksa doğa mı?” (Regás: 115-116)

Aurelia, kendi içinde tutkuyu uyandırmaya ya da var etmeye çabalayabilir. Daha ziyade koşulların, dinamiklerin uygun hale geldiği noktada, elbette tutkunun ortaya çıkma olasılığı mevcuttur. Ama asıl sorulması gereken, bunu etkin hale getirecek kişinin Aurelia mı olacağıdır. Akabinde, bunun kendi çabasıyla mümkün olmayacağına, her ne kadar mümkün görünse de arzuların şekillendirilemeyeceğine; kişinin makinesine, makinesinin işleyişine müdahale edilemeyeceğine inanacak ve şöyle diyecektir:

“Ne huzur! Evet, ne huzur. Ama yine de bir sorunun çözümünün ardından gelen rahatlama ve huzur, kökenini tam bilemediğimiz, muhtemelen yapmış olmayı istediğimizle, yapmış olduğumuzu kıyaslamaktan kaynaklanan kaygıyla birlikte bir soluktan, bir uydurmadan, bir bez bebekten; daha doğrusu içimizde yaşayan ve irademize karşın ellerimizi kollarımızı oynatan gizli güçlerin elinde bir kukladan ibaret olduğumuzu bilmenin acı bilincini de içerir.” (Regás: 83)

Kendisiyle ilgili pek çok şeyin farkında olan bu kadın, derinlerde müdahale edemeyeceği işlev ve işleyişlerin farkındadır. Her ne kadar elinden gelen bir şeyin olmadığı kabul ederek gözlemlerini sakince devam ettirse de, içinde her geçen gün daha fazla büyüyen kıskançlık duygusuna engel olamaz¹². Bir sonraki başlıkta, tutku ve arzuyla ilişkilendirilmek üzere kıskançlık kavramı ele alınacaktır. Bu duygunun nasıl istemsizce oluştuğu, beraberinde kişinin yaşam ile olan ilişkisinde hangi noktalara işaret ettiği irdelenecektir.

¹² Elbette, burada da yine arzu ve tutku gibi, kıskançlık da özgür iradeyle şekil alamaz. Duygular bu anlamda bireyin müdahaleleriyle ne yok olurlar, ne de var olurlar. Onlar kendi akışında, kendi koşullarında var olur, uyur, ayaklanır ya da yok olurlar.

4. Doğal Bir Duygu¹³ Olarak Kıskançlık

Aurelia, romanın ilerleyen kısımlarında, Adelita’ya yönelik merak, imrenme ve kıskançlık duyguları yaşar. Bu durumda, arzu üretme ve tutkuya sahip olma açısından muktedir olmama¹⁴ konusunda elinden hiçbir şey gelmeyen Aurelia, kıskançlık duygusuyla karşı karşıya kaldığında da onu engelleme konusunda başarısız kalacaktır. İlk safhada diğer kadına karşı yoğun bir merak duygusu hissetmeye başlar. Bu merak onu tedirgin edecektir. Çünkü kendisiyle kıyasladığında oldukça sığ bulunduğu bu kadına yönelik merak, Aurelia’nın kendi benliği konusundaki düşüncelerini ve duygularını bulanıklaştırır. Şöyle diyecektir Aurelia:

“Onun meselelerinden sana ne? Neden bilmen gerekiyor ki? Yoksa bilmek mi istiyorsun? Tüm bu yıllar boyunca iyi bir ilişkiniz olsa da, bu kadının senin için önemi var mı?” (76)

Aurelia’nın Adelita’ya yönelik olan yoğun merak hissi, yerini zamanla daha belirgin bir kıskançlık ve imrenme duygularına bırakır. Fakat bu aşamadaki vurgulanmak istenen nokta, bir kişinin *arzu* ve *tutku* karşısında özgür iradeden uzak olduğu gibi, kıskançlık duygusu karşısında da özgür iradeden uzak kalabileceğidir. “Bir kukladan ibaret olmak” (Regás: 83) der Aurelia, içinde bulunduğu duyguların yoğunluğunda elinden bir şey gelmediğinde. Kendinde bir eksiklik görür ya da kıskançlıkla karşılaştığında kendinde yanlış giden bir şey olduğunu düşünür¹⁵. Eğer bu bir eksiklikse, bunu ona verenin kendisi de doğadır. Doğanın içinde gelişen her şey de doğal olarak adlandırılabilir. Bu anlamda eksik hissetmek onda hınç, kıskançlık ve öfke duygularını tetikler. Şöyle düşünecektir Aurelia:

“Gerçekten bu muydu gördüğüm? Yoksa son günlerde bu kadının bir türlü anlamadığım duyguları arasında sendeleyeyen hayal gücümün işi miydi bunlar? Merak, müthiş bir merak ve ilk kez hissettiğim, aklımın almadığı bir kıskançlık, nereden bakılırsa bakılsın, hiç bir biçimde dikkate değer bulmadığım ve hayran olmadığım bir kadına duyulan kıskançlık. Hah! Hiç de kıskançlık değil, bu hikâyenin yeni bir yüzünün her ortaya çıkışında hissettiğim kaydı. Ama hem Adelita’nın hem de adamlar arasındaki jestlerin değiş-tokuşundaki bir şey beni yeniden bakmaya, kıyaslamaya ve o yönü izlemeye itti.” (89)

¹³ Duygular, hâlihazırda doğal oluşumlardır. Alt başlığa fazladan “doğal” sözcüğünü eklenmesinin amacı, duygular arasındaki geçişlerin doğallığını vurgulamaktır.

¹⁴ “Yetersiz”, “etkin olamayan”, “güçsüz” sözcükleri ile de pekiştirilebilir.

¹⁵ Kişi (ve toplum) arzusuz ve tutkusuz olmayı eksiklik olarak nitelendirebilir. Bilhassa bir başkasıyla karşılaştırma yapmak, kişinin kendisinde eksik olarak görebileceği pek çok kavramı ortaya çıkarır. Ortaya çıkan duygusal ve tepkisel kısıtlılığa “eksiklik” demektense, yine konu makinelerin ne tür bir makine olduğuna, hangi işlemciyi ve yazılımı taşıdığına ve böylece ne ürettiğine getirilirse, her varoluşun olumsuzluktan çıkarılarak nötr kabul edilmesine ve yaşama dahil edilmesine düşünsel olarak katkıda bulunulabilir.



İlk safhada, hissettiği duyguları tam olarak tanımlayamayan Aurelia, bu belirsizlik içinde kıskançlık ve imrenme duygularını adlandırmak istemez. Baudrillard (2014) kıskançlık kavramını, bireyin kendisini hapsetmesi ve kapatması durumuyla ilişkilendirir (150). Kişi kendisini kapattığı o yerden dışarıya açılmaz. Dışarıya açılmayan sınırdaki yarıklar açılır ve kıskançlık bu noktalarda oluşmaya başlar. Kişi kendisini açamadığı yerde, dışarıdakini imrenmeye başlar. Baudrillard’ın bu düşüncesiyle uyuşur nitelikte, Regás (2008) romanında kıskançlığın, imgelemin ve bilincin her yarığından içeriye sızdığını belirtir (119). Kişi bu yarıklardan kendisine dair olan yoksunluk ve eksiklik duygularıyla karşı karşıya kalır. Fakat romanda Aurelia’yı tedirgin eden bir diğer nokta, bu imrenme ve kıskançlık duygularından sızıp gelen tutku ve arzu hisleri olur. Daha önceden tecrübe etmediği bu duygular karmaşasında ortaya çıkan tutku, onu bir bilinmezliğin içine çekecektir. Bu durumu şu şekilde dile getirir:

“O sırada hangi noktaya kadar bu yeni başlayan ve imrenme uyandıran tutkunun kurbanı olacağımı, onun beni kaplayan ve sarıp sarmalayan bir korku pelerini haline gelene dek artacağını bilmiyordum. Hem beni avucuna alan hem de kaçtığım aşkları arzulararak geçireceğim kaygı ve dehşet gecelerini, başkalarının aşklarını kendiminmiş gibi hayal edeceğimi ve bunun arzumu yatıştıracağına artıracığını, benimkinden yararlanan bir başka beden varmış gibi o zaman dek tanımadığım bir heyecana kapılacağımı bilmiyordum. İçimde bu imrenmenin doğduğunu hissettiğim o anda pencereden o adamı aramanın zorunlu bir kölelik ya da dayanılmaz bir yoksunluk haline dönüşeceğini ve ne kadar tekrarlanırsa tekrarlanırsa alışkanlığın kayıtsızlığa dönüşmeyeceğini bilmiyordum. Ayrıca bunun benim daha önce varlığından haberdar bile olmadığım bir ıstıraba sonsuz olanaklar alanı açacağını da hiçbir biçimde bilmiyordum.” (90)

Aurelia’nın henüz tecrübe etmeye başladığı bu karmaşık ve tedirgin edici hislerinin karşısında, *kısa boylu, tıknaz* Adelita daima arzu üretmekte, yeni dünyalara girerek yeni bedenlere temas etmekte, her seferinde hayatı daha da derinden solumaktadır. Erkekler tarafından istenmekte, arzulanmakta, benliği her zaman yüceltilmektedir. Bütün bunları tecrübe ederken de, görüldüğü kadarıyla herhangi bir şüphe, kuşku ve kaygı hissetmeden duygularının akışına izin vermektedir. Bunun ayırımında olan Aurelia onun doğasından taşan bu yaşam enerjisi konusunda oldukça yoksun hisseder:

“[...] İmrenmedim diye kendimi ikna etmeye çalışıyordum, yaşamın bazılarına zahmetsizce verdiği imreniyordum.” (115)

Adelita hayatın içindeyken, yoğun bir tutkuyla makinesinin ürettiği her şeyi hayata geçirmekte ve müthiş bir varoluş çabası göstermektedir. Doğal haliyle onun varoluşundan ve bedeninden taşan bu enerji Aurelia’nın aklının karıştırır. Bu denli yoğun yaşamsal enerjiyi onun gibi bir kadınla bağdaştıramaz

ve ona yakıştıramaz. Aşk, tutku, arzu ve cinsellik kavramlarının Adelita gibi güzel bir bedenden yoksun birinin tecrübe ediyorum oluşunu garipseyen Aurelia, şu cümleleri sıralar:

“O zamana dek Adelita’nın yaşamı hakkında pek kafa yormamış, gördüklerime bakarak insan ruhunun en temel itkilerine boyun eğen birtakım davranışları olan, son derece basit bir varlık olduğuna kanaat getirmiştım. Ama şimdi, bu son olaylarla, o yumuşak veda gülümsemesinde sezdiğim bilinmezler ve derin sır kuyusu sayesinde, davranışlarının, yalanlarının, sahte sadakatlerinin, kara şapkalı adamı görünce geçirdiği değişimin nedenlerini kendime sormaya başladım. İşte o zaman saf ve derin bir kıskançlık ateşi iç organlarımı kavurmaya başladı. O ikisini aklıma gelen tek sahnede, o sabah ötekinin adımlarının ritmine çok iyi uydurmayı başardıkları orantısız bedenleriyle o bildik aşk sahnesinde hayal ediyordum. Onları öpüşürken, adamın ellerini son derece küçümsediğim o güdük bedenın ayrıntılarını keşfederken düşünüyordum. Hayal gücüm bana soluk aldırıyor, hayal kırıklığımın ve takıntımın giderek daha fazla kanayan yarasını deşiyor, yavaş yavaş önce aklıma bile gelmeyen arzu ve heyecan alanları gözlerimin önünde açılıyordu.” (131)

Adelita tasvir edildiği şekliyle, *güdük*, *tıknaş*, *kısa boylu* ve *çirkindir*. Bu anlamda adeta cinsel hazzın ve arzunun dışında kalması gerekmektedir. Fakat aksine, bütün bedensel özellikleriyle birlikte hazzın, tutkunun ve arzunun tam merkezinde durmaktadır. Hem arzu eder, hem de arzulanır. Bu durum, Aurelia’da kıskançlık duygularının yanında kabullenememeyi de beraberinde getirir. Çünkü genel anlamda beden tiplerleriyle birlikte kişinin duyguları ve eylemleri karşılaştırılır ve eşleştirilirse¹⁶ ortaya çıkan tablo dışlayıcı ve gruplaştırmacı bir görüntü oluşturur¹⁷. Böylece farkında olmadan daha fazla hınç ve kıskançlık duyguları üretilebilir. Aynı zamanda varoluş tarzı ve beden yapısıyla değerlendirildiklerinde, hayata tutunma çabası gösteren kişiler için toplum içerisinde daha fazla mücadeleli olabilirler. Fakat bu, konudan sapmak olacaktır. Görüldüğü kadarıyla Adelita daha çok kabul görürken¹⁸, Aurelia edilgin biçimde, görünmez hale gelmektedir. Bu anlamda, *tıknaş* ve *kilolu* kadınla kendisini sürekli karşılaştırarak, hazlara ulaşabilme ve arzuları yaşayabilme ideali çizmektedir.

¹⁶ Toplumsal algıda (ya da medyanın ve kapitalist sistemin yönlendirmesiyle günümüzde) güzel, alımlı kadınlar arzu ve tutkuyla daha çok ilişkilendirilirken, bedensel olarak göze çok hitap etmeyen kadınlara yönelik herhangi bir olumsuz yaklaşım bulunmaz. Bedensel olarak güzel olmayan kadın, cinsel haz almaz veya vermez. Güzelliği adeta haz alabilme ve verebilme yetisiyle ilişkilendirilir.

¹⁷ Gatens’in (2018) ifadesiyle farklı bedenler, toplumsal normlar ve kültürel eğilimler içinde özgüllüklerini kaybederler (8).

¹⁸ Adelita’nın (toplumda) kabul görüyor olduğunu düşünmek pek çok soruyu beraberinde getirecektir. Fakat burada belli ölçüde kabul görüyor oluşu, arzularının karşılık buluyor oluşuyla ilişkilendirilebilir. Aksi, farklı boyutları düşünmeye teşvik edecektir.

Çizdiği bu ideale ulaşmamak da onu daha da dibe çeker. Öyle ki Ahmed’in (2017) ifadesiyle ideali üretmekte başarısız olan bir bedeni mesken edinmek (183) onun için zor bir tecrübeye dönüşmüştür.

Aurelia, hazza ulaşmak ve bunu yaşamak, arzularıyla var olmak istemektedir; fakat bunu yapamaz. Böylece “hazza duyulan kıskançlıkla”yla (203) “hazzın kendisinden alındığını sanarak saldırganlaşmak”tır (204). Bütün bu duygusal değişimler onu bir çözüme ulaştırabilir veya ulaştıramaz; burada asıl vurgulanmak istenen bütün bu duyguların oluşumunun, birinden diğerine geçişin, hiçbir şekilde kişinin elinde olmadığıdır. Bu da elbette, kişilerdeki duyguların ve duygusal değişikliklerin gayet doğal kabul edilebileceğini, her varoluşun özgün yaşantılar oluşturduğunu ve bunları anlayışla kabul etmek gerektiğini ortaya koyar.

Sonuç

Romanda yazar *güzel, sakin yapılı, zeki Aurelia’nın karşısına tukenaz, kilolu, güzel olmayan Adelita’yı* koyarak, bir yaşam istenci/çabası olarak incelenmeye çok müsait olan *arzu* ve *tutku* kavramları için elverişli veriler sunar. Çalışmanın konusu olan *arzu* ve *tutku* kavramları, her iki karakter üzerinden ele alınarak yaşam çabası anlamında irdelenmiştir. *Arzu* kavramı *tutku*mun bir uzantısı ve ürünü olarak düşünülmüştür. Kişinin hayatın akışında yaşadığı tutku, onu çeşitli ve katmanlı arzular üretmeye iter. Yoğunluğu çok ya da az, bu arzular kişinin hayatla olan ilişkisine dair ipuçları verebilirler. Yaşama dâhil olma, hayata tutunma, var olma ve yayılma açısından arzular ne denli etkinse, kişinin yaşam istenci de o denli güçlü olabilir.

Arzuyla birlikte düşünüldüğünde daha genel bir kavram olarak ele alınan *tutku*, aynı şekilde bireyin varoluşunu etkileyebilecek bir unsur olarak ortaya çıkar. Yaşama anlam ve yön veren, ilişkileri belirleyen, eylemleri şekillendiren *tutku*, kişinin var olması için onu yönlendirmektedir. Varoluşunu genişletmekte ve köklerini güçlendirmektedir. Bu anlamda tutkuyla birlikte daimi bir eylem, devinim, kıpırdanış, türeyiş ve çeşitleniş görülür. Robinson’un (2003) deyimiyile devamlı çeşitlilik gösteren, farklı yoğunluklardaki bir etki (120), bir güç olarak düşünülür *tutku*.

Bununla birlikte, ne arzuların ne de tutkuların kişinin kendi bilinciyle şekillendirebildiği şeyler olduğu gözlemlenir. Kişi kendi başına arzu üretmeye ve arzu sahibi olmaya geçemez, tutkuyu elde edemez. Bu, makinelerin neler yapabildiğiyle ilgilidir. Bu anlamda duygular düşünülürse, *özgür irade* diye bir olgunun olmadığı ortaya çıkacaktır. *Arzu* ve *tutku* ne kadar seçimle gelen bir şey değilse, *kıskançlık* da bilinçli bir şekilde sahip olunan bir duygu değildir. Bu anlamda doğal akışında karşılaşılan bir duygudur.

Varılan nokta şudur ki, romanın konusu olan karakterler sahip oldukları isteklerden, duygulardan, arzulardan, tutkulardan sorumlu değildir. Her ne kadar kişinin makinesinden üreyen arzular ve tutku onu hayatla daha ilişki içinde tutuyor olsa da, aksi durumdaki bireyler için hiyerarşik bir bakış açısı geliştirilmez. Aynı şekilde bedensel özellikler ve *başarılar* da kişinin hayata tutunacağı noktadaki belirleyiciler değildir.



Kişi hayata daha fazla tutunabiliyor oluşuyla ya da hayata karşı güçsüz kalıyor oluşuyla sorumluluk içerisinde düşünülemez. Bireyin elinde olmayan duygular ve oluşumlardan yola çıkarak, bunların hiçbiri de yanlış, hatalı ve eksik olamaz. Doğal halinde her biri yalnızca birer varoluş tarzı ve şeklidir. Tutku ve arzular yaşam istenciyle ilişkilendirilebilirler. Biri, diğerine göre benliğinde daha fazla yaşam istenci taşıyor olabilir. Fakat nihayetinde bahsedildiği gibi, bu herhangi varoluşsal hiyerarşik bir düzeni öne sürmez; aksine varoluştaki çeşitliliklerin kabulünü pekiştirir.

Kaynakça

- Ahmed, S. (2016). *Mutluluk Vaadi*. Çev. D. Mayadağ. İstanbul: Sel
- Ahmed, S. (2017). *Duyguların Kültürel Politikası*. Çev. S. Konut. İstanbul: Sel
- Balanuye, Ç. (2017). *Spinoza'nın Sevinci Nereden Geliyor?* İstanbul: Ayrıntı
- Barker, J. (2018). *Queer: Resimli Bir Tarih*. Çev. U. Özmakas. İstanbul: Dipnot
- Baudrillard, J. (2014). *Baştan Çıkarma Üzerine*. Çev. A. Sönmezay. İstanbul: Ayrıntı
- Bellmont, M. (2015). Entrevista con Maryam Valera. *Psicología Práctica*. No: 191, 62-65.
- Butler, J. (2002). *Antigone's Claim*. New York: Columbia University Press
- Comte-Sponville, A. (2015). *Cinsellik, Aşk ve Ölüm*. Çev. C. Özatalay. İstanbul: İletişim
- Deleuze G.; Guattari F. (2014). *Anti-Ödipus Kapitalizm ve Şizofreni*. Çev. F. Ege; H. Erdoğan; M. Yiğitalp. Ankara: BS
- Deleuze, J. (1983). *Nietzsche and Philosophy*. New York: Columbia University Press
- Eagleman D. (2016). *Beyin: Senin Hikâyen*. Çev. Z. Arık. İstanbul: Domingo
- Foucault, M. (1987). *Foucault / Blanchot*. New York: Zone Book
- Foucault, M. (1993). *Dream and Existence*. New Jersey: Humanities Press
- Foucault, M. (1996). *Foucault Live: Interviews 1961-1984*. Ed. S. Lotringer. New York. Semiotext
- Foucault, M. (2016). *Cinselliğin Tarihi*. Çev. H. U. Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı
- Gatens, M. (2017). *İmgesel Bedenler*. Çev. D. Eren. İstanbul: Otonom
- Grüner, E. (2000). El Estado: Pasión de Multitudes, Spinoza versus Hobbes, Entre Hamlet y Edipo. *La Filosofía Política Moderna de Hobbes a Marx*. Argentina: CLASCO
- Nietzsche, F. (1984). *Human, All Too Human*. Tra. M. Faber; S. Lehmann London: Penguin
- Nietzsche, F. (2016). *İyinin ve Kötünün Ötesinde*. Çev. M. Tüzel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Puleo, A. H. (1992). *Dialéctica de la Sexualidad*. Madrid: Editorial Catédra
- Regás, R. (2001). *La Canción de Dorotea*. Madrid: Planeta
- Regás, R. (2008). *Dorotea'nın Şarkısı*. İstanbul: Can Yayınları
- Robinson, K. (2003). The Passion and the Pleasure, Foucault's Art of Not Being Oneself. *Theory, Culture & Society*. Vol. 20(2), 119-144.
- Spinoza, B. (2016). *Etika*. Çev. H. Z. Ülken. Ankara: Dost
- Styhre, A. (2001). *We Have Never Been Deleuzians: Desire, Immanence, Motivation, and the Absence of Deleuze in Organization Theory*. Critical Studies Conference, The Passion of Organising Stream. Manchester
- Swab, D. (2018). *Beynimiz Neyse Biz Oyuz*. Çev. E. U. Akhan, B. S. Haktanır. Ankara: Akılçelen
- Tin, L. G. (2012). *Invencción de la Cultura Heterosexual*. Tra. L. Sclavo. Buenos Aires: El Cuenco de Plata
- Tura S. M. (2016). *Histerik Bilinç*. İstanbul: Metis
- Ramachandran, V. S. (2016). *Öykücü Beyin*. Çev. A. C. Çevik. İstanbul: Alfa
- Valera, M. (2012). *Pasión*. Madrid: Personal



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 7 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 20-11-2020 – Kabul/ACCEPTED: 23-03-2021

Okul Öncesi Dönem (3-6 Yaş) ve İlkokul Dönemi (7-11 Yaş) için Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin (ABÖ) Uyarlanması: Anne ve Baba Formu

Adaptation of Maternal Gatekeeping Scale (MGS) for Preschool Period and Primary School Period: Mother and Father Form

Hilal KARABULUT¹

Abstract

The concept of maternal gatekeeping has an very important position among factors that effect fatherhood. Maternal gatekeeping is a relatively new concept in the field, newer concept in our country and currently there is so many deficiencies in this area. This study aims to make adaptation of Maternal Gatekeeping Scale - developed by Fagan and Barnett (2003)- in Turkish for mother and fathers have children at preschool (3-6 age range) and also primary school (7-11 age range). Participants are married mothers and fathers whose child is at preschool and primary school (for preschool 156 mother and 156 father, for primary school 214 mother

Öz

Annelik bekçiliği kavramı, babalığı etkileyen faktörler arasında çok önemli bir yere sahiptir. Alanda nispeten yeni olan annelik bekçiliği kavramı, ülkemizde çok daha yeni bir kavramdır ve halen bu konuda pek çok eksiklikler bulunmaktadır. Bu çalışma ile Fagan ve Barnett'in (2003) ortaya koyduğu Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin (ABÖ), okul öncesi dönemde (3-6 yaş aralığı) ve ilkökul döneminde çocuğu olan (7-11 yaş aralığı) hem anneler hem de babalar için ayrı ayrı Türkçe'ye uyarlamasını gerçekleştirmek hedeflenmiştir. Çalışmanın katılımcıları 3-6 yaşında okul öncesi kuruma giden ve 7-11 yaşında ilkökula giden çocuğu olan,

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, sim.hilal@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3273-563X

and 202 father). Mothers' (have preschooler) mean of age was 34.05 (SD=5.22) and fathers' mean of age was 37.17'dir (SD=5.95). Mothers' (have child at primary school) mean of age was 34.89 (SD=5.03) and fathers' mean of age was 38.85 in this study (SD=5.11). As a result of the confirmatory factor analysis and reliability analysis, it is determined that Maternal Gatekeeping Scale-Mother Form and Maternal Gatekeeping Scale-Father Form for primary school period, and Maternal Gatekeeping Scale-Mother Form and Maternal Gatekeeping Scale-Father Form for primary school period were valid and reliable statistically. Also there are positive and significant correlations between mother and father forms for both preschool period and primary school period. Descriptive statistics for scales were presented in results section. The results of the scales were discussed as part of literature.

Keywords: Maternal Gatekeeping Scale, Preschool, Primary School, Confirmatory Factor Analysis

evli annelerden ve babalardan oluşmaktadır (okul öncesi için 156 anne ve baba, ilkokul dönemi için 214 anne ve 202 baba). Okul öncesi dönemde çocuğu olan annelerin yaş ortalaması 34.05 (SS=5.22) ve babaların yaş ortalaması 37.17'dir (SS=5.95). Çalışmanın katılımcılarını oluşturan ilkokul döneminde çocuğu olan annelerin yaş ortalaması 34.89 (SS=5.03) ve babaların yaş ortalaması 38.85'tir (SS=5.11). Gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizleri sonucunda, Okul Öncesi Dönem Annelik Bekçiliği Ölçeği-Anne Formu ile Okul Öncesi Dönem Annelik Bekçiliği Ölçeği-Baba Formu'nun ve İlkokul Dönemi Annelik Bekçiliği Ölçeği-Anne Formu ile İlkokul Dönemi Annelik Bekçiliği Ölçeği-Baba Formu'nun istatistiksel açıdan geçerli ve güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca hem okul öncesi hem de ilkokul dönemi için anne ve baba formları arasında olumlu yönde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Ölçeklere yönelik betimsel istatistikler de bulgular kısmında sunulmuştur. Uyarlanan ölçeklerle ilgili bulgular literatür çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Annelik Bekçiliği Ölçeği, Okul Öncesi, İlkokul Dönemi, Doğrulayıcı Faktör Analizi

Giriş

Çocukla ilgili görevlerin annelerin sorumluluğunda olduğu anlayışı değerini kaybetmeye başlamış, babaların çocuklar için önemli bir ebeveyn figürü oldukları ortaya konmuştur (Pekel Uludağlı, 2017). Yani çocukların gelişimi üzerinde hem annelerin hem de babaların ayrı ayrı katkısı mevcuttur (Parke vd., 2005). Çalışmanın esas kavramı olan annelik bekçiliği de, hızla artan babalık çalışmaları için oldukça özel bir konumdadır. Literatürde baba katılımı ile annelik bekçiliği arasında olumsuz ilişkiler ortaya çıkaran pek çok çalışma bulunmaktadır (Fagan ve Barnett, 2003; Gaunt, 2008; Kulik ve Sadeh, 2015; Schope-Sullivan, Brown, Cannon, Mangelsdorf. ve Sokolowski., 2008; Tu, Chang ve Kao, 2014).

Bu nedenle babaların çocukların yaşamına dahil oluşunu çok yönlü bir şekilde inceleyebilmek için, baba katılımına müdahaleyi ifaden eden annelerin sergiledikleri annelik bekçiliği davranışını ve babaların algıladıkları annelik bekçiliği davranışını değerlendiren ölçüm araçlarına özellikle ülkemizde giderek daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı, hem okul öncesi hem de ilkokul döneminde çocuğu olan anneler ve babalar için, Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin (ABÖ) geçerlik ve güvenilirliğini test etmektir.

Bu bölümde öncelikle baba katılımını etkileyen faktörler içerisinde annelik bekçiliğinin yerine değinilecektir. Babaların şimdiki durumu, geçmiştekiyle kıyaslandığında, babaların çocuk bakımı konusunda artık eşleriyle daha çok paylaşımda buldukları ve çocuklarının yaşamında daha çok katılım sergiledikleri dikkat çekmektedir (Allen ve Hawkins, 1999; Tamis-Le Monda ve Cabrera, 2002). Özellikle aile yapısı ile ailedeki rollerle ilgili birtakım değişimler beraberinde, babaların aile içerisindeki katılımlarını, yanı sıra annelerin bu yenilikleri nasıl karşıladığı konularını gündeme getirmiştir (Akgöz Aktaş ve Aydın, 2020). Babaların, çocukların yaşamına dahil oluşunun daha çok incelenmeye başlamasıyla da, baba katılımının artmasını sağlayan ya da baba katılımını kısıtlayan faktörler ön plana çıkmaya başlamıştır (Tu vd., 2014). Bu faktörler arasında babaların kendi ebeveynleriyle yaşadığı ilişki kalitesi, ebeveyn tutumu, ebeveynliklerine yönelik motivasyon, beceri ve özgüvenleri, evlilik ilişkileri, çocukla ilişkileri, annelerin tutumları, annenin desteği, annelik bekçiliği, iş kalitesi, kurumsal uygulamalar, sosyal destek, stres, kültürel faktörler yer almaktadır (Cabrera ve Bradley, 2012; Lamb, 1986; McBride, Schoppe, Ho ve Rane, 2004; Parke, 1995; Parke vd., 2005). Özellikle ekolojik yaklaşım, babaların ve baba-çocuk ilişkilerinin, anneler ve annelerin özellikleriyle bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır (DeLuccie, 1995; Kulik ve Sadeh, 2015). Fagan ve Barnett de (2003) babaları aile sistemi içerisinde değerlendirmenin önemine vurgu yaparak, baba katılımını anlama konusunda annelik bekçiliği kavramının, önemli bir ortak ebeveynlik değişkeni olduğunu öne sürmektedir. Yani baba katılımı için annelerin beklentileri, inançları ve değerleri ayrı bir öneme sahiptir (Makusha ve Richter, 2016). Bu nedenle babaların çocukların yaşamına dahil oluşunda annelerin, eşlerinin sergilediği babalık davranışlarına yönelik tepkileri çok önemli bir yerdedir (Akgöz Aktaş ve Aydın, 2020b). Kısacası annelik bekçiliği kavramı, baba katılımını etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

DeLuccie'nin (1995) çalışmasında yer vermesiyle birlikte annelik bekçiliği kavramı 40 yıllık baba katılımıyla bağlantılı literatürün ancak son 25 yılında konumlanan, ülkemizdeki literatürde ise son üç yılda yer bulabilmiş bir kavramdır. Annelik bekçiliği tanım olarak, annelerin ebeveynlik üzerine işbirliği yapma istekliliği ile annelerin ve babaların ebeveynliği konusundaki düşünce dizilerini, annelerin aile içerisindeki sorumluluklarını devam ettirme ve bu konuda güç sergileme yönelimlerini, annelerin baba katılımını yönetmesini, hatta baba katılımını kısıtlamasını içermektedir (Allen ve Hawkins, 1999; Fagan ve Barnett, 2003; Hauser, 2012; Hawkins ve Dollahite, 1997; Puhlman ve Pasley, 2013). Annelik bekçiliği kavramının baba katılımını sadece kısıtlayan değil, aynı zamanda teşvik ve kontrol eden bir kavram olduğu da ileri sürülmüştür (Puhlman ve Pasley, 2013). Yani bu kavram baba-çocuk ilişkisini şekillendiren annelerin, babaları engelleyici ya da destekleyici davranışlarını kapsamaktadır (Akgöz

Aktaş ve Aydın, 2020). Bununla birlikte araştırmacıların annelik bekçiliğinin daha çok baba katılımını kısıtlayan yönüne odaklandığı dikkat çekmektedir (Puhlman ve Pasley, 2013). Özellikle bekçilik kavramını inceleyen literatür kapsamında, yüksek düzeyde baba katılımının, babalar tarafından yapılan yardım olarak görülmesi yerine, babaların müdahalesi ve işe karışması gibi olumsuz şekilde yorumlandığı belirtilmektedir (Parke vd., 2004). Fagan ve Barnett (2003) tarafından annelik bekçiliğini değerlendirmek için geliştirilen ve bu uyarlama çalışmasında kullanılan ölçek de, çocuk bakımına katılma konusunda babaların eşleri tarafından yani anneler tarafından kısıtlanmasına odaklanmaktadır. Bunlara ek olarak, baba katılımını belirleyen faktörler içerisinde önemli bir konumda olan annelik bekçiliği (McBride vd., 2004; Parke, 1995), nedensel bağlantılar temelinde babaların çocuklarının yaşamına dahil oluşunun hem sonucu hem de nedeni olarak değerlendirilebilmektedir (Hauser, 2012).

Annelik bekçiliği üzerine yapılan araştırmalar giderek artmakta, ancak ülkemizde halen bu konuyla ilgili yeterince çalışma bulunmamaktadır (Aydın ve Akgöz Aktaş, 2017). Annelik bekçiliği kavramı ülkemize ilk kez, Fagan ve Barnett'in (2003) geliştirdiği Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin, Karabulut ve Şendil (2017) tarafından lise birinci ve lise ikinci sınıfa giden çocuğu olan babalara uyarlanması ile tanıtılmıştır. Ardından lise döneminde çocuğu olanlara yönelik annelik bekçiliği davranışının (Gazi, 2019; Karabulut, 2017; Kurşun, 2019) ve okul öncesi dönemde çocuğu olanlara yönelik annelik bekçiliği davranışının çeşitli değişkenlerle incelendiği çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Akgöz Aktaş, 2017; Akgöz Aktaş ve Aydın, 2020; Akgöz Aktaş ve Aydın, 2020b; Çoban, 2017; Pekel Uludağlı, 2018). Akgöz Aktaş ve Aydın (2020, 2020b), Puhlman ve Pasley (2017) tarafından geliştirilen, annelik bekçiliğini teşvik, kontrol ve engel boyutlarında değerlendiren ölçeğin uyarlama çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalardan biri 4-6 yaşlarında çocuğu olan annelere uyarlanan 29 maddeli Anne Bekçiliği Ölçeği Anne Formu (Akgöz Aktaş ve Aydın, 2020b), diğeri de 3-7 yaşlarında çocuğu olan babalara uyarlanan 33 maddeli Anne Bekçiliği Ölçeği Baba Formudur (Akgöz Aktaş ve Aydın, 2020). Pekel Uludağlı (2018) 2-6 yaşlarında çocuğu olan babalarla yürüttüğü araştırmasında, Van Egeren'in geliştirdiği (2000) ve Schoppe-Sullivan, Altenburger, Lee, Bower ve Dush'ın (2015) revize ettiği 18 maddelik ölçeği uyarlayarak kendi araştırmasında 9 madde ile kullanmıştır. Çoban (2017) ise ülkemize ilk olarak Karabulut ve Şendil (2017) tarafından lise öğrencilerinin babaları için uyarlanan ölçeği, 60-78 aylık çocuklara sahip 62 ebeveyn için tez çalışmasında kullanmıştır. Ancak tez çalışması incelendiğinde Çoban'ın (2017) Annelik Bekçiliği Ölçeği'ni Karabulut ve Şendil'in (2017) çalışmasında çevirdiği ve uyarladığı şekliyle birebir kullanmadığı tespit edilmiştir (örn. ilk uyarlama çalışmasına göre kelimeler farklı şekilde çevrilmiş ve cümleler farklı şekilde kurulmuştur). Yanı sıra bahsedilen tez çalışmasında katılımcı sayısının çok düşük olduğu ve çocukların yaş aralığının çok sınırlı olduğu görülmektedir. Bu sebeplerle okul öncesi dönem için Fagan ve Barnett'in (2003) geliştirdiği Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin yaygın şekilde kullanılabilmesi için, ölçeğin farklı yaş grubunda geçerliğinin ve güvenilirliğinin kanıtlandığı formu aracılığıyla (Karabulut ve Şendil, 2017), hem anneler hem de babalar için daha uygun bir örnekleme okul öncesi dönem için geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının gerçekleştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Diğer yandan ilkökul döneminde annelerin sergilediği

ve babaların algıladığı annelik bekçiliği davranışına yönelik ülkemizde hiçbir çalışma ve ölçek bulunmadığı saptanmıştır.

Fagan ve Barnett'in (2003) geliştirdiği ölçek, yukarıda bahsedilen diğer okul öncesi dönemdeki ölçeklerle kıyaslandığında, annelik bekçiliğinin en çok odaklanılan boyutu olan baba-çocuk ilişkisini sınırlandırmaya odaklanan bir ölçektir. Ayrıca madde sayısının az olması (dokuz madde) sebebiyle uygulamada kolaylık sağladığı ve spesifik olarak çocukla ilgili görevlere yer verdiği görülmektedir. Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin geliştirildiği orijinal çalışmada 3-16 yaş aralığında çocuğu olan annelerin bildirimini kullanılmıştır (Fagan ve Barnett, 2003). Belirtilen yaş aralığı, erken çocukluktan ergenliğe kadar farklı dönemleri içinde barındırmaktadır. Oysa her dönemin kendine has özellikleri bulunmaktadır. Dolayısıyla çocukluğun farklı dönemlerinde annelik bekçiliğinin her dönem için ayrıca değerlendirilmesinin, yanı sıra hem annelerden hem de babalardan bildirim almanın daha doğru sonuçlara ulaşılmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma ile, annelerin ve babaların çocuklarının yaşamına dahil oluşlarının incelenmesinde, özellikle de baba katılımıyla ilgili çalışmalarda yer bulması gereken annelik bekçiliği kavramının ülkemizde de artan şekilde çalışılabilmesi adına, Fagan ve Barnett'in (2003) geliştirdiği Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin (ABÖ) geçerliğini ve güvenilirliğini hem farklı yaş aralıkları için (3-6 yaş ve 7-11 yaş) hem de anne ve baba formu olarak ayrı ayrı test etmek hedeflenmiştir. Böylece babaların çocukla ilgili görevlere katılabilmeleri konusunda annelerin babalara ne kadar müsaade ettiği, onları ne kadar kısıtladığı ve yine babaların çocukla ilgili görevlere katılım sağlama konusunda eşleri tarafından ne kadar kısıtlandıklarını, kendilerine ne kadar müsaade edildiğini düşündükleri görülmüş olacaktır.

Yöntem

Katılımcılar

Bu çalışmanın Okul Öncesi Dönem Annelik Bekçiliği Ölçeği (OÖABÖ) uyarlama çalışması için katılımcıları, çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna devam eden (3-6 yaş), evli ve çalışmaya katılmaya gönüllü olan 156 anne ve 156 babadan oluşmaktadır. Bu gruptaki annelerin yaş ortalaması 34.05 (SS=5.22), babaların yaş ortalaması ise 37.17'dir (SS=5.95). İlkokul Dönemi Annelik Bekçiliği Ölçeği (İABÖ) uyarlama çalışması için katılımcılar ise çocuğu devlet ilkokuluna devam eden (7-11 yaş), evli ve çalışmaya katılmaya gönüllü olan 214 anneden ve 202 babadan oluşmaktadır. Bu gruptaki annelerin yaş ortalaması ise 34.89 (SS=5.03) ve babaların yaş ortalaması 38.85'tir (SS=5.11). Katılımcılar, İstanbul Anadolu Yakası ve Kocaeli ilinde bulunmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Demografik bilgi formu. Bu form ile anne ve babalara yönelik demografik bilgiler edinilmiştir (yaş, medeni durum vs).

Annelik bekçiliği ölçeği (ABÖ). Bu ölçek, 3-16 yaş aralığındaki çocukların, babalarına erişimlerinin anneler tarafından ne düzeyde kısıtlandığını ölçebilmek amacıyla Fagan ve Barnett (2003) tarafından oluşturulmuştur. Bu ölçek, orijinalinde annelere uygulanmıştır. Dokuz maddeden oluşan bu ölçekten sadece toplam puan alınmaktadır. Özdeğeri 5.70, açıklanan varyansı %63.27 olarak bulunmuştur. Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ise .93 olarak tespit edilmiştir. Toplamda en düşük 9, en yüksek 45 puan alınan bu ölçekten katılımcıların aldığı ortalama puan 28.17'dir (SS=9.24). ABÖ'nün Türkçe'ye uyarlama çalışması, lise birinci ve ikinci sınıfa giden ve yaş ortalaması 15.04 (SS=0.7) olan öğrencilerin babaları ile gerçekleştirilmiştir (Karabulut ve Şendil, 2017). Bahsedilen çalışmada babaların annelik bekçiliğine yönelik algısını değerlendirmek hedeflendiğinden, ölçek orijinalinden farklı olarak sadece babalar için uyarlanmıştır. Uyarlanan bu ölçekte Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının .82 olarak tespit edildiği görülmüştür.

Bu çalışmada ise ABÖ'nün, 3-6 yaş aralığında okul öncesi kuruma devam eden çocuğa sahip olan ve 7-11 yaş aralığında ilkokula giden çocuğa sahip olan, hem anneler hem de babalar için ayrı ayrı uyarlaması gerçekleştirilmektedir. Yazarlarından izni alınmış olan ve daha önceki çalışma ile Türkçe'ye çeviri işlemi tamamlanmış olan bu ölçeğin maddeleri anneler için de düzenlenmiştir. Bu ölçeğin iki ayrı formu ile, anneler için, çocukla ilgili meselelerde eşlerine ne kadar müsaade ettikleri; babalar için, bahsedilen çocukla ilgili bu meselelerde babaların kendi algısından eşlerinin kendilerine ne kadar müsaade ettiklerini düşündükleri değerlendirilmektedir. Örneğin anneler "çocuğumun duyguları incinirse, onu babası değil, benim teselli etmem gerekir" cümlesini derecelendirirken, babalar aynı cümleyi "çocuğumun duyguları incinirse, eşim, onu benim değil, kendisinin teselli etmesi gerektiğini düşünür" olarak derecelendirmiştir. Ölçek maddeleri "Tamamen katılıyorum-5 puan" ve "Hiç katılmıyorum-1 puan" olacak şekilde beşli likert üzerinden değerlendirilmiştir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 9, en yüksek puan 45'tir. Ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Orijinalinde olduğu gibi bu ölçeğin alt boyutları bulunmamakta, annelik bekçiliği davranışı toplam puan üzerinden değerlendirilmektedir. Annelerin ölçekten yüksek puan alması, eşlerine yönelik annelik bekçiliği davranışı sergilediklerini; babaların yüksek puan alması ise, annelik bekçiliği davranışına maruz kaldıklarını algıladıklarını sunmaktadır.

İşlem

Anne-baba çifti için ayrı ayrı hazırlanan, araştırma hakkında bilgi veren ve katılımcıların araştırmaya katılmaya gönüllü olup olmadıklarını belirleyen "Bilgilendirme ve Onam Formu" ile ölçek formları, uygulama izni alınan okullardaki öğrencilerin annelerine ve babalarına (anneler için ayrı, babalar için ayrı olacak şekilde) öğretmenlerin kontrolünde ulaştırılmıştır. Katılımcılar tarafından doldurulan ölçek formları, tekrar okulda toplanmıştır. Ölçeklerin doldurulma süresi ortalama 10 dakikadır.

Veri Analizi

Ölçeğin anne ve baba formuna ilişkin betimleyici istatistikler, güvenilirlik analizi kapsamında Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları ve ölçeğin anne ve baba formu puanları arasındaki ilişkiye yönelik Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu SPSS 18 programı ile incelenmiştir. Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin (ABÖ) farklı bir yaş dönemi için Türkçe'ye uyarlanması daha önceden gerçekleştirildiği için (Karabulut ve Şendil, 2017), bu yapının diğer yaş dönemlerinde sınanması hedeflendiğinden LISREL 8.51 programında Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Okul Öncesi Dönem Annelik Bekçiliği Ölçeği ve İlkokul Dönemi Annelik Bekçiliği Ölçeği ayrı başlıklar halinde, her bir dönemin anne ve baba formuna ilişkin analizler de ayrı alt başlıklar halinde sunulmuştur. Her bir bölümdeki bulguların son kısmında da ölçeklerin anne formu ile baba formu arasındaki korelasyonlarına yer verilmiştir.

Okul Öncesi Dönem (3-6 yaş) Annelik Bekçiliği Ölçeği (OÖABÖ)

OÖABÖ-Anne Formu'na yönelik DFA. OÖABÖ-Anne Formu'nun yapısına yönelik modelin uygunluğunun test edilmesi için yapısal eşitlik modelinde Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Ölçekteki üç maddenin (madde 3, 8 ve 9) standardize edilmiş parametre değerlerinin 1'in üzerinde olması sebebiyle modelde sorun olduğu görülmüştür (Şimşek, 2007). Sorunlu maddeler incelendiğinde bu maddelerin küçük yaş grubu açısından belirleyici olmayabileceği tespit edilmiştir (çocuğun öğretmeniyle konuşmak, yetişkinin davranışları hakkında çocukla konuşması, çocuğun izleyeceği TV programının seçilmesi). Sorunlu maddeler ölçekten çıkarıldıktan sonra uyum iyiliği değerleri incelenmiş; bu değerlerin, modifikasyon önerisinin gerçekleştirilmesi sonrasında kabul edilebilir düzeyde olduğu saptanmıştır (Tablo 1). Yapılan modifikasyonların Ki-kare değerinde 36.49'luk düşüşe yol açtığı ve bunun istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ($p=0.000$) görülmüştür.

Tablo 1. OÖABÖ-Anne Formu'nun DFA'dan Elde Edilen Uyum İyiliği Değerleri

	Modifikasyon Öncesi Değeri	Modifikasyon Sonrası Değeri
X^2/df	51.77/9=5.752	15.27/8=1.90
RMSEA	0.17	0.07
sRMR	0.06	0.02
CFI	0.91	0.99
GFI	0.90	0.97
AGFI	0.77	0.92
Modifikasyon Önerileri	A2-A1	

Modifikasyonların ardından standardize edilmiş değerler (lambda katsayıları), t istatistik değerleri ve açıklanan varyans değerleri (R^2) Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. OÖABÖ-Anne Formu'nun Modifikasyon Sonrası DFA sonuçları

Maddeler	Standartlaştırılmış Yükler	t Değeri	R^2
1 Çocuğumun disipline sokulması gerekirse, onu disipline sokacak kişi babası değil, ben olmalıyım.	0.79	8.33	0.40
2 Çocuğumun ne giyeceği konusunda bir seçim yapılması gerekirse, bu kararı verecek kişi babası değil, ben olmalıyım.	0.86	8.17	0.39
3 Çocuğumun duyguları incinirse, onu babası değil, benim teselli etmem gerekir.	0.83	10.14	0.54
4 Çocuğumun doktora gitmesi gerekirse, onu doktora götürecek kişi babası değil, ben olmalıyım.	0.88	12.06	0.68
5 Çocuğumun kiminle vakit geçireceği konusunda karar verilmesi gerekirse, bu kararı verecek kişi babası değil, ben olmalıyım.	0.85	11.28	0.62
6 Çocuğum için karar verilmesi gerekirse, bu kararı verecek kişi babası değil, ben olmalıyım.	0.93	12.28	0.70

OÖABÖ-Anne Formu'nun Güvenirlik Analizi. OÖABÖ-Anne Formu'nun güvenirlik analizi kapsamında iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Buna göre OÖABÖ-Anne Formu'nun Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .88'dir. Bu bulgu, okul öncesi dönemde çocuğu olan anneler için Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin iç tutarlık Cronbach Alpha güvenirlik katsayısının yeterli düzeyde olduğuna işaret etmektedir.

OÖABÖ-Anne Formu'na Ait Betimsel İstatistikler. OÖABÖ-Anne Formu'na ilişkin betimleyici istatistikler incelendiğinde ölçekten alınan minimum-maksimum puanın 6-30, ortalamanın 13.65 (SS=5.60 olduğu) saptanmıştır.

OÖABÖ-Baba Formu'na yönelik DFA. OÖABÖ-Baba Formu'nun yapısına yönelik modelin uygunluğunun test edilmesi için yapısal eşitlik modelinde Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Analizlere başlamadan önce OÖABÖ-Anne Formu için yapılan analizlerde tespit edilen sorunlu maddeler -bu formun da okul öncesi dönemi kapsamı sebebiyle- ölçekten çıkarılmıştır. Ardından uyum iyiliği değerleri incelenmiş; bu değerlerin, modifikasyon önerilerinin gerçekleştirilmesi sonrasında kabul edilebilir düzeyde olduğu saptanmıştır (Tablo 3). Yapılan modifikasyonların Ki-kare

değerinde 44.45'lik düşüşe yol açtığı ve bunun istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ($p=0.000$) görülmüştür.

Tablo 3. OÖABÖ-Baba Formu'nun DFA'dan Elde Edilen Uyum İyiliği Değerleri

	Modifikasyon Öncesi Değeri	Modifikasyon Sonrası Değeri
X^2/df	56.98/9=6.33	12.53/5=2.50
RMSEA	0.18	0.08
sRMR	0.07	0.03
CFI	0.86	0.98
GFI	0.89	0.97
AGFI	0.75	0.90
Modifikasyon Önerileri	B2-B1, B6-B1, B6-B2, B6-B5	

Modifikasyonların ardından standardize edilmiş değerler (lambda katsayıları), t istatistik değerleri ve açıklanan varyans değerleri (R^2) Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. OÖABÖ-Baba Formu'nun Modifikasyon Sonrası DFA sonuçları

Maddeler	Standartlaştırılmış Yükler	t Değeri	R^2
1 Çocuğumun disipline sokulması gerekirse, eşim, onu disipline sokacak kişinin ben değil, kendisi olduğunu düşünür.	0.66	6.79	0.33
2 Çocuğumun ne giyeceği konusunda bir seçim yapılması gerekirse, eşim, bu kararı verecek kişinin ben değil, kendisi olduğunu düşünür.	0.87	7.60	0.40
3 Çocuğumun duyguları incinirse, eşim, onu benim değil, kendisinin teselli etmesi gerektiğini düşünür.	0.70	8.19	0.41
4 Çocuğumun doktora gitmesi gerekirse, eşim, onu doktora götürecek kişinin ben değil, kendisi olduğunu düşünür.	0.75	9.43	0.52
5 Çocuğumun kiminle vakit geçireceği konusunda karar verilmesi gerekirse, eşim, bu kararı verecek kişinin ben değil, kendisi olduğunu düşünür.	0.72	8.39	0.46
6 Çocuğum için karar verilmesi gerekirse, eşim, bu kararı verecek kişinin ben değil, kendisi olduğunu düşünür.	0.91	9.97	0.66

OÖABÖ-Baba Formu'nun Güvenirlik Analizi. OÖABÖ-Baba Formu'nun güvenirlilik analizi kapsamında iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Buna göre OÖABÖ-Baba Formu'nun Cronbach Alpha güvenirlilik katsayısı .83'tür. Bu bulgu, okul öncesi dönemde çocuğu olan babalar için Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin iç tutarlık Cronbach Alpha güvenirlilik katsayısının yeterli düzeyde olduğuna işaret etmektedir.

OÖABÖ-Baba Formu'na Ait Betimsel İstatistikler. OÖABÖ-Baba Formu'na ilişkin betimleyici istatistikler incelendiğinde ölçekten alınan minimum-maksimum puanın 6-30, ortalamasının 13.85 (SS=5.06) olduğu saptanmıştır.

OÖABÖ-Anne Formu ile OÖABÖ-Baba Formu Arasındaki Korelasyon. Okul öncesi dönemde (3-6 yaş) çocuğu olanlar için Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin anne ve baba formu arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit edebilmek için Pearson Momentler Çarpım Korelasyonuna bakılmıştır. Sonuçlar, uyarlanan bu ölçeğin anne ve baba formu arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($r_{(156)}=.612$, $p<.001$) (Tablo 5). OÖABÖ-Anne Formu puanları arttıkça, OÖABÖ-Baba Formu puanları da artmaktadır.

Tablo 5. OÖABÖ-Anne Formu ile OÖABÖ-Baba Formu Arasındaki Korelasyon

	OÖABÖ-Anne
OÖABÖ-Baba	.612*

* $p<.001$

İlkokul Dönemi (7-11 yaş) Annelik Bekçiliği Ölçeği (İABÖ)

İABÖ-Anne Formu'na yönelik DFA. İABÖ-Anne Formu'nun yapısına yönelik modelin uygunluğunun test edilmesi için yapısal eşitlik modelinde Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Buna göre uyum iyiliği değerleri incelenmiş; bu değerlerin, modifikasyon önerilerinin gerçekleştirilmesi sonrasında kabul edilebilir düzeyde olduğu saptanmıştır (Tablo 6). Yapılan modifikasyonların Ki-kare değerinde 45.93'lük düşüşe yol açtığı ve bunun istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ($p=0.000$) görülmüştür.

Tablo 6. İABÖ-Anne Formu'nun DFA'dan Elde Edilen Uyum İyiliği Değerleri

	Modifikasyon Öncesi Değeri	Modifikasyon Sonrası Değeri
X^2/df	85.50/27=3.166	39.57/23=1.720
RMSEA	0.10	0.05
sRMR	0.04	0.02
CFI	0.95	0.99
GFI	0.92	0.96
AGFI	0.86	0.92
Modifikasyon Önerileri	A2-A1, A7-A6, A8-A2, A8-A7	

Modifikasyonların ardından standardize edilmiş değerler (lambda katsayıları), t istatistik değerleri ve açıklanan varyans değerleri (R^2) Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. İABÖ-Anne Formu'nun Modifikasyon Sonrası DFA sonuçları

Maddeler	Standartlaştırılmış Yükler	t Değeri	R^2
1 Çocuğumun disipline sokulması gerekirse, onu disipline sokacak kişi babası değil, ben olmalıyım.	0.70	11.44	0.50
2 Çocuğumun ne giyeceği konusunda bir seçim yapılması gerekirse, bu kararı verecek kişi babası değil, ben olmalıyım.	0.73	11.91	0.53
3 Eğer çocuğumun öğretmeniyle konuşulması gerekirse, bunu yapacak kişi babası değil, ben olmalıyım.	0.82	14.27	0.67
4 Çocuğumun duyguları incinirse, onu babası değil, benim teselli etmem gerekir.	0.79	13.50	0.62
5 Çocuğumun doktora gitmesi gerekirse, onu doktora götürecek kişi babası değil, ben olmalıyım.	0.75	12.53	0.56
6 Çocuğumun kiminle vakit geçireceği konusunda karar verilmesi gerekirse, bu kararı verecek kişi babası değil, ben olmalıyım.	0.80	13.68	0.64

7	Çocuğum için karar verilmesi gerekirse, bu kararı verecek kişi babası değil, ben olmalıyım.	0.80	13.60	0.64
8	Bir yetişkinin çocuğumla onun davranışları hakkında konuşması gerekirse, bu konuşmayı yapacak kişi babası değil, ben olmalıyım.	0.71	11.48	0.50
9	Çocuğumun hangi TV programını izlemesi gerektiğiyle ilgili bir karar verilmesi gerekirse, bu kararı verecek kişi babası değil, ben olmalıyım.	0.71	11.67	0.51

İABÖ-Anne Formu'nun Güvenirlik Analizi. İABÖ-Anne Formu'nun güvenirlik analizi kapsamında iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Buna göre İABÖ-Anne Formu'nun Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .92'dir. Bu bulgu, ilkokul döneminde çocuğu olan anneler için Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin iç tutarlık Cronbach Alpha güvenirlik katsayısının yeterli düzeyde olduğuna işaret etmektedir.

İABÖ-Anne Formu'na Ait Betimsel İstatistikler. İABÖ-Anne Formu'na ilişkin betimleyici istatistikler incelendiğinde ölçekten alınan minimum-maksimum puanın 9-45, ortalamasının 21.09 (SS=7.86) olduğu saptanmıştır.

İABÖ-Baba Formu'na yönelik DFA. İABÖ-Baba Formu'nun yapısına yönelik modelin uygunluğunun test edilmesi için yapısal eşitlik modelinde Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Buna göre uyum iyiliği değerleri incelenmiş; bu değerlerin, modifikasyon önerilerinin gerçekleştirilmesi sonrasında kabul edilebilir düzeyde olduğu saptanmıştır (Tablo 8). Yapılan modifikasyonların Ki-kare değerinde 58.24'lük düşüşe yol açtığı ve bunun istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ($p=0.000$) görülmüştür.

Tablo 8. İABÖ-Baba Formu'nun DFA'dan Elde Edilen Uyum İyiliği Değerleri

	Modifikasyon Öncesi Değeri	Modifikasyon Sonrası Değeri
X^2/df	93.13/27=3.449	34.88/22=1.585
RMSEA	0.11	0.05
sRMR	0.05	0.03
CFI	0.94	0.99
GFI	0.91	0.96
AGFI	0.84	0.92
Modifikasyon Önerileri	B2-B1, B3-B2, B7-B3, B7-B6, B8-B7	

Modifikasyonların ardından standardize edilmiş değerler (lambda katsayıları), t istatistik değerleri ve açıklanan varyans değerleri (R^2) Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. İABÖ-Baba Formu'nun Modifikasyon Sonrası DFA sonuçları

Maddeler	Standartlaştırılmış Yükler	t Değeri	R^2
1 Çocuğumun disipline sokulması gerekirse, eşim, onu disipline sokacak kişinin ben değil, kendisi olduğunu düşünür.	0.67	10.36	0.45
2 Çocuğumun ne giyeceği konusunda bir seçim yapılması gerekirse, eşim, bu kararı verecek kişinin ben değil, kendisi olduğunu düşünür.	0.64	9.65	0.41
3 Eğer çocuğumun öğretmeniyle konuşulması gerekirse, eşime göre, bunu yapacak kişi ben değil, kendisidir.	0.73	11.51	0.53
4 Çocuğumun duyguları incinirse, eşim, onu benim değil, kendisinin teselli etmesi gerektiğini düşünür.	0.71	11.14	0.50
5 Çocuğumun doktora gitmesi gerekirse, eşim, onu doktora götüreceği kişinin ben değil, kendisi olduğunu düşünür.	0.79	13.04	0.63

6	Çocuğumun kiminle vakit geçireceği konusunda karar verilmesi gerekirse, eşim, bu kararı verecek kişinin ben değil, kendisi olduğunu düşünür.	0.83	14.09	0.70
7	Çocuğum için karar verilmesi gerekirse, eşim, bu kararı verecek kişinin ben değil, kendisi olduğunu düşünür.	0.76	12.18	0.58
8	Bir yetişkinin çocuğumla onun davranışları hakkında konuşması gerekirse, eşim, bu konuşmayı yapacak kişinin ben değil, kendisi olduğunu düşünür.	0.72	11.46	0.52
9	Çocuğumun hangi TV programını izlemesi gerektiğiyle ilgili bir karar verilmesi gerekirse, eşim, bu kararı verecek kişinin ben değil, kendisi olduğunu düşünür.	0.74	11.95	0.55

İABÖ-Baba Formu'nun Güvenirlik Analizi. İABÖ-Baba Formu'nun güvenirlik analizi kapsamında iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Buna göre İABÖ-Baba Formu'nun Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .91'dir. Bu bulgu, ilkokul döneminde çocuğu olan babalar için Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin iç tutarlık Cronbach Alpha güvenirlik katsayısının yeterli düzeyde olduğuna işaret etmektedir.

İABÖ-Baba Formu'na Ait Betimsel İstatistikler. İABÖ-Baba Formu'na ilişkin betimleyici istatistikler incelendiğinde ölçekten alınan minimum-maksimum puanın 9-45, ortalamasının 21.09 (SS=8.06) olduğu saptanmıştır.

İABÖ-Anne Formu ile İABÖ-Baba Formu Arasındaki Korelasyon. İlkokul döneminde (7-11 yaş) Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin anne ve baba formu arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit edebilmek için Pearson Momentler Çarpım Korelasyonuna bakılmıştır. Sonuçlar, uyarlanan bu ölçeğin anne ve baba formu arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($r_{(200)}=.554$, $p<.001$) (Tablo 10). Yani İABÖ-Anne Formu puanları arttıkça, İABÖ-Baba Formu puanları da artmaktadır.

Tablo 10. İABÖ-Anne Formu ile İABÖ-Baba Formu Arasındaki Korelasyon

	İABÖ-Anne
İABÖ-Baba	.554*

* $p<.001$

Tartışma ve Sonuç

Baba katılımını etkileyen faktörler arasında yer alan ve ülkemiz literatüründe nispeten yeni bir kavram olan annelik bekçiliği, ülkemizdeki babaların çocukla ilgili görevlere dahil olması, çocuklarının yaşamına aktif şekilde katılım sağlayabilmesi adına tanınması gereken önemli bir kavramdır. Yani nedenleri ve sonuçlarıyla annelik bekçiliği kavramı ne kadar iyi anlaşılırsa, baba katılımını kısıtlayan bir faktör olarak bu kavramın üzerinde çalışılması ve uygulama alanına yönelik daha uygun adımlar atılması söz konusu olacaktır. Bu kavramın daha yaygın şekilde çalışılabilmesi için okul öncesi dönemde ve ilkokul döneminde çocuğu olan anneler ve babalar için ayrı ayrı uyarlanan Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin (ABÖ), ulusal literatürümüze önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Orijinalinde 3-16 yaş çocukların annelerine yönelik geliştirilen bu ölçeğin (Fagan ve Barnett, 2003), Türkçe'ye ilk uyarlaması lise birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin babaları üzerinden gerçekleştirilmiştir (Karabulut ve Şendil, 2017). Okul öncesi dönem için de Akgöz Aktaş ve Aydın (2020) ve Akgöz Aktaş ve Aydın (2020b), Puhlman ve Pasley'in (2017) teşvik, kontrol ve engel boyutlarından oluşan 42 maddelik ölçeği "Anne Bekçiliği Ölçeği" olarak anneler ve babalar için ayrı ölçekler şeklinde uyarlamıştır. Bu araştırmacıların anneler için uyarladıkları anne formu 4-6 yaş çocuğu olan anneler için 29 maddeli, baba formu ise 33 maddeli olarak ortaya konmuştur. Bahsedilen uyarlama çalışmasında annelik bekçiliğinin hem olumlu hem de olumsuz yönüne odaklanılmıştır. İlkokul döneminde çocuğu olan ebeveynlere yönelik ise herhangi bir incelemenin yapılmadığı, ölçüm aracının yer almadığı saptanmıştır.

Bu çalışmada uyarlanan ölçekle ise annelik bekçiliğinin, baba katılımına engel teşkil eden, baba-çocuk ilişkisini sınırlandıran özelliği temel alınmıştır. Araştırmacıların birincil olarak annelik bekçiliğinin babaları kısıtlayıcı boyutuna odaklandıkları görülmekte (Puhlman ve Pasley, 2013), baba katılımı ile annelik bekçiliği arasında olumsuz ilişkiler gösteren pek çok çalışma bulunmaktadır (Fagan ve Barnett, 2003; Gaunt, 2008; Kulik ve Sadeh, 2015; Schope-Sullivan, Brown, Cannon, Mangelsdorf ve Sokolowski, 2008; Tu, Chang ve Kao, 2014). Böylece bu çalışmada okul öncesi ve ilkokul dönemi için, çocuk bakımında annelerin eşlerini ne kadar kısıtladıkları (anne formu ile) ve babaların eşleri tarafından ne kadar kısıtlandıklarını algıladıkları yani kendilerine ne kadar müsaade edildiğini düşündüklerini ortaya koyan, baba katılımı ile doğrudan ters yönlü ilişkiye sahip olması beklenen Annelik Bekçiliği Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu tespit edilmiştir. Okul öncesi dönem için üç maddenin modelde sıkıntılı olduğu görülmüş, modelden üç maddenin çıkarılması sonucu altı maddeli modelin iyi uyum gösterdiği ortaya konmuştur. Ölçekten çıkarılan maddeler şöyledir: anne formunda, "Eğer çocuğumun öğretmeniyle konuşulması gerekirse, bunu yapacak kişi babası değil, ben olmalıyım", "Bir yetişkinin çocuğumla onun davranışları hakkında konuşması gerekirse, bu konuşmayı yapacak kişi babası değil, ben olmalıyım", "Çocuğumun hangi TV programını izlemesi gerektiğiyle ilgili bir karar verilmesi gerekirse, bu kararı verecek kişi babası değil, ben olmalıyım"; baba formunda, "Eğer çocuğumun öğretmeniyle konuşulması gerekirse, eşime göre, bunu yapacak kişi ben değil, kendisidir", "Bir yetişkinin çocuğumla onun davranışları hakkında konuşulması gerekirse, eşim, konuşmayı yapacak kişinin ben değil, kendisi olduğunu düşünür", "Çocuğumun hangi TV programını izlemesi gerektiğiyle ilgili bir karar verilmesi gerekirse, eşim, bu kararı verecek kişinin ben değil, kendisi olduğunu düşünür".

İlkokul döneminde ise modelden herhangi bir maddenin atılmasına gerek olmadığı saptanmış ve dokuz maddeli modelin iyi uyum gösterdiği görülmüştür. İlkokul dönemi ve lise döneminde (Karabulut ve Şendil, 2017) ölçeğin bütün maddelerinin annelik bekçiliği kapsamında önemli olduğu, ancak okul öncesi dönemin 3 ila 6 yaş gibi oldukça küçük yaş grubunu içermesi nedeniyle üç maddenin bu dönemde annelik bekçiliği kapsamında ele alınamayacağı ortaya konmuştur. Yani çocukla ilgili bazı meselelerin, çocuklar büyüdükçe daha fazla gündeme gelmeye başladığı ve bu meselelerin ebeveynler arasında paylaşım sorunu oluşturmaya başladığı düşünülebilir. Ölçekten alınan toplam puanlar incelendiğinde de bu görüş desteklenir niteliktedir. İlkokul dönemi anne ve baba formlarında ölçekten alınan toplam puan ortalamalarının, yanı sıra lise dönemindeki toplam puan ortalamasının (Karabulut ve Şendil, 2017), okul öncesi döneme kıyasla daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

Bu ölçeğin orijinal çalışmasında araştırmacılar, 3-16 yaş aralığında ya anneleriyle ya da hem anne hem de babalarıyla birlikte yaşayan çocuğu olan katılımcılar (anneler) üzerinde ölçek geliştirmişlerdir (Fagan ve Barnett, 2003). Daha önceden Karabulut ve Şendil'in (2017), lise birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin babaları üzerinden uyarladığı bu ölçek, ülkemizde de benzer bir yapı göstermiştir. Bu çalışmada ise ölçeğin yapısına yönelik model, hem anneler hem de babalar için -okul öncesi dönem ve ilkokul döneminde- ayrı ayrı sınanmıştır. Gerçekleştirilen DFA ile uyum iyiliği değerleri incelendiğinde Şimşek'in (2007) bildirdiği değerler üzerinden, her iki dönemde de (okul öncesi ve ilkokul) hem anne hem de baba formu için RMSEA ve AGFI değerlerinin kabul edilebilir düzeyde; χ^2/df , CFI, GFI, AGFI ve sRMR değerlerinin ise iyi uyum iyiliği düzeyinde olduğu görülmektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayılarına bakıldığında ise, ölçeğin orijinali ve lise dönemi için ülkemize ilk uyarlanmış haline yakın değerler gözlenmiştir. Akgöz Aktaş ve Aydın'ın (2020b) uyarladıkları ölçeğin anne formunda ise dokuz maddeli engel boyutunun güvenirlik katsayısının mevcut çalışmayla kıyaslandığında nispeten düşük olduğu saptanmıştır.

Yapılan analizler sonucu bu çalışma ile literatürümüze, okul öncesi dönemde (3-6 yaş) ve ilkokul döneminde (7-11 yaş) çocuğu olan annelerin sergiledikleri annelik bekçiliği davranışını hem annelerin kendi bildiriminden değerlendiren, hem de annelik bekçiliği davranışına maruz kalan babaların bunu kendi algısından ve bildiriminden değerlendiren -anneler ve babalar için ayrı formlar şeklinde- dört adet geçerli ve güvenilir ölçek formu kazandırılmıştır. Literatürde annelerin baba katılımına yönelik görüş bildirirken babaların kendi bildirimine göre daha düşük düzeyde katılım bildirdikleri (Coley ve Morris, 2002), baba katılımına yeterince önem vermeyen annelerin eksik bilgiler sunması ve annelik bekçiliği davranışlarının farkında olmamaları gibi sebepler (Gaunt, 2008), annelerin ve babaların aynı konu üzerinde birbirlerinden farklı düzeyde değerlendirme yapma potansiyellerini sunmaktadır. Bu nedenle ebeveynlerin her birinden ayrı ölçüm almak önemli bir detaydır. Bu çalışmada uyarlanan ölçeklerin anne ve baba formu arasındaki ilişkilerin pozitif yönde ve anlamlı çıkması ise, annelik bekçiliğine yönelik annelerin ve babaların bildirimlerinin birbiriyle tutarlı olduğunu göstermiştir. Yine de ileride yapılacak çalışmalarda her iki ebeveyninden de ölçümlerin alınması, anne ve babaların farklı düzeylerde bildirimde bulunma ihtimalini kontrol edebilmek adına özel bir önem taşımaktadır.

Çocukların hem annesinden hem de babasından ilgi görmesi sonucunda, gelişimleri açısından daha iyi sonuçlarla karşılaştıkları görülmektedir (Makusha ve Richter, 2016). Yani babaların çocuklarının yaşamına katılımı konusu, çocukların gelişimsel süreçlerinde kesinlikle göz ardı edilmemesi gereken bir konudur. İşte baba katılımını arttırabilmek amacıyla, baba-çocuk arası etkileşime müdahale eden, hatta baba katılımını kısıtlayan, engelleyen annelerle çalışmak, bütün bir aile sisteminin iyiliği adına ciddi bir önem arz etmektedir (Tu vd., 2014). Hatta araştırmacılar tarafından özellikle okul öncesi eğitim kurumlarında çocuğu olanlar için eğitim sürecine dahil olmada hem annelerin varlığını koruyup hem de babaların katılımını arttırma hedefinde olan “baba katılım programı örneği” sunulmuş ve anne-babalara yönelik bu program kapsamında özellikle anne eğitim programının içerisinde annelerin katılım konusunda eşlerini destekleyip desteklemedikleri konusunu işlemek üzere annelik bekçiliği konusu dahil edilmiştir. Bu programlarda amaç her iki ebeveyne de baba katılımı konusunda (ne olduğu, önemi vs.) bilgi verip ebeveynlerin farkındalıklarını arttırmak ve okul işbirliği ile babaları da çocuklarının eğitim sürecine dahil etmektir (Ünlü-Çetin, 2019). Görüldüğü gibi okul öncesi ebeveyn programlarında baba katılımını arttırmak hedeflenirken annelik bekçiliği konusuna mutlaka yer verilmektedir. Benzer çalışmaların ilkokul dönemi için de gerçekleştirilmesi, okul öncesi dönemde katılım düzeyini arttırmayı başaramamış babaları ilkokul döneminde çocukların yaşamına daha fazla dahil edebilmek, yanı sıra katılımcı babaların da katılım düzeylerini koruyabilmek adına, dolayısıyla da olumlu çocuk sonuçları sağlayabilmek adına oldukça önemli gözükmektedir.

İleride yapılacak çalışmalarda, dinamik ve değişen bir yapıya sahip olan annelik bekçiliğini (Puhlman ve Pasley, 2013), ilkokul döneminde çocuğu olan ebeveynlere ilişkin diğer değişkenlerle birlikte incelemenin, ayrıca yukarıda bahsedilen ebeveyn-egitim programlarının oluşturularak bunların etkililiklerinin sınanmasının, bu alanda çalışan uzmanlara ve anne-babalara yol gösterici bilgiler sunacağı ve literatüre önemli bilgiler katacağı düşünülmektedir. Ayrıca farklı dönemlere göre (okul öncesi, ilkokul dönemi, lise vs.) annelik bekçiliği davranışı incelendiğinde, toplumumuzda ebeveynlerin, özellikle de babaların çocukların yaşamına dahil olması konusunda daha kapsamlı ve açıklayıcı bir tablo sunulması muhtemel gözükmektedir.

Kaynakça

- Akgöz Aktaş, G. (2017). *Baba katılımı ve çocuk uyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi: anne bekçiliği ve evlilik uyumunun etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Akgöz Aktaş, G. ve Aydın, A. (2020). Babaların gözünden anne bekçiliği: bir ölçek uyarlama çalışması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(16), 3565-3590.
- Akgöz Aktaş, G. ve Aydın, A. (2020b). Anne bekçiliği ölçeği anne formunun Türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 23(45), 63-75.
- Allen, S. M. ve Hawkins, A. J. (1999). Maternal gatekeeping: mothers' beliefs and behaviors that inhibit greater father involvement in family work. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 199-212.
- Aydın, A. ve Akgöz Aktaş, G. (2017). Anne bekçiliği üzerine bir derleme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 24(3), 283-292.
- Cabrera, N. J. ve Bradley, R. H. (2012). Latino fathers and their children. *Child Development Perspectives*, 6(3), 232-238.
- Coley, R. L. ve Morris, J. E. (2002). Comparing father and mother reports of father involvement among low-income minority families. *Journal of Marriage and Family*, 64, 982-997
- Çoban, İ. (2017). *The effect of maternal gatekeeping on shared past conversations through father involvement* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- DeLuccie, M. F. (1995). Mothers as gatekeepers: a model of maternal mediators of father involvement. *The Journal of Genetic Psychology*, 156(1), 115-131.
- Fagan, J. ve Barnett, M. (2003). The relationship between maternal gatekeeping, paternal competence, mothers' attitudes about the father role, and father involvement. *Journal of Family Issues*, 24(8), 1020-1043.
- Gaunt, R. (2008). Maternal gatekeeping: antecedents and consequences. *Journal of Family Issues*, 29(3), 373-395.
- Gazi, T. (2019). *Annelik bekçiliği ve evlilik uyumunun baba katılımı ve baba-ergen ilişkilerindeki rolünün incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Hauser, O. (2012). Pushing daddy away? A qualitative study of maternal gatekeeping. *Qualitative Sociology Review*, 8(1), 35-59.
- Hawkins, A. J. ve Dollahite, D. C. (1997). Beyond the role-inadequacy perspective of fathering. Alan J. Hawkins ve David C. Dollahite (Ed.), *Generative fathering: beyond deficit perspectives* içinde (s. 3-16). Thousand Oaks, CA: Sage.

- Karabulut, H. (2017). *Ergenlerin saldırgan davranışları, baba katılımı ve baba katılımının yordayıcıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Karabulut, H. ve Şendil, G. (2017). Annelik bekçiliği ölçeği'nin (ABÖ) Türkçe'ye uyarlanması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(61), 686-699.
- Kulik, L. ve Sadeh, I. (2015). Explaining fathers' involvement in childcare: an ecological approach. *Community, Work & Family*, 18(1), 19-40.
- Kurşun, G. (2019). *Baba katılımı ve annelik bekçiliği davranışının algılanan baba kabul-reddi ile ilişkisinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Lamb, M. E. (1986). The changing roles of fathers. M.E. Lamb (Ed.), *The father's role: Applied perspectives* içinde (s. 3-27). New York: A Wiley-Interscience Publication
- Makusha, T. ve Richter, L. (2016). Gatekeeping and its impact on father involvement among black south africans in rural kwazulu-natal. *Culture, Health & Sexuality*, 18(3), 308-320.
- McBride, B. A., Schoppe, S. J., Ho, M. H. ve Rane, T. R. (2004). Multiple determinants of father involvement: an exploratory analysis using the PSID-CDS data set. R. D. Day ve M. E. Lamb (Ed.), *Conceptualizing and measuring father involvement* içinde (s. 321-340). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Parke, R. D. (1995). Fathers and families. Marc H. Bornstein, (Ed.), *Handbook of parenting volume 3 status and social conditions of parenting* içinde (s. 27-63). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Parke, R. D., Coltrane, S., Borthwick-Duffy, S., Powers, J., Adams, M., Fabricius, W., Braver, S. ve Saenz, D. (2004). Assessing father involvement in Mexican-American families. R. D. Day ve M. E. Lamb (Ed.), *Conceptualizing and measuring father involvement* içinde (s. 17-38). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Parke, R. D., Dennis, J., Flyr, M. L., Morris, K. L., Leidy, M. S. ve Schofield, T. J. (2005). Fathers: cultural and ecological perspectives. T. Luster ve L. Okagaki (Ed.), *Parenting: An Ecological Perspective* içinde (s. 103-144). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Pekel Uludağlı, N. (2017). Baba katılımında etkili faktörler ve baba katılımının baba, anne ve çocuk açısından yararları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(39), 70-88.
- Pekel Uludağlı, N. (2018). Are uninvolved fathers really incompetent and unsatisfied? Testing the mediator role of father involvement from fathers' perspectives. *European Journal of Developmental Psychology*, 1-14.
- Puhlman, D. J. ve Pasley, K. (2013). Rethinking maternal gatekeeping. *Journal of Family Theory & Review*, 5, 176-193.

- Puhlman, D. J. ve Pasley, K. (2017). The maternal gatekeeping scale: constructing a measure. *Family Relations*, 66(5), 824-838.
- Schope-Sullivan, S. J., Brown, G. L., Cannon, E. A., Mangelsdorf, S. C. ve Sokolowski, M. S. (2008). Maternal gatekeeping, coparenting quality, and fathering behavior in families with infants. *Journal of Family Psychology*, 22(3), 389-398.
- Schoppe-Sullivan, S. J., Altenburger, L. E., Lee, M. A., Bower, D. J. ve Dush, C. M. (2015). Who are the gatekeepers? Predictors of maternal gatekeeping. *Parenting*, 15, 166-186.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks.
- Tamis-Le Monda, C. ve Cabrera, N. (2002). Multidisciplinary Perspectives on Father Involvement: An Introduction. C. Tamis-LaMonda ve N. Cabrerra (Ed.), *Handbook of father involvement* içinde (s. xi-xviii). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Tu, Y. C., Chang, J. C. ve Kao, T. F. (2014). A study on the relationships between maternal gatekeeping and paternal involvement in taiwan. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 122, 319-328.
- Ünlü-Çetin, Ş. (2019). Baba katılım program örneği. Ş. Ünlü-Çetin (Ed.), *Erken çocukluk gelişimi ve eğitiminde baba katılımı* içinde (s. 187-205). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Van Egeren, L. A. (2000). *The parental regulation inventory*. East Lansing: Michigan State University. Unpublished manuscript.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 7 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 09-12-2020 – Kabul/ACCEPTED: 08-02-2021

Dağlık Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasya'da Yeni Güç Dengeleri

The Nagorno-Karabakh War and New Power Balances in South Caucasia

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ¹

Abstract

In this study, the historical change and transformation of the Nagorno-Karabakh problem, which has a long history, will be evaluated. Then, it will be dwelled on to what extent the Nagorno-Karabakh Problem is affected by global developments on an international scale in 2020. Especially, during the 44-day conflict, the attitude of global and regional actors on the Nagorno-Karabakh conflict and their policies regarding the issue will also be discussed. Mainly from Turkey during the conflict, Russia, USA, Iran, France and other countries of attitude on the subject will be examined in this article. In this study, in which

Öz

Bu çalışmada uzun bir tarihi geçmişe sahip olan Dağlık Karabağ Sorununun geçmişten günümüze nasıl bir tarihi değişim ve dönüşümden geçtiği değerlendirilecektir. Daha sonra Dağlık Karabağ Sorununun 2020 yılında uluslararası ölçekteki küresel gelişmelerden ne oranda etkilendiği üzerinde durulacaktır. Özellikle 44 gün süreden çatışmalar sırasında küresel ve bölgesel aktörlerin Dağlık Karabağ Sorunu konusunda nasıl bir tutum izledikleri ve konuyla ilgili politikaları ele alınacaktır. Makalede çatışmalar sırasında başta Türkiye olmak üzere Rusya, ABD, İran, Fransa ve diğer ülkelerin konuya dair tutumları da incelenecektir.

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, sim.hilal@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3273-563X

the policies implemented by the Armenian administration and Pashinyan in this process and the protests in Armenia will also be evaluated, the effects of this problem on the countries of the region will also be examined. In addition, the article will include what kind of a traditional route should be followed in order to provide a permanent solution to the Nagorno-Karabakh problem in the region.

Ermenistan yönetimi ve Paşinyan’ın bu süreçte uyguladığı politikalar ile Ermenistan’daki protestoların da değerlendirileceği bu çalışmada bu sorunun bölge ülkelerine olan etkileri incelenecektir. Ayrıca makalede Dağlık Karabağ sorununda bölgede kalıcı bir çözüm sağlanması için gelecekte nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine de yer verilecektir.

Keywords: Nagorno-Karabakh, Caucasia, Azerbaijan, Armenia, Russia.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Karabağ, Kafkasya, Azerbaycan, Ermenistan, Rusya

Giriş

2020 yılında dünya gündemine pandemi süreci ve koronavirüs damgasını vurmuş olsa da en az pandemi kadar küresel ölçekteki gelişmeler de ses getirmiştir. Bu gelişmeler arasında ABD ve Doğu Akdeniz’deki gelişmeler, Yunanistan ile Ege’de yaşanan gerilim, Libya ve Suriye’de yaşananlar, İran-İsrail arasındaki sıkıntılar, KKTC’de yaşanan gelişmeler vb. olmak üzere birçok husus dünya gündemine damgasını vurmuştur. Güney Kafkasya bölgesinde yaşanan Dağlık Karabağ’daki çatışmalar ise bu süreçte yaklaşık 44 gün boyunca dünya gündeminde yer alan en önemli husus olmuştur.

Dağlık Karabağ meselesi temelleri çok eski tarihlere dayanan ancak günümüzde halen çözüme kavuşturulamamış ciddi bir sorun olarak Kafkasya’daki varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Dağlık Karabağ Sorunu’nda tarihsel sürece bakıldığında ilk etapta 1813 yılında Çarlık Rusya ile İran arasında imzalanan Gülistan Antlaşması ile bölgenin demografik yapısının değişiminin temelleri atılmıştır.² Çarlık Rusya ve İran’ın Azerbaycan toprakları üzerindeki tarihi mücedelesinin ilk adımının 12 Ekim 1813 tarihinde Karabağ’ın Gülistan köyünde Azerbaycan topraklarının ikiye bölünmesi ile atıldığını söylemek mümkündür. Böylece İrevan ve Nahçıvan hanlıkları hariç Aras Nehri’nin kuzeyi Çarlık Rusya’ya bırakılmış, güneyi ise İran toprakları ile birleştirilmiştir.³ Daha sonra Rusya ile İran arasında imzalanan bir diğer antlaşma olan 1828 Türkmençay ise bölgede Rusya’nın politikalarının uygulanması için daha da uygun bir zemin hazırlamıştır.⁴ Bu antlaşma ile İran, Revan ve Nahçıvan’ın da Rusya’nın hâkimiyetine

² Yıldız Deveci Bozkuş, “Tarihten Günümüze Dağlık Karabağ”, 14 Ekim 2020, <https://iramcenter.org/tarihten-gunumuze-daglik-karabag/>

³ Şöhret Mustafayev, “XVIII.-XX. Yüzyıllarda Tarihi Azerbaycan Toprağı-İrevan Hanlığı’nın Arazisine Ermenilerin Göç Ettirilme Politikası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31/91, ss.77-78.

⁴ Okan Yeşilot, “Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 36, 2008,

girmesini resmen kabul etmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti tarafından ise 1829 Edirne Antlaşmasıyla kabul edilmiştir. Azerbaycan Türk nüfusunun iki parçaya ayrılmasına neden olan bu antlaşma ile bu sorun tarihi bir mesele olarak günümüze kadar gelmiş ve halen etkinliğini sürdüren bir konu olarak gündemde yer almaya devam etmiştir. Bu sürecin ardından Rusya bilinçli bir şekilde başta Revan olmak üzere İran, Osmanlı ve Rusya'daki Ermeni nüfusunu bu topraklara yerleştirmeye başlamıştır. Ermeni nüfusunun bölgeye yerleştirilmesinden önce Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu bu bölge, Rusya'nın demografik politikaları neticesinde Ermeni nüfusunun çoğunlukta olduğu bir bölgeye dönüştürülmüştür.⁵

Bu kapsamda Dağlık Karabağ Sorununun temellerinin 1813 Gülistan, 1828 Türkmençay ve 1829 Edirne antlaşmalarıyla atıldığını söylemek mümkündür. Böylece tarihte Osmanlı ve İran hakimiyetinin olduğu bu coğrafyada Rusya zamanla uyguladığı etnik politikalar neticesinde bölgede demografik bir değişim ve dönüşüm sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. XIX. Yüzyılın ilk çeyreğinde İngiliz ve Rusların bölgede yürüttükleri politikaların sonucu olarak ortaya çıkmış olan bu soruna zamanla farklı aktörler dahil olmuştur.⁶

Soğuk Savaş dönemine gelindiğinde ise dondurulmuş bir sorun olarak bölgede bulunan bu mesele özellikle Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından çatışmalarla sıkça gündeme gelmeye başlamıştır.⁷ Ermenistan yönetiminin Azerbaycan topraklarını işgaliyle başlayan bu süreç, başta Birleşmiş Milletler olmak üzere birçok uluslararası kuruluş tarafından Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü kapsamında değerlendirilmesine rağmen Ermenistan bölgedeki işgalci tutumunu devam ettirmiştir. Ermenistan'ın bölgedeki saldırıları sırasında çok sayıda insan hayatını kaybederken, yaklaşık bir milyon insan ise yaşadığı topraklardan göç etmek zorunda kalmıştır.

Gelinen noktada yaklaşık otuz yıllık süre zarfında Ermenistan tarafından bölgede zaman zaman saldırılar olsa da çatışmalar daha önce hiç bu kadar uzun sürmemiştir. Kuşkusuz bu gelişmelerin uluslararası gelişmelerle doğrudan olmasa da dolaylı bir bağlantısı olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Fransa'nın son dönemlerde Senato'da sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin tanıyan bir karar almış olması da bunun en önemli göstergelerinden biridir. Fransa'nın bu kararı sadece Ermenistan'a değil Türkiye'ye de yönelik bir mesaj içermektedir.

Dağlık Karabağ meselesinde Azerbaycan şimdiye kadar sorunu masada çözme taraftarı bir politika izlerken, Ermenistan ise saldırgan bir tutum izleyerek yayılmacı politikalarını uygulamaya devam etmiştir. Ancak 27 Eylül 2020'de Ermenistan'ın başlattığı Tovuz saldırılarına yönelik Azerbaycan'ın kararlı duruşu ve saldırılara verdiği karşılık Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ Sorununda konuyu artık sahada çözmeye karar verdiğini ortaya koymuştur. Çatışmaların en başından itibaren Türkiye sorunun çözümü konusunda dost ve kardeş Azerbaycan'ın yanında olduğunu her defasında uluslararası kamuoyuna açıklarken, bu destek bölge ülkeleri ve küresel güçler tarafından ise bambaşka noktalara çekilmiştir. Çatışmalar devam ederken başta

ss.187-199, Araz Aslanlı, *Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkiler*, Ankara: Berikan Yayınları, ss.11-22.

⁵ Yeşilot, agm., ss.187-199, Aslanlı, age., ss.11-22.

⁶ Osman Özkul & Hüseyin Vermez, "Dağlık Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları". *Bilig Journal of Social Sciences of the Turkish World* 51, 2009, ss.139-170.

⁷ Mustafa Gökçe, "Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies*, 6/1, 2011, 1111-1126.

Rusya, ABD, İran, Almanya ve Fransa olmak üzere birçok ülke çatışmalara dair taraflara ateşkes çağrısında bulunmuş olsa da çatışmalar 44 günün ardından Rusya'nın devreye girmesi sonucu durdurulabilmiş, ateşkes ilan edilmiş ve bu süreç Azerbaycan'ın zaferi ile sonuçlanmıştır.

Ateşkes antlaşmasına göre Ermenistan'ın Ağdam ve Kelbecer'den sonra da Laçın'den çekilmesi beklenmektedir. Yalnız bu çekilmeler sırasında Ermenilerin evleri yakması, yıkması, zarar vermesi kamuoyunda ciddi bir rahatsızlık yaratmıştır. Tahliye için talep edilen ek sürenin bu şekilde bölgede tahribatla geçirilmesi kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır.⁸ Bu noktada söz konusu süreçte yerinden edilmiş yaklaşık bir milyon insanın Dağlık Karabağ'daki topraklarına ve çevredeki yerleşim yerlerine BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kontrolü altında dönmesi oldukça önemlidir.

Küresel Güçlerin Dağlık Karabağ'daki Çatışmalara Dair Tutum

Dağlık Karabağ sorununun yeniden alevlenmesiyle birlikte hem küresel hem de bölgesel güçler konuya dair taraflarını net bir biçimde ortaya koymaya başlamışlardır.⁹ Bu noktada özellikle Rusya ve İran'ın Ermenistan'a yönelik tutumları önemlidir. Rusya yönetime geldiği ilk günlerden itibaren kendisinden pek de memnun olmadığı Paşinyan'a savaş üzerinden bu süreçte bazı mesajlar vermiştir. Rusya'nın Ermenistan'a verdiği ilk mesaj Paşinyan'ın Kolektif Güvenlik Antlaşması kapsamında Rusya'ya sürece dahil etmeye çalışması sırasında vermiş olduğu yanıttır. Rusya çatışmalar sırasında savaşın Ermenistan topraklarında meydana gelmediğini beyan ederek sürecin dışında durduğu mesajını vermiştir. Ancak yine de Rusya'nın bu tutumunun temelinde Ukrayna'da ve Gürcistan'da yaşanan gelişmelerin etkili olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰ Yani Rusya aslında Gürcistan ve Ukrayna üzerinden Batı dünyasına verdiği mesajı bu kez Ermenistan üzerinden yenilemiştir. Kendisinin arka bahçesi olarak gördüğü Sovyet coğrafyasında bu kez Ermenistan'da Gürcistan ve Ukrayna benzeri bir sürecin yaşanmasına izin vermeyeceğini bu süreçte net bir biçimde ortaya koymuştur. Ayrıca Libya ve Suriye'de Türkiye-Rusya ilişkileri farklı bir pozisyonda ilerliyor olsa da Kafkasya'da Türkiye'nin Rusya ile ortak hareket etmesi Türkiye açısından önemli bir kazanım olmuştur.

Çatışmalar sırasında küresel güçler kapsamında öne çıkan bir diğer önemli ülke de ABD olmuştur. ABD'nin çatışmaların tam da kızıştığı tarihlerde seçimlerle meşgul olması Paşinyan'a beklediği desteğin gelmesini engellemiştir. Ancak seçimlerin hemen ardından Biden yönetiminin görevi devralmasıyla birlikte Türkiye'nin Dağlık Karabağ Sorunu konusunda çatışmalar sırasında taraf tuttuğu ve Azerbaycan'a silah desteği sağladığı iddialarının öne sürüldüğü görülmektedir. ABD'de bu gerekçe ile Türkiye'ye karşı bir politika değişikliğine gidilmesi gerektiği dile getirilmiştir. Ayrıca Dağlık Karabağ'la ilgili Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu'nun yürüteceği müzakerelere ABD'nin de katılımı

⁸ "Kelbecer'i terk eden Ermeniler evleri ve ormanları yakıyor", 14 Kasım 2020, <https://www.haberturk.com/kelbecer-i-terk-eden-ermeniler-evleri-ve-ormanlari-yakiyor-2869913>

⁹ Yıldız Deveci Bozkuş, "Karabakh Problem in the Light of Global and Regional Developments", *Armenian Studies* 33, ss.113-134.

¹⁰ Mühdan Sağlam, "21. Yüzyılda Küresel Rekabetin Zemini Ukrayna", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2014, 69(2), ss.435-444.

konusuna da yer verildiği görülmektedir.¹¹ Bu süreçte Ermenistan'a ABD'den yeterli desteğin gelmemiş olmasında ABD seçimlerinin önemli bir etkisi olmuştur. ABD'de Kasım ayı ve öncesinde tüm kesimlerin seçime odaklanması bu konuda yeterince aktif bir politika izlenmesine engel olmuştur.

Tarihsel süreçte bölgesel güçler kapsamında öne çıkan bir diğer aktör ise İran olmuştur. İran'ın çatışmaların ilk günü ile çatışmaların sonrasında izlediği politikalarda bir nebze de olsa bir değişim olduğunu söylemek mümkündür. İlk dönemlerde taraflara ateşkes çağrısında bulunan İran, bir süre sonra bölgeye "cihatçı grupların getirildiği" iddiaları ile Azerbaycan ve Türkiye'yi hedef göstermiştir. Bunun ardından özellikle Azerbaycan'ın bu süreçte İsrail ile yakınlaşması ve İsrail'den yüksek teknolojik silahların temini ise İran'ın tutumunun daha da sertleşmesine neden olmuştur. İran'ın bu konuda başından beri izlediği politikaların temelinde tarihten günümüze kendi içindeki Azerbaycan Türk nüfusunun önemli bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak özellikle çatışmalar sırasında İran üzerinden bölgeye silah ve mühimmat taşıyan kamyonların yakılması ve İran'daki Azerbaycan Türk nüfusunun Karabağ ile ilgili yaptıkları gösterilere İran'ın sert bir tepki vermesi bölgede gerginliği tırmandıran adımlar olmuştur. Ancak 44 günlük çatışmaların ardından taraflar arasında ateşkesin ilan edilmesiyle birlikte İran çözüm masasının dışında kalmıştır. Bu nedenle Güney Kafkasya'da yaşanan çatışmaların ardından bir diğer kaybedenin de İran olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye ise çatışmaların ilk gününden itibaren Azerbaycan'ın yanında olduğunu açıklayarak hem çözüm sürecinde hem de bölgesel bir güç olarak masada yer aldığını ortaya koymuştur. Bu anlamda Türkiye'nin oluşturulacak olan barış koruma merkezinde Rusya ile ortak hareket edecek olması ve bu konuda bir mutabakat imzalanması Türkiye'nin elini güçlendirmiştir. Zaten sürecin en başından itibaren Azerbaycan tarafı Türkiye'nin çözüm masasında yer alması gerektiğini birçok kez dile getiren taraf olmuştur. Ayrıca TBMM tarafından Azerbaycan'a bir yıllığına asker gönderilmesiyle ilgili tezkerenin imzalanması da, Türkiye'nin bölgesel bir sorun olarak Karabağ meselesinin çözümünde aktif rol alması açısından önemlidir.¹² Özellikle antlaşmanın en önemli kazanımlarından biri de 9. Maddesidir. Bu madde ile açılan Nahçıvan koridoru, Türkiye - Azerbaycan arasında karayolu oluşturulması ve Türkiye'nin Orta Asya'ya açılması noktasında stratejik bir öneme sahiptir. Ayrıca bu madde Türk dünyasında bir bütünlük oluşturulması noktasında da büyük bir öneme sahiptir. Bu noktada Nahçıvan koridorunun Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan bağlantı noktasını oluşturmasının yanı sıra ekonomik ve turizm açılarından da bölgeyi etkileyecek olması nedeniyle önemli bir kazanımdır.¹³

Uluslararası kuruluşlar kapsamında ise savaşa dair NATO'dan bir açıklama gelmiş ve Dağlık Karabağ'da ateşkesin sağlanması çağrısı yapılmıştır. Genel Sekreter Jens Stoltenberg bölgede çatışmaların hemen sona erdirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴ Ancak genel itibarıyla NATO sürece dahil olmasa da bu savaşta kazananlar tarafında yer aldığını söylemek mümkündür. Nitekim Ermenistan-Azerbaycan arasındaki bu savaşın aslında NATO standardına sahip Azerbaycan'la Rus standartlarındaki Ermenistan

¹¹ "Biden'a küstah çağrı: Karabağ meselesi için Türkiye'yi suçladılar", 15 Kasım 2020, <https://www.haber7.com/dunya/haber/3034100-bidena-kustah-cagri-karabag-meselesi-icin-turkiyeyi-sucladilar>

¹² Tutku Dilaver, "Dağlık Karabağ Sorununda Yeni Normal", 24 Kasım 2020,

¹³ Gülsüm İncekaya, "Nahçıvan koridoru ile Türkiye-Orta Asya hattı kurulmuş olacak", 14 Kasım 2020, Anadolu Ajansı.

¹⁴ Ece Sevim Öztürk, "Dağlık Karabağ'da 'NATO'nun görünmeyen zaferi': Azerbaycan'ın küllerinden doğuşu", 18 Kasım 2020, <https://tr.euronews.com/2020/11/18/dagl-k-karabag-da-nato-nun-zaferi-azerbaycan-n-kullerinden-dogusu-gorus>

arasında yürütülen bir savaş olduğu kaydedilmiştir. Böylece Azerbaycan'ın savaşı kazanması bir bakıma NATO'nun standartlarının galip gelmesi şeklinde de yorumlanabilir.¹⁵

Uluslararası kuruluşlar kapsamında bir diğer önemli yapı olan AGİT Minsk Grubu'nun da bu süreçte kaybedenler arasında yer aldığını söylemek mümkündür. AGİT Minsk Grubu Rusya'nın bölgede izlediği politika çerçevesinde bilinçli olarak devre dışı bırakılmıştır. Rusya sürecin en başından itibaren krizin sadece kendisinin söz sahibi olacağı bir sürece evrilmesini beklemiş ve sonunda istediğini almıştır. Ateşkesin imzalanmış olması ve içeriği AGİT'in çok da sıcak baktığı bir çözüm içeriyor olmasa da özellikle 2020 yılında tüm dünyada küresel salgın, krizler ve diğer çatışma alanları Rusya'nın bu konuda rahat ilerlemesini sağladığını söylemek mümkündür.

Ermenistan'da Siyasi Kaos

Taraflar arasında ateşkesin imzalanmasının ardından Ermenistan tarafında ciddi bir kaos ortamı meydana gelmiştir. Bilindiği üzere Ermenistan'da Başbakan Paşinyan'ın göreve gelme süreci de başlı başına sorunlu bir dönem olmuştur. Azerbaycan'a yönelik saldırılar sırasında Paşinyan'ın büyük bir hezimet yaşaması ve Ermenistan ordusuna büyük oranda bir darbenin vurulması Ermenistan'da şaşkınlığa sebep olmuştur. Bazı kaynaklar Ermeni ordusunun yüzde seksenini kaybettiğini ileri sürerken bazı kaynaklar ise bu rakamın çok daha fazla olabileceğine işaret etmiştir.¹⁶

Paşinyan, Dağlık Karabağ Sorunu konusunda Azerbaycan'ın bu kadar kısa sürede ilerleyebileceğini hesaba katmamıştır. Paşinyan yönetimi tarafından bu kez de daha öncekiler gibi Ermenistan'ın saldırılarına Azerbaycan'ın karşılık vermeyeceği öngörülmüştür. Ancak Ermenistan'da Paşinyan'ın hezimetleriyle birlikte ülke ciddi bir koasa sürüklenmeye başlamıştır. Ermenistan'da sıkıyönetim ve sansür olmasına rağmen insanlar günlerce Paşinyan'ı protesto gösterileri düzenlemiştir.

Ermenistan yönetiminin savaşın ilk günlerinden itibaren sıkıyönetim ilan etmesi ve cepheye dair bilgileri abartılı veya gerçeği çarpıtarak yansıtması ister istemez Ermenistan'da Paşinyan yönetimine karşı toplumda bir güven sorunu yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca bu süreçte Azerbaycan yönetiminin sürecin en başından itibaren cephedeki tüm gelişmeleri şeffaf bir biçimde kamuoyu ile paylaşması, ölü, yaralı sayıları, kent, köy ve konutlara yönelik saldırılarda yaşanan tahribatı tüm dünya ile aynı anda paylaşması Azerbaycan'ın hanesine bu süreçte artı olarak yansımıştır. Özellikle Ermenistan'ın bilinçli bir şekilde sivillere yönelik saldırıları ve kışkırtmalar karşısında Azerbaycan'ın kararlı duruşu hem Azerbaycan halkı hem de uluslararası kamuoyunda ciddi bir destek sağlamıştır.

Ermenistan tarafı saldırıları başlatırken böyle bir karşılık alacağını tahmin etmemiştir. Çünkü 27 yıldır bölgede istediği şekilde hareket eden Ermenistan ne BM kararlarını ne de AGİT Minsk Grubu'nun tavsiyelerini dikkate almıştır. Ermenistan'ın bu yayılmacı politikaları daima küresel güçler tarafından da

¹⁵ Ece Sevim Öztürk, "Dağlık Karabağ'da 'NATO'nun görünmeyen zaferi': Azerbaycan'ın küllerinden doğuşu", 18 Kasım 2020, <https://tr.euronews.com/2020/11/18/dagl-k-karabag-da-nato-nun-zaferi-azerbaycan-n-kullerinden-dogusu-gorus>

¹⁶ Seyfettin Ersöz, "Ermenistan Özel Kuvvetleri'ne ağır darbe", Milliyet, 8 Kasım 2020.

desteklenmiştir. Ermenistan kendisine küresel güçler tarafından yıllarca sağlanan bu desteğin savaşta tekrar süreceğini varsayarak hareket etmiş olsa da Paşinyan'ın beklentisi boşa çıkmıştır.

Ermenistan'da halkın genel durumuna baktığımızda zaten ülkedeki yoksulluk, işsizlik ve ekonomik sorunlar gibi temel sıkıntılar ciddi bir sorun olarak gündemdeyken üstüne göç ve çatışmaların da eklenmesi insanları hayattan bezdirmiştir. Bu sıkıntıların hepsi bir araya geldiğinde ülkede ciddi bir toplumsal travmaya neden olmuştur. Ermenistan'da insanlar askere veya cepheye çocuklarını göndermek istemese de Paşinyan bu konuda toplumu adeta zorlamıştır. Savaşmak istemeyen Ermeni gençlerin ülkeden çıkışı engellenmiş, sürekli seferberlik ilan edilerek yaşlı genç demeden herkes cepheye gönderilmiştir.¹⁷ Ermenistan'da insanlar geçekten savaştan bıkmış olsa da Paşinyan bu süreçte bu durumu göz ardı ederek hareket etmiştir.

Paşinyan 44 gün süren çatışmalar sırasında bazı ülkelere özellikle de Batılı devletlerden Ermenilere yönelik sonsuz bir desteğin geleceğini öngörerek hareket etmiştir. Ancak bu kez işler beklenildiği gibi yürümemiş ve Paşinyan yalnız bırakılmıştır. Ermenistan'ı bu süreçte yalnız bırakanlar arasında ilk sırada Rusya yer almış olsa da aynı zamanda Rusya'nın son anda devreye girmesi ve taraflar arasında ateşkes imzalanması Ermenistan açısından daha büyük bir hezimetin önlenmesini de sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler bir araya geldiğinde Ermenistan'da insanların sansür, baskı ve sıkıyönetime rağmen sokaklara dökülmesine ve Paşinyan'ı istifaya çağırmasına neden olmuştur. Paşinyan hükümetinde neredeyse tüm hükümet yetkililerinin istifa etmiş olması buna rağmen Paşinyan'ın geri adım atmaması ise akıllara bazı soru işaretlerini getirmektedir. Paşinyan'ın sanki bu süreçte Batı tarafından önceden kendisine verilmiş bir sözü beklediği gibi bir izlenim doğmaktadır. Aslında Paşinyan'ın istifa etmesi Ermenistan'da bir nebze de olsa insanların tepkilerini dindirecektir ancak Paşinyan'ın geri adım atmaması ülkede tansiyonu daha arttırmaktadır. Bu nedenle insanlar Ermenistan'da Özgürlük Meydanı'nda toplanarak günlerce "Hain Nikol", "Nikol Defol!" sloganları atmıştır.¹⁸ Paşinyan bu süreçte ülkede mitingleri yasaklamış ve sürece dair haberlere sansür uygulamış olsa da bu uygulama tansiyonu dindirmeye yetmemiştir.

Paşinyan'ın ülkedeki tüm bu gösterilere ve büyük hezimete rağmen istifa konusunda geri adım atmaması, Ermenistan'da birçok kamu kurum ve kuruluşunun başındaki görevlilerin istifa etmesi, bir kısmının ise görevden alınması giderek sıranın Paşinyan'a geldiğini düşündürmektedir. Ermenistan'da başta Savunma Bakanı David Tonoyan olmak üzere Dışişleri Bakanı Zohrab Mnatsakanyan ve Ekonomi Bakanları da istifa etmiştir. Ermenistan'da yenilginin ardından ayrıca Sivil Savunma ve Eğitim Bakanları da görevlerinden istifa etmiştir.¹⁹ Paşinyan yönetimi protesto edenlerin büyük bir kısmını, aralarında bürokratların da bulunduğu çok sayıda insanı göz altına alarak sindirmeye çalışmaktadır. Ancak Paşinyan'ın istifası konusunda 17 siyasi parti de bir araya gelerek Paşinyan'a görevi bırakma çağrısında bulunmuşlardır.

¹⁷ "Ermenistan Başbakanı'ndan Seferberlik Çağrısı", 5 Ekim 2020, *Amerika'nın Sesi*.

¹⁸ Bahtiyar Küçük, "Ermenistan'da yönetim krizi: Muhalefet, Başbakan Paşinyan'ın istifasını istiyor", 12 Kasım 2020, <https://tr.euronews.com/2020/11/11/ermenistan-da-yonetim-krizi-muhalefet-basbakan-pasinyan-n-istifasi-icin-dugmeye-bast>

¹⁹ "Ermenistan'da üç bakan daha istifa etti", 20 Kasım 2020, <https://www.dw.com/tr/ermenistanda-%C3%BC%C3%A7-bakan-daha-istifa-etti/a-55679156>

Ermenistan'da halkın yanı sıra muhalefetin de istifa çağrılarını dikkate almayan Paşinyan'ın bu şekilde daha fazla görevde kalamayacağını söylemek mümkündür. Özellikle Ermeni Milli Güvenlik Teşkilatı tarafından Paşinyan'a yönelik bir suikastin organize edildiği ve bunun son anda engellendiğinin kaydedilmiş olması da sürece dair bazı ipuçları vermektedir. Ulusal Güvenlik Servisi tarafından Paşinyan'ın iç ve dış politikada izlediği tavrıdan dolayı bir grubun Başbakan'a suikast düzenleyerek "iktidarı ele geçirme"yi planladığının da belirtilmesinde yarar vardır.²⁰

Diasporanın Rolü

Savaş sırasında Ermenistan'a Batılı devletlerden beklediği destek gelmemiş olsa da bu konuda Ermeni diasporası fazlasıyla aktif bir kampanya süreci yürütmüştür. Geçmişten günümüze Ermenistan üzerinde malum sadece Rusya'nın değil diasporanın da ciddi bir tahakkümü olduğu bilinmektedir.²¹ Savaş süresince diasporada başta sanatçılar Cher ve Kim Kardashian olmak üzere pek çok farklı alanda Türkiye ve Azerbaycan aleyhinde çok sayıda kampanyalar sürdürülmüştür. Bunlardan biri de ABD'deki Ermeni asıllı Rock grubunun "System of Down" grubu "Protect The Land" ve "Genocidal Humanoidz" adlı grubun iki parça ile Türkiye ve Azerbaycan karşıtlığı konusunda başlattığı kampanya olmuştur.²² Ayrıca yurtdışında Türk vatandaşlarına ait işyerlerine yönelik bir takım saldırıların organize edilmesinde de diasporanın aktif bir rol üstlendiğini söylemek mümkündür.

Kafkasya'da Kazanlar ve Kaybedenler

Dağlık Karabağ'da süren 44 günlük savaşın ardından Güney Kafkasya'da kaybedenler ve kazananlar olmuştur. Kaybedenler arasında Ermenistan'ın yanı sıra Fransa, İran ve AGİT Minsk Grubu'nun ilk sırada yer aldığını söylemek mümkündür. Nitekim Ermenistanda yapılan bir ankete göre Ermenistan'ın dostu olan ülkeler arasında Rusya ve Fransa'dan sonra üçüncü sırada²³ İran'ın yer aldığının ortaya çıkması aktif olarak süreçte yer alması da İran'ın Ermenistan'ın yanında olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ermenistan ordusunun yüzde seksenini kaybettiği bu savaşta halkın yanlış yönlendirilmesi ülkede başlı başına bir kaos yaratmıştır. Ermeniler aslında silah ve mühimmat konusunda herhangi bir eksikliklerinin olmadığını buna karşın savaşta tamamen Paşinyan'ın öngörüsüzlüğünden dolayı kaybettiklerini dile getirmişlerdir.²⁴

²⁰ "Paşinyan'a suikast girişimi engellendi", 15 Kasım 2020, <https://www.dw.com/tr/pa%C5%9Finyana-suikast-giri%C5%9Fimi-engellendi/a-55605751>

²¹ Mustafa Serdar Palabıyık, *Ermeni Tehcirini Doğru Anlamak: Türkler ve Ermeniler*, AVİM Yayınları, Ankara 2014, ss.76-100.

²² System of a Down-ը 15 տարվա դադարից հետո հանուն Արցախի երգեր է թողարկել, 6 Kasım 2020, <https://www.1lurer.am/>, System of a Down-ը նոր երգերով սատարում է Արցախին, <https://www.azatutyun.am/a/30933790.html> 6 Kasım 2020.

²³ "Tarihi anlar yaşıyor! İstifa üstüne istifa, Fransa çıldırdı", Milliyet, 20 Kasım 2020.

²⁴ "Eski Ermenistan Başbakanı Bagratyan: Paşinyan'ın korkaklığı yüzünden kaybettik, ordumuzun yüzde 80'i yok oldu", 26 Kasım 2020, <https://www.haberler.com/eski-ermenistan-basbakani-bagratyan-savas-13760498-haberi/>

Fransa Senatosunun Dağlık Karabağ Kararı

Karabağ savaşı süresince Rusya aslında hem Batıya hem de Ermenistan'a önemli bir mesaj vermiştir. Savaşın ardından Minsk Grubu devre dışı bırakılmış görünse de Grubun yaptığı açıklamalar ile sürece dahil olacağı sinyallerini verdiği söylenebilir. Bu konuda özellikle bölgede kalıcı barış için AGİT Minsk Grubu'nun sürecin içinde olması gerektiğine vurgu yapılması düşündürücüdür. Öte yandan Fransız Senatosu'nun sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti ile ilgili aldığı karar da Azerbaycan'da ciddi bir tepki yaratmıştır. Fransa bu adımla AGİT Minsk Grubu içerisindeki tarafsızlığını kaybetmiştir. Fransa'nın AGİT Minsk Grubu eş başkanı bir ülke olarak bu adımı göz ardı edilemez. Öncelikle sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni Ermenistan dahi tanımazken Fransa'nın böyle bir adım atması düşündürücüdür. Fransız Senatosunun sözde Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığını tanıdığını açıklaması başta Azerbaycan olmak üzere birçok ülke tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Azerbaycan'ın Fransa'ya nota vermesinin ardından Fransa cephesinden geri adım atılmıştır. Azerbaycan, Fransa Senatosu'nun Dağlık Karabağ'ın sözde Ermeni yönetimini tanıyan kararıyla ilgili Fransız büyükelçiye Dışişleri Bakanlığı'na çağırıştır. Bunun üzerine Fransız Dışişleri Bakanlığı, Senato'nun kararının aksine, ülkenin sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanımadığını açıklamıştır. BM kararlarıyla da Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğu kaydedilmiş olunmasına rağmen Fransa'nın attığı bu adımın herhangi bir hükmü olmadığı da belirtilmesinde yarar vardır. Tamamen Ermenistan'a bu süreçte "şirin görünmek" adına atılan bu adımın hukuki herhangi bir geçerliliği de bulunmamaktadır. Azerbaycan'ın Fransız büyükelçiye verdiği notanın ardından Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni tanımadıklarını açıklamış olsa da Senatosunun almış olduğu bu karar önemlidir. Azerbaycan bu adımın ardından Fransa'nın AGİT Minsk Grubu'ndan çıkarılması çağrısında da bulunmuştur.²⁵ Fransa'nın bu kararlar ile ilgili beyanatlara bakıldığında sık sık AGİT Minsk Grubu Eş Başkanlığını gündeme getirmesini iki şekilde yorumlamak mümkündür. Birincisi Kafkasyada Dağlık Karabağ konusunda kendisinin ve diğer Batılı devletlerin bilinçli bir şekilde Rusya tarafından devre dışı bırakılmış olunması karşısında bu adımları atarak yeniden sürecin içinde olduğunu gösterme çabası şeklinde yorumlanabilir. İkinci olarak ise bu adım Ermenistan ve Ermenilerle olan tarihsel bağlar açısından değerlendirilebilir. Fransa ayrıca AGİT Minsk Grubu'nun gözetimindeki bir ateşkesin sağlanmasının "müzakere sürecine, "yabancı savaşçılar"ın bölgeden ayrılmasına, kültürel ve tarihi mirasın korunmasına katkıda bulunacağını" da dile getirmiştir.²⁶

Nitekim Fransa'nın hem 44 günlük savaş sırasında Ermenistan'a vermiş olduğu destek hem de krizin son ermesinin ardından başlatmış olduğu yardım kampanyaları bunun en önemli göstergelerindedir. Ayrıca son günlerde Ermenistan'ın yenilgisinin ardından ülkede gerçekleştirilen bir ankette Ermenistan'ın dostu olan ülkeler arasında Rusya'dan sonra ikinci sırada Fransa'nın yer almış olması, iki ülke arasındaki ilişkilerin boyutunu göstermesi açısından önemlidir.²⁷ Ermenistan'da ankete katılanların büyük bir kısmı

²⁵ "Azerbaycan'dan Fransa'ya Karabağ tepkisi: Minsk Grubu'ndan çıkarılsın", 26 Kasım 2020,

<https://www.gazeteduvar.com.tr/azerbaycandan-fransaya-karabag-tepkisi-minsk-grubundan-cikarilsin-haber-1505634>

²⁶ "Fransa Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mühl: Sözde 'Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni tanımıyoruz", 27 Kasım 2020, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/fransa-disisleri-bakanligi-sozcusu-muhll-sozde-daglik-karabag-cumhuriyetini-tanimiyoruz-534352.html>

²⁷ "Tarihi anlar yaşıyor! İstifa üstüne istifa, Fransa çıldırdı", Milliyet, 20 Kasım 2020.

Rusya’yı Ermenistan için dost ülke olarak nitelendirirken, ikinci sırada Fransa, üçüncü sırada ise İran’ın yer aldığı görülmüştür.²⁸

Sonuç

Tüm bu gelişmeler ışığında Ermenistan’da kısa süre içerisinde bir değişim ve dönüşümün yaşanması kaçınılmazdır. Rusya’nın bölgedeki beklentisinin de uzun vadede zaten bu yönde olduğu unutulmamalıdır. Ancak bu değişim için biraz zaman gerektiğinin belirtilmesinde yarar vardır. Paşinyan’ın yerine gelecek olan isimlerin belirlenmesi de bu süreçte son derece önemlidir. Paşinyan’ın görevinden istifa etmemesi halinde Ermenistan’da gösterilerin dozu artacağı ve bu süreçte kaybedenin yine Ermenistan olacağı da unutulmamalıdır.

Ermenistan’ın artık bölgede yeni bir politika izlemesinin de zamanı gelmiştir. Komşuları Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan’dan toprak talep etmek yerine artık kendi iç meseleleri ile uğraşmalı ve halkının refah seviyesini yükseltmek ve ekonomik sorunları çözmek için daha barışçıl politikalar izlemeye başlamalıdır.

Dağlık Karabağ Sorununda büyük oranda bir çözüm sağlanmış olması bu topraklardan otuz yıl önce zorla yerinden edilmiş insanların bir an önce topraklarına geri dönebilmesi hususunu da yeniden gündeme getirmiştir. Bu konuda Rusya ve Türkiye’nin yanı sıra uluslararası kamuoyunun da ciddi bir destek sağlaması gerekmektedir. Özellikle BM Mülteciler Komiserliği’ne bu konuda büyük bir görev düştüğünü belirtmekte yarar vardır.

44 gün süren çatışmaların ardından varılan ateşkesle birlikte bölgedeki dinamik ve dengelerde ciddi bir değişimin yaşandığını belirtmekte yarar vardır. Bu noktada uzun yılların ardından özellikle Azerbaycan, Nahçıvan ve Türkiye arasında kara bağlantısının yeniden sağlanması başta Türkiye’nin Kafkasya olmak üzere Orta Asya ve diğer bölgelere ulaşımı noktasında da önemli bir kazanım olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla bu koridorun açılması Türkiye’ye jeopolitik ve jeoekonomik açıdan önemli kazanım olacaktır.

Yeni süreçte Rusya ve Türkiye’nin önderliğinde sürece belki İran da dahil edilerek başta demiryolları olmak üzere enerji ve alt yapı çalışmalarına öncelik verilmesi, bölge ülkeleri açısından büyük bir önem taşımaktadır. Ayrıca bu süreçte Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırların açılması hususu da gündeme gelebilir. Böyle bir adım özellikle bölge ülkeleri açısından ciddi bir kazanım olmanın yanı sıra Türkiye’nin bölgeye yönelik atacağı adımlarda da elini büyük oranda güçlendirecektir.

Rusya’nın ise bu süreçte Batılı devletleri veya Batılı güçleri Kafkasya genelinde ve Güney Kafkasya özelinde devredışı bırakarak bu sürecin en büyük kazananı olduğunu söylemek mümkündür.

²⁸ “Ermenistan vatandaşlarının büyük kısmı, Rusya’ya karşı olumlu bir tavır güdüyor”, 19 Kasım 2020, <https://tr.sputniknews.com/asya/202011191043252317-ermenistan-vatandaslarinin-buyuk-kismi-rusyaya-karsi-olumlu-bir-tavir-guduyor/>

Kaynakça

- Aslanlı, Araz (2015). *Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkiler*. Ankara: Berikan Yayınları.
- “Azerbaycan'dan Fransa'ya Karabağ tepkisi: Minsk Grubu'ndan çıkarılınsın”. <https://www.gazeteduvar.com.tr/azerbaycandan-fransaya-karabag-tepkisi-minsk-grubundan-cikarilsin-haber-1505634> (Erişim Tarihi: 26 Kasım 2020).
- “Biden'a küstah çağrı: Karabağ meselesi için Türkiye'yi suçladılar”. <https://www.haber7.com/dunya/haber/3034100-bidena-kustah-cagri-karabag-meselesi-icin-turkiyeyi-sucladilar> (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2020).
- Deveci Bozkuş, Yıldız (2020). “Tarihten Günümüze Dağlık Karabağ”. <https://iramcenter.org/tarihten-gunumuze-daglik-karabag/> (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2020).
- Deveci Bozkuş, Yıldız (2016). “Karabakh Problem in the Light of Global and Regional Developments”. *Armenian Studies* 33: 113-134.
- Dilaver, Tutku (2020). “Dağlık Karabağ Sorununda Yeni Normal”. *AVİM*, Analiz No: 2020 / 42.
- “Ermenistan Başbakanı'ndan Seferberlik Çağrısı”. *Amerika'nın Sesi*. (Erişim Tarihi: 5 Ekim 2020).
- “Ermenistan'da üç bakan daha istifa etti”, <https://www.dw.com/tr/ermenistanda-%C3%BC%C3%A7-bakan-daha-istifa-etti/a-55679156> (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2020).
- “Ermenistan vatandaşlarının büyük kısmı, Rusya'ya karşı olumlu bir tavır güdüyor”, <https://tr.sputniknews.com/asya/202011191043252317-ermenistan-vatandaslarinin-buyuk-kismi-rusyaya-karsi-olumlu-bir-tavir-guduyor/> (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2020).
- “Eski Ermenistan Başbakanı Bagratyan: Paşinyan'ın korkaklığı yüzünden kaybettik, ordumuzun yüzde 80'i yok oldu”. <https://www.haberler.com/eski-ermenistan-basbakani-bagratyan-savas-13760498-haberi/> (Erişim Tarihi: 26 Kasım 2020).
- Ersöz, Seyfettin (2020). “Ermenistan Özel Kuvvetleri'ne ağır darbe”. *Milliyet*, (Erişim Tarihi: 8 Kasım 2020).
- “Fransa Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mühlh: Sözde 'Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni tanımiyoruz” <https://www.trthaber.com/haber/dunya/fransa-disisleri-bakanligi-sozcusu-muhll-sozde-daglik-karabag-cumhuriyetini-tanimiyoruz-534352.html> (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2020).
- Gökçe, Mustafa (2011). “Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Turkish Studies* 6/1:1111-1126.
- İncekaya, Gülsüm (2020). “Nahçıvan koridoru ile Türkiye-Orta Asya hattı kurulmuş olacak”. *Anadolu Ajansı*. (Erişim Tarihi: 14 Kasım 2020).
- “Kelbecer'i terk eden Ermeniler evleri ve ormanları yakıyor”. <https://www.haberturk.com/kelbecer-i-terk-eden-ermeniler-evleri-ve-ormanlari-yakiyor-2869913> (Erişim Tarihi: 14 Kasım 2020).

- Küçük, Bahtiyar (2020). “Ermenistan'da yönetim krizi: Muhalefet, Başbakan Paşinyan'ın istifasını istiyor”. <https://tr.euronews.com/2020/11/11/ermenistan-da-yonetim-krizi-muhalefet-basbakan-pasinyan-n-istifas-icin-dugmeye-bast> (Erişim Tarihi: 12 Kasım 2020).
- Mustafayev, Şöhret (2015). “XVIII.-XX. Yüzyıllarda Tarihi Azerbaycan Toprağı-İrevan Hanlığı'nın Arazisine Ermenilerin Göç Ettirilme Politikası”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 31/91: 93-130.
- Özkul, Osman & Vermez, Hüseyin (2009). “Dağlık Karabağ Göçmenlerinin Sosyo-Ekonomik Sorunları”. *Bilig Journal of Social Sciences of the Turkish World* 51:139-170.
- Öztürk, Ece Sevim (2020). “Dağlık Karabağ'da 'NATO'nun görünmeyen zaferi': Azerbaycan'ın küllerinden doğuşu”. <https://tr.euronews.com/2020/11/18/dagl-k-karabag-da-nato-nun-zaferi-azerbaycan-n-kullerinden-dogusu-gorus> (Erişim Tarihi: 18 Kasım 2020).
- Palabıyık, Mustafa Serdar (2014). *Ermeni Tehcirini Doğru Anlamak: Türkler ve Ermeniler*. Ankara: AVİM Yayınları.
- “Paşinyan'a suikast girişimi engellendi”. <https://www.dw.com/tr/pa%C5%9Finyana-suikast-giri%C5%9Fimi-engellendi/a-55605751> (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2020).
- Sağlam, Mühdan (2014). “21. Yüzyılda Küresel Rekabetin Zemini Ukrayna”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 69/2: 435-444.
- “System Of A Down-ը 15 տարվա դադարից հետո հանուն Արցախի երգեր է թողարկել, 6 Kasım 2020, <https://www.1lurer.am/>, System Of A Down-ը նոր երգերով սատարում է Արցախին. <https://www.azatutyun.am/a/30933790.html> (Erişim Tarihi: 6 Kasım 2020).
- “Tarihi anlar yaşanıyor! İstifa üstüne istifa, Fransa çıldırdı”. *Milliyet*. (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2020).
- Yeşilot, Okan (2008). “Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14/36:187-199.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 7 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 13-02-2021 – Kabul/ACCEPTED: 15-06-2021

Family Disintegration in *What the Butler Saw* by Joe Orton

Joe Orton'un What the Butler Saw Oyununda Aile Parçalanması Üzerine Bir Değerlendirme

Emrah ATASOY¹

Abstract

Joe Orton's farcical play *What the Butler Saw* (1967) presents a group of characters of middle-class background who find themselves in unexpected situations throughout the play. These unanticipated situations lead these characters, namely Dr. Prentice, Mrs. Prentice, Geraldine, and Nicholas, to go beyond the predestined limits of their traditional roles that may be regarded as suitable for their class. This breach reveals numerous farcical circumstances which disclose how the portrayed family gradually disintegrates because there no longer exists a strong emotional bond between them, as they look for emotional connection outside their lives. In this respect, various issues and themes such as the illustration of family, incestuous relationship, the use and misuse of scientific

Öz

Joe Orton'un 1967 tarihli *What the Butler Saw* başlıklı oyunu, kendilerini eser boyunca beklenilmeyen durumlarda bulan orta sınıftan gelen bir grup karakteri tasvir etmektedir. Böylesi beklenmedik durumlar, eserde kendilerine yer bulan karakterlerin, yani Dr. Prentice, Mrs. Prentice, Geraldine ve Nicholas'ın, sınıflarına geleneksel anlamda uygun olarak kabul edilen toplumsal rollerinin önceden belirlenmiş sınırlarının ötesine geçmelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu ihlal, birçok tuhaf durumu da beraberinde getirmektedir. Bu durumun sonrasında ise, tasvir edilen ailenin aşamalı olarak parçalanışı okuyuculara ve izleyicilere çeşitli yollarla aktarılmaktadır çünkü bu karakterler, kendi hayatlarında bulamadıkları duygusal bağı başka karakterlerle olan ilişkileri

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Kapadokya Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, emrah.atasoy@kapadokya.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5008-2636

knowledge, the connection between psychiatry and insanity, the problematic projection of gender, and a critique of middle-class manners play a highly significant role in Orton's text, as they reveal the intricate troublesome relationship between the depicted family members. In this article, therefore, brief biographical information about Joe Orton will be first given; his dramatic style will be briefly explained, and family disintegration will be discussed through relevant references to Orton's *What the Butler saw* as well as numerous relevant secondary sources.

Keywords: Joe Orton, *What The Butler Saw*, Family, Middle-Class, Drama

üzerinden dışarıda aramaktadırlar. Bu anlamda, ailenin tasviri, enest ilişkiler, bilimsel bilginin kullanılması ve sömürülmesi, psikiyatri ve delilik arasındaki bağlantı, toplumsal cinsiyetin sorunlu tasviri ve orta sınıfa ait tutumların eleştirisi gibi çeşitli konular ve temalar, Orton'un metninde oldukça önemli bir rol oynamaktadır çünkü bu hususlar, tasvir edilen aile üyeleri arasındaki sorunlu ilişkiyi de ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada, oyun yazarı Joe Orton hakkında öncelikle kısa biyografik bilgi verilecek ve sonrasında ise Orton'un kendine özgü dramatik stili kısaca açıklanacaktır. Sonuç olarak, oyunda ortaya konulan ailenin parçalanışı, Orton'un bu çalışma kapsamında seçilmiş *What the Butler Saw* başlıklı metninden ve konu ile ilgili ikincil kaynaklara göndermeler üzerinden tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Joe Orton, *What The Butler Saw*, Aile, Orta Sınıf, Tiyatro

Introduction

The English playwright Joe Orton deals with a group of middle-class characters who are lost in a play of endless tricks that cause them to behave beyond their conventional behaviors and attitudes in his farcical play *What the Butler Saw* (1967), which is "a fast-moving farce with constant twists and turns, involving cross-dressing and physical violence" (Ewans, 2014, p. 149). He presents the disintegration of a family through his depiction of a lecherous psychiatrist and his wife. These characters engage or try to engage in seduction and adultery with younger people that turn out to be their children. Orton's play is rich in that it involves cross-dressing, homosexuality, lesbianism, incest, and the questioning of authority through the acts of the characters in the play.

The plot revolves around the worry of the husband, the psychiatrist to conceal the fact that he has seduced his prospective secretary to take off her clothes from his wife that unexpectedly arrives at his office, which brings forward the action. This action prepares the audience for the potential disintegration of the family, portrayed by Orton whose language "calls attention to discourse, revealing an understanding that language creates the world rather than being just the best or most accurate way of representing it" (Coppa, 1997, p. 11). This study will, therefore, give brief biographical information

about Joe Orton; explain his style briefly, and then discuss family disintegration through relevant references to the issues of madness, heterosexuality, homosexuality, transgression, and the critique of the authority figures (of medicine, clinic, psychiatry) in Orton's *What the Butler saw*.

Joe Orton, born in Leicester in 1933, attended Clark's College between 1945 and 1947. He met Kenneth Halliwell in 1953. They became flatmates and collaborated on many novels such as *The Silver Bucket*, *Lord Cucumber*, *the Mechanical Womb*, *The Last Days of Sodom*, and *The Boy Hairdresser*. 1957 became the year when they decided to write separately and Orton started using pseudonyms such as Edna Welthorpe. In 1959, Orton and Halliwell moved to a flat together. Orton wrote plays, whereas Halliwell wrote novels. Finally, he was killed by Halliwell. It is important to touch on Orton's style and themes to discuss *What the Butler Saw*, which "moves beyond the previously defined boundaries of farce" (Dean, 1982, p. 490). Ortonesque is defined as "a peculiar mixture of farce and viciousness, especially as it expresses itself in the greed, lust, and aggression that lie just beneath the surface of British middle-class proprieties" (Charney, 1984, p. 124). Lahr, an important Orton critic, describes it as "a shorthand adjective for scenes of macabre outrageousness" (1978, p. 5). In his plays, Orton represents corruption, overt sexuality, vice, death, law, order, disorder, chaos, authoritarianism, psychiatry, and religion (Stephens, 1998, p. 4). He does not "posit explicit homosexual identities, rather he transgresses social taboos of sexuality, death, and violence, and creates private lives that hide their lechery, lust, and corruption behind the decorum of public appearance" (Stephens, 1998, p. 8). As a critical playwright, Orton conveys these themes, his thoughts, and feelings in an unusual manner, which can be seen in *What the Butler Saw* that "utilizes the figure of the exploded body" (Beehler, 1981/1982, p. 95).

This play, in which Orton "builds his comedy on a sharp irony" consists of two acts (Şahini, 2017, p. 347). Dr. Prentice, a psychiatrist, tries to seduce his prospective secretary Geraldine Barclay, but his seduction is interrupted with the unexpected arrival of his wife Mrs. Prentice. He tells Geraldine to take off her clothes so that he can check whether she is *fit* for the position or not (emphasis added). At that moment, his wife enters, and he hides Geraldine behind the curtain though she is naked. However, Mrs. Prentice is also seduced by a young man Nicholas Beckett with whom she has sexual intercourse. Nicholas blackmails her with the pictures he has, and in a way forces her to make Dr. Prentice recruit Nicholas as his secretary. As the story intensifies, Nicholas and Geraldine cross-dress. Later on, an unexpected government inspection of the clinic makes the story even more complicated. Dr. Rance as the inspector reveals the truth in the clinic. In the end, it turns out that Geraldine and Nicholas are the children of Dr. Prentice and Mrs. Prentice, which represents an unusual family story. This demonstrates how their family gradually disintegrates. The play ends with Dr. Rance contemplating how to benefit from this story for his new book.

There is no passionate love relationship between Dr. Prentice and Mrs. Prentice since they cannot connect. Dr. Prentice states that:

My wife is a nymphomaniac. Consequently, like the Holy Grail, she's ardently sought after by young men. I married her for her money, and upon discovering her to be penniless, I attempted

to throttle her. She escaped my murderous fury and I've had to live with her malice ever since. (Orton, 1990, p. 12)

As can be seen, he is not in love with her, but, on the contrary, what matters for him is only the material benefit from his marriage with her. He does not try to conceal the truth about his marriage, as he is outspoken about it, which might be probably to seduce and impress Geraldine. Although he has tried to avoid her, he cannot succeed in his wish and learns to live with her. His remarks, therefore, attest to the fact that material profit plays a more crucial role in their marriage, as they are no longer emotionally bound to each other. In this regard, Dr. Prentice is not happy about the fact that his wife comes to his clinic unexpectedly, and complains about it actually as follows: "I must ask you not to enter my consulting-room without warning. You're interrupting my studies" (Orton, 1990, p. 13). This is not the voice of a loving husband, but the voice of a husband that tries to hide a secret from his wife since he wishes to see the young secretary naked. His aggression demonstrates his anxiety about the situation reflected in his attitude towards his wife.

As he does not find satisfaction in love, marriage, and sexuality with his wife, he transgresses the borders of the marriage institution. He uses certain tricks while trying to seduce Geraldine since he does not permit her to ask questions: "Never ask questions. That is the first lesson a secretary must learn . . . I wish to see what effect your step-mother's death had upon your legs" (Orton, 1990, p. 10). Thus, he makes use of his authoritative position as a psychiatrist to satisfy his sexual desires that he cannot appease in his marriage with his wife.

However, Mrs. Prentice is not loyal, either since she, too, has sexual intercourse with Nicholas Beckett. She remembers that she is married only when she sees the pictures taken by Nicholas: "Oh, this is scandalous! I'm a married woman" (Orton, 1990, p. 14). In response to her remark, Nicholas says: "You didn't behave like a married woman last night" (Orton, 1990, p. 14). Thus, she finds herself in a miserable circumstance due to her sexual experience with the young lover. This is due to the lacking aspect in her marriage, which leads her to look for passion somewhere else.

Homosexuality is given as a possible reason for the disintegration of their family because Mrs. Prentice presents it as the problem why their marriage is not working: "If we're to save our marriage, my dear, you must admit that you prefer boys to women . . . Admit that you prefer your sex to mine. I've no hesitation in saying that I do" (Orton, 1990, p. 74). However, this infuriates Dr. Prentice: "You filthy degenerate! Take your clothes off!" (Orton, 1990, p. 74). This shows how their familial bonds are not strong enough. The reaction towards homosexuality can reflect a critique of middle-class manners in the play. Accordingly, Doğanay argues that "the metaphorical comments Orton makes about tabooed sexuality . . . many forms of sexual orientations like bisexuality, homosexuality, lesbianism, and hermaphroditism---are likewise a critique on middle-class manners" (2008, p. 70).

How these issues are perceived by the characters differ from each other, and their appearance does not reflect the reality in the play. Dr. Prentice and Mrs. Prentice do not have sexual satisfaction with each other. Dr. Prentice describes her as "[a] failure in eugenics, combined with a taste for alcohol

and sexual intercourse, makes it most undesirable for her to become a mother” (Orton, 1990, p. 15). These negative features are not proper for a mother in Dr. Prentice’s opinion. When he accuses her of being sexually addicted, she blames him saying: “My trouble stems from your inadequacy as a lover! It’s embarrassing. You must’ve learned your technique from a Christmas cracker. Rejuvenation pills have no effect on you” (Orton, 1990, p. 15). As can be understood from their remarks, there is no longer a strong emotional bond between them, as they experience sexual intercourse with others. This process demonstrates how Orton, who has a desire “to fully explore the farcical endpoints” criticizes the behaviors of these fictional middle-class characters in the play (Farrier, 2017, p. 194).

The effect of the dissolution of the family can be observed in the two children as well, namely, Geraldine and Nicholas, who are unaware of the fact that it is Dr. Prentice and Mrs. Prentice, “the worldly, adulterous, long-married couple of farce” that are their parents (Jayaswal, 1987, p. 169). Their situation is not promising since Nicholas tries to find a job by blackmailing his mother, which he is still not aware of. Likewise, Geraldine is not informed about her father and has not seen her mother for many years as she is brought up by Mrs. Barclay. Thus, their condition demonstrates that they are the children of a disintegrated family and that marriage comes into existence as a result of monetary desires.

Geraldine in this regard becomes a victim of male lechery during her interview with Dr. Prentice, as he tries to attract her sexually by undressing her. She is made to hide behind the curtain, and dress as the opposite sex, which adds to the comical tone of the play. She accepts undressing and apologizes to the doctor in the following manner: “Please forgive me, doctor. I wasn’t meaning to suggest that your attentions were in any way improper” (Orton, 1990, p. 10). To get the post as the secretary, she does not reject showing her body to Dr. Prentice, which shows the problematic position of Geraldine before her future boss. As the daughter of the two *irresponsible* parents, she struggles to survive; however, she finds herself in a play of many tricks due to Dr. Prentice, who is her father, as he goes beyond the limits of his class (emphasis added).

When the situation gets complicated, Geraldine is put into the position of a *mad* person (emphasis added). Dr. Rance accordingly starts to formulate certain medical statements to prove that she is insane. However, it is all due to Dr. Prentice that she is given this position. Although she tries to prove that she is completely sane, the authority figure does not believe in her and regards her suspicious attitudes as the symptoms of her psychological disorder. Rance, therefore, says: “I’d take a bet that she was the victim of an incestuous attack . . . Her attempts, when naked, to provoke you to erotic responses may have deeper significance” (Orton, 1990, p. 26). Thus, he puts forward some remarks pertinent to her situation, which bears partial truth. As she expresses that she does not feel affection for her father, Rance attributes this to some stealthy action between her and her father and tries to come up with certain facts about her psychological problem. This shows how Geraldine, the daughter of a fragmented family, is criticized and mocked by the male authoritative figures due to their male desires.

In a similar vein, Nicholas is another character from a disintegrated family. He causes other characters to trespass the limits of their class in terms of attitudes and manners. It turns out that he has sexual intercourse with his mother through which he blackmails her to get the post as a secretary, which manifests how Nicholas struggles to survive in this competitive and brutal world. Nicholas blackmails Mrs. Prentice as follows: “If you’ll hand over the money, madam, I’ll let you have the photos. However, some guarantee of employment must be given before I part with the negatives” (Orton, 1990, p. 38). He, thus, blackmails Mrs. Prentice and states that he cannot find happiness in one woman while talking to Dr. Prentice: “I’m sorry if my behaviour last night caused your wife anxiety, but I’ve burning desire to sleep with every woman I meet” (Orton, 1990, p. 39). It can be thus argued that his obsession with women shows that he is still in search of a meaningful relationship in life.

Thus, Orton presents the dissolution of a family through the actions of these four characters, namely Dr. Prentice, Mrs. Prentice, Geraldine, and Nicholas that find themselves in a kind of incestuous relationship until the truth is ultimately revealed. These characters are “propelled by situational exigencies over which they have no control yet which allow them the liberation of a dream in which their identities are split, multiplied, dissolved and merged” (Rusinko, 1995, p. 120). However, it is not the only focus of the play since Orton also depicts a critique of middle-class manners by presenting how the characters and authority figures use and abuse their position to free themselves from the current situation, especially Dr. Prentice.

The play also demonstrates how the authority figure Dr. Rance misinterprets certain actions and manners of some characters like Geraldine about whom he produces some allegations to prove her lunacy. Hence, it is possible to argue that the play criticizes the artificial manners of these characters since their manners do not represent reality, as they act out of pure self-interest. They create their reality to maintain their position and interests. Accordingly, Doğanay comments on it as follows:

The world one observes in *What the Butler Saw* a place where all rules and orderly behaviours are turned upside down, and all people behave according to their own interests, listen, and perceive what to them is important. Thus, in the end, obsessive characters and farcical actions come to the fore, reflecting what to Orton was the real nature of people, without the pressure of social orders. (2008, p. 75)

The situation of the characters poses an obstacle to their behaving properly according to the social norms and rules. Therefore, the perception of the events and their interpretation depend on the situation’s importance to the characters, which prevents the ultimate revelation of the truth.

Dr. Prentice tries to protect Nicholas from the situation by giving him a dress of Geraldine and a wig so that they can convince people that Nick is the secretary. Dr. Prentice misuses his scientific knowledge to escape the difficulty and therefore lies to Mrs. Prentice as follows: “My investigations . . . would be strictly ‘unscientific’ and, inevitably, superficial. In order to assure myself that he’s going to be of use to me I must examine him fully. And skinwise” (Orton, 1990, p. 41). As can be inferred

from his remarks, his words do not convey the reality, but they highlight the voice of a scientist that tries to find a temporary solution to the situation by partially exploiting his scientific knowledge.

The situation stems from Dr. Prentice's wish to seduce Geraldine. Thus, he plays many tricks throughout the play like giving the shoes of Geraldine to Nicholas, giving male clothes to Geraldine, changing the places of the goods belonging to Geraldine from one vase to another one, and presenting a bouquet to Mrs. Prentice. He confesses to seducing Geraldine as follows: "My troubles spring from a misguided attempt to seduce you" (Orton, 1990, p. 47). Geraldine trusts in these words and therefore states: "You never told me you were seducing me. You said you were interested in my mind" (Orton, 1990, p. 48). This shows how the reality is not as it seems, and the real motive behind Dr. Prentice's wish is revealed and expressed by himself.

Nicholas and Geraldine, who are "sexually desired by the older characters in the play," are dressed as the opposite sex, which intensifies the action even more in the play. It causes the misinterpretation of the events for the authority figures such as Match and Dr. Rance (Coppa, 1998, p. 284). Nicholas acts like a girl and sets forth that he is not "the kind of a girl to be mixed-up in that kind of thing. I'm an ex-member of the Brownies" (Orton, 1990, p. 49). However, sergeant Match does not become convinced of the situation and therefore decides that Nicholas, who claims that he is a girl, is to be checked: "Only women are permitted to examine female suspects" (Orton, 1990, p. 50). The truth is revealed later in the play through the interrogation of Dr. Rance and Nicholas' following confession: "I am Nicholas Beckett. I've no right to wear this uniform" (Orton, 1990, p. 76). These remarks show how appearance is a mere illusion and does not have a connection with reality in the play.

The story gets more and more complicated as it progresses because someone fires a gun at Match, Nick is naked except for his underpants, Geraldine wears the top half of Nick's uniform, and Mrs. Prentice fires a gun at Nicholas. Mrs. Prentice sees naked men, but they do not believe her. Likewise, Dr. Rance does not believe that he is talking to Geraldine Barclay although she claims the following: "You imagine you're secretary. In fact you're the leading player in one of the most remarkable and sinister stories of recent history. The extent to which you influenced your employer and contributes to his breakdown has yet to be measured" (Orton, 1990, p. 82). Thus, the story gets out of control and becomes difficult to follow since the reality is not as it appears.

These facts present a critique of middle-class manners in the play. Among this class, it is Dr. Rance that represents the misuse and misinterpretation of scientific knowledge, which can be understood in his following remarks: "I'm a scientist. I state facts, I cannot be expected to provide explanations. Reject any para-normal phenomena. It's the only way to remain sane" (Orton, 1990, pp. 83-4). Thus, he is not interested in explanations and interprets the events only by relying on his sight, which causes him to perceive what goes around him in a wrong way. He implies that he is the authority to decide what reality is and gets angry with Mrs. Prentice when she claims that the situation seems real.

Dr. Rance certifies Geraldine and Mrs. Prentice as insane throughout the play although the reality is not so. He interprets the words of Mrs. Prentice as the symptoms of her psychological problem and tells Dr. Prentice the following: “Your wife is subject to a type of nervous disorder which leads her to imagine she is being pursued by unclothed male figures” (Orton, 1990, p. 87). Thus, it is possible to argue that Rance’s words do not communicate the reality and his real motive behind the action is to gather material for his book as well: “Double incest is even more likely to produce a best-seller than murder-and this is as it should be for love must bring greater joy than violence” (Orton, 1990, p 90). Thus, Orton demonstrates that in the world presented in the play, “normative values no longer exist” and the authority figures are also subject to corruption and lying (Bigby, 1982, p. 56).

Thus, Orton presents the dissolution of the familial relationships and a critique of middle-class manners, which can be observed through the issue of incest in the play. The father tries to seduce the daughter and the boy has sexual intercourse with his mother, which is a reference to the Oedipus complex and the Electra complex in the play. Dr. Rance also touches upon this complex relationship as follows: “A respected member of the medical fraternity is married to a dazzlingly beautiful woman . . . The doctor has a charming, but mentally unstable patient . . . At an early age she was the victim of a sexual attack. The assailant was her own father” (Orton, 1990, p. 68).

Furthermore, the title of the play demonstrates selective perception, the relativity of ethics and thought in society. Thus, the characters’ views and perspectives differ from each other. Doğanay accordingly comments on it as follows:

A butler, as is well known, is a part of a fairly upper-class household; he runs the house and deals with daily household chores. In literature, especially in farce, he is used as a tool to bring out the indecencies of the household by comparison, since he is a serious character with his mores far exceeding the qualities of the people he serves, or his social “betters.” Hence, the butler can be anyone: the audience, observing the inconsistencies and disorder of the action, or the characters themselves, each analysing the events through their own irrational view to serve their own ends. (2008, p. 75)

Thus, the butler can reveal what is indecent in a household. The butler can be anyone. In addition, the butler can be the characters perceiving the events for their benefit. Accordingly, Charney argues that “[w]e need the invisible butler in *What the Butler Saw* as a stand in for the cosy and complacent amenities of upper-middle class drawing room life” (1984, p. 97). As can be understood, the title gives hints about the critique of middle-class manners through the reflection of differing perspectives and selective perception.

Conclusion

In conclusion, this study has demonstrated that Joe Orton presents a group of middle-class characters who find themselves in an intricate relationship, representing the disintegration of familial relationships. Through this gradual but radical dissolution, a critique of middle-class manners is

illustrated through numerous examples throughout the play. These characters do not behave in congruence with the limits of their class in Orton's farcical play *What the Butler Saw*.

Moreover, it has also been revealed that Orton deals with the problematic depiction of such issues as family, incest, psychiatry, madness, insanity, gender, and a critique of middle-class manners in this play. Through the representation of such issues that disclose how the portrayed family dissolves, Orton also reveals the topic of hypocrisy. The play ultimately depicts "a paradigm of a world in which authority seeks to define reality, impose rules, coerce the individual, and in which the individual can respond only with corrosive anarchy" (Bigsby, 1982, p. 56).

References

- Beehler, Michael (1981/1982). Joe Orton and the heterogeneity of the book. *SubStance*, 10/11, 84-98. Doi:10.2307/3684533
- Bigsby, C. W. E. (1982). *Contemporary Writers: Joe Orton*. London: Methuen.
- Charney, Maurice (1984). *Joe Orton*. New York: Grove.
- Coppa, Francesca (1998). Introduction. Ed. Joe Orton. *Between us girls: A Novel* (pp. v-xxvi). New York: Grave.
- Coppa, Francesca (1997). Coming out in The Room: Joe Orton's epigrammatic re/vision of Harold Pinter's Menace. *Modern Drama*, 40(1), 11-22. Doi: 10.3138/MD.40.1.11
- Dean, Joan F. (1982). Joe Orton and the redefinition of farce. *Theatre Journal*, 34(4), 481-492. Doi:10.2307/3206810
- Doğanay, Sibel (2008). *Joe Orton's Critique of Middle-class Manners in Loot and What the Butler Saw* (Unpublished Master's Thesis). Hacettepe University, Ankara.
- Ewans, Michael (2014). The resolution of Joe Orton's *What the Butler Saw*. *Comedy Studies*, 5(2), 148-154. Doi: 10.1080/2040610X.2014.967019
- Farrier, Stephen (2017). Sticky stories: Joe Orton, queer history, queer dramaturgy. *Studies in Theater and Performance*, 37(2), 184-204. Doi: 10.1080/14682761.2017.1320066
- Jayaswal, Shakuntale (1987). *Chasing the comic muse: Beckett, Stoppard, Orton, and Churchill in the Aristophanic and Menandrian tradition* (Unpublished Doctoral Thesis). The University of Wisconsin-Madison, Madison, Wisconsin.
- Lahr, John (1978). *Prick Up Your Ears*. New York: Avon Books.
- Orton, Joe (1990). *What the Butler Saw. The Complete Plays*. New York: Grove Weidenfeld.
- Rusinko, Susan (1995). *Joe Orton*. New York: Twayne.
- Stephens, M. A. (1998). *Knickers must fall: A cultural analysis of the carnivalesque and grotesque in the plays of joe orton* (Unpublished Doctoral Thesis). Bowling Green State University, Ohio.
- Şahini, Sena (2017). Joe Orton's democratic lunacy: *What the Butler Saw* as a political comedy. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (28), 341-352. Doi: 10.5505/pausbed.2017.05914



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 7 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 31-03-2021 – Kabul/ACCEPTED: 03-06-2021

Pandemic and Theatre Throughout the Ages*

Çağlar Boyunca Pandemi ve Tiyatro

Mesut GÜNENÇ¹

Abstract

The theatre, based on action, movement, and screening, was restricted by diseases and epidemics and also served as a mirror by carrying them to the stage. From Athenian society to the Elizabethan era and today, outbreaks, plagues and communicable diseases caused theatres to be closed and performances to be restricted. The plague was a global problem for human beings and like Covid 19; plagues abolished social, regional, and racial differences. The emergence, survival, and spread of outbreaks posed a threat to theatres and playwrights, while at the same

Öz

Aksiyon, hareket ve gösterime dayalı tiyatro, hastalıklar ve salgın hastalıklarla sınırlandırılmış aynı zamanda salgınları ve hastalıkları sahneye taşıyarak ayna işlevi görmüştür. Atina toplumundan Elizabeth dönemine ve günümüze salgınlar ve bulaşıcı hastalıklar tiyatroların kapanmasına ve performansların kısıtlanmasına neden olmuştur. Veba insanlar için küresel bir sorundu ve Covid 19 gibi; vebalar sosyal, bölgesel ve ırksal farklılıkları ortadan kaldırmıştır. Salgınların ortaya çıkması, hayatta kalması ve yayılması tiyatrolar ve oyun yazarları için tehdit

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi, mesut.gunenc@gmail.com, Orcid: 0000-0002-7077-1914

*This article is a revised version of the online presentation of the International Symposium on Representations of Pandemic in Literature. 26-27 March 2021, Atatürk University, Erzurum.

time the pandemic served as a resource and communication tool for plays that depicted societies that were affected both psychologically and physiologically. In this study I will try to explain the effect of the pandemic on theatre, plays such as *Oedipus Rex*, *Romeo and Juliet*, *King Lear*, *Macbeth*, *The Tempest*, *An Enemy of the People*, *Ten Plagues and Coronation for Poppea* and *Beat the Devil* and playwrights within historical periods and how theatre became a communication tool sharing same concerns and fears among societies because theatre, which is restricted and closed from time to time, is one of the most effective vaccines.

oluştururken aynı zamanda pandemi, hem psikolojik hem de fizyolojik olarak etkilenen toplumları betimleyen oyunlar için bir kaynak ve iletişim aracı olarak hizmet etmiştir. Bu çalışmada, pandeminin tarihsel dönemlerde tiyatro ve *Oedipus Rex*, *Romeo and Juliet*, *King Lear*, *Macbeth*, *The Tempest*, *An Enemy of the People*, *Ten Plagues and Coronation for Poppea* ve *Beat the Devil* gibi oyunlar ve oyun yazarları üzerindeki etkisini ve tiyatronun toplumlar arasında nasıl aynı endişe ve korkuları paylaşan bir iletişim aracı haline geldiğini açıklamaya çalışacağım çünkü zaman zaman kısıtlanan ve kapatılan tiyatro en etkili aşılardan biridir.

Keywords: Emic, Theatre, Plague, History, Drama.

Anahtar kelimeler: Küresel Salgın, Tiyatro, Veba, Tarih, Drama.

Plague and Theatre in Ancient Period

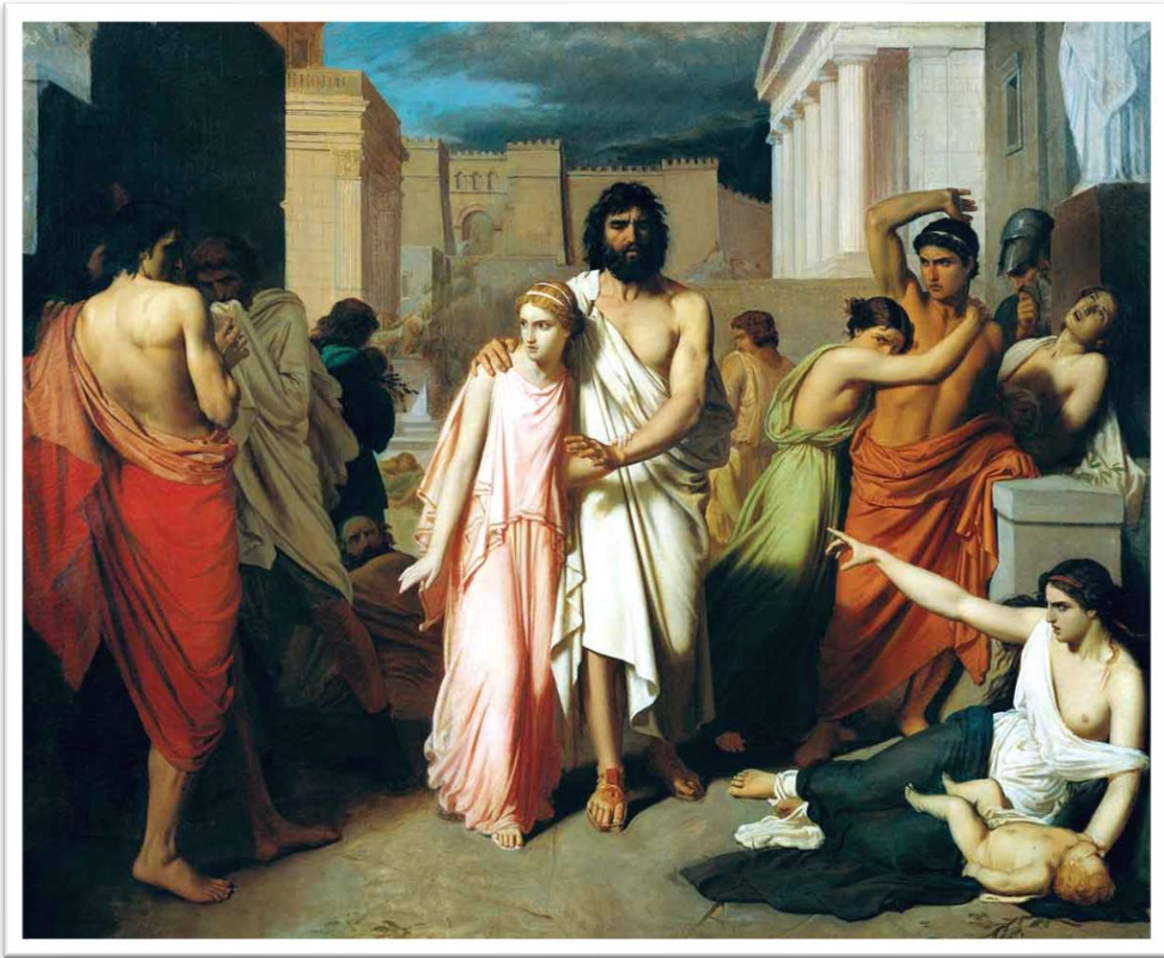
Disease and pandemics have been depicted on stage since the early ancient Greek tragedies. The tragedy emerged to resolve the psychological necessities of a battle-ready democracy that had been ravaged by decades of conflict and an outbreak that destroyed about a third of the populace between 430 and 427 BC. From this vantage point, the Dionysus Theatre was a communal environment in which the performers conveyed the undeclared misery of the people. The plague of Athens in ancient period appeared “in 430-26 B.C. during the Peloponnesian War, fought between city-states of Athens and Sparta. The historic account of the Athenian plague is provided by Thucydides, who survived the plague himself and described it in his book *History of the Peloponnesian War*” (Huremovic, 2019, p. 10). The plague left its mark most vividly and instantly in Athens in those years, at the annual spring festival of Dionysus, and later in the tragic dramas made around 420 BC (Mitchell, 2009, p. 374).

Responses to the plague epidemic, distinctive playwrights try to shape a form which portrays current conflicts in their plays. Sophocles, together with Aeschylus and Euripides, was a renowned ancient Greek playwright, wrote his idiosyncratic tragedy *Oedipus Rex* which was performed around 430-26 B.C. during the time of plague as described by historian Thucydides. Both Sophocles and Thucydides share similar times while describing challenges to cope with the pandemic. “In the historical case (Athens) and the dramatic case (Thebes), the populace turned to the temples looking for a divine solution to the disaster” (Kousoulis, Econompoulos and Rebelakou, 2012, p. 156). Sophocles also uses the chorus in one part of the play to blame the Ares as the culprit of the plague.

By linking the cities of Athens and Thebes, he emphasizes the devastating impact of both war and plague.

Oedipus Rex mentions a plague, a pandemic that devastated the city of Thebes, along with historical values that dominate the play. The plague is not the main subject of the tragedy; however the impact of the plague is felt on the bard. In fact, the plague provides a backdrop for the development of the plot of the story. There are many references to the plague and its repercussions in the first section of the play. The Priest, who is the representative of the community affected by the disease, begins with an epidemic narrative clearly articulated in the prologue:

The god of plague and pyre / Raids like detestable lightning through the city, / And all the house of Kadmos is laid waste, / All emptied, and all darkened; Death alone / Batters upon the misery of Thebes (30-34, Ristani, 2020).



Oedipus and Antigone, or the Plague of Thebes, by Charles Jalabert, 1843, Musée des Beaux-Arts, Marseille © Bridgeman Images.

The dominant plague that emerges in these lines is not just a static ground where dramatic action can be resolved, but the play's true framing logic and working backbone. The discussion between

the Priest and Oedipus reveals the destructive plague that prevailed over Thebes. The king has attempted to act to mitigate the damage by ordering Creon to the oracle of Delphi to request a redemption scheme. “The oracle announces that the plague is a result of religious pollution and that the god Apollo requests that the people of Thebes exile the previously unknown “miasma” (a word of Greek origin with a sense of moral noxious pollution). At the moment that Tiresias reveals to Oedipus that the king himself is the cause of the plague (lines 350–353), the pandemic becomes a secondary issue” (Kousoulis, Econompoulos and Rebelakou, 2012, p. 156). The contagious illness in Oedipus generates a resounding vocal rhythm and therefore a guiding dramatic factor; it is this that pushes the plot's creation, pushes the action forward, takes Oedipus to the forefront, and propels the hero's peripeteia (inversion, fortune from good to bad). Oedipus' destiny turned out to be horrific, not just because of the plague, but also because of his own individual decisions. However, Oedipus' choices and journey of self-discovery actually led to incurable wounds like plague.



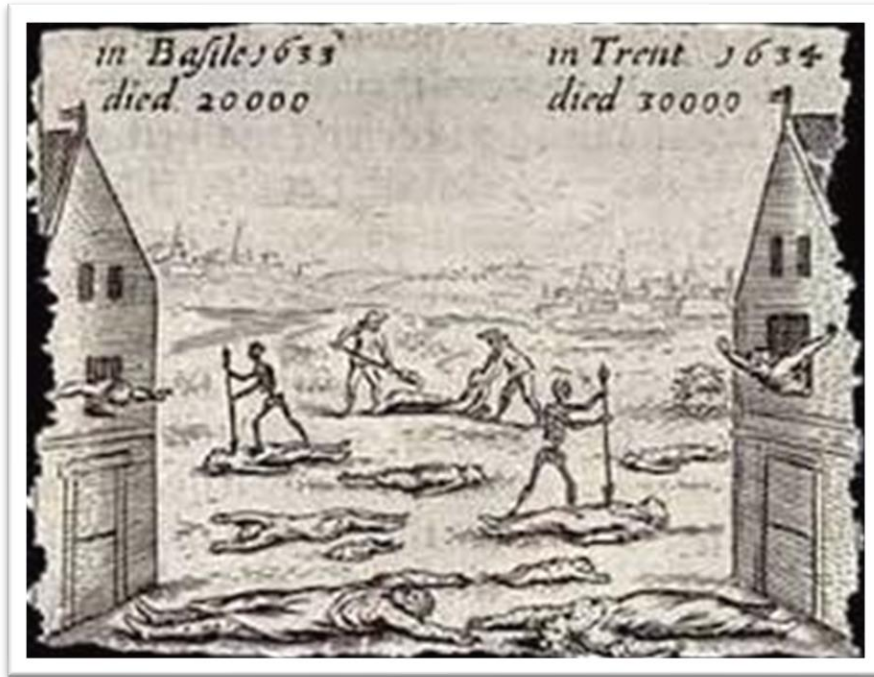
Two women lying dead in a London street during the Great Plague, 1665. Etching after R. Pollard II. (Ristani, 2020)

Pandemic in Elizabethan and Jacobean Theatre

With more plays and performances from ancient times, the Elizabethan and Jacobean theatre are possibly the most notable examples of pandemic dramaturgy because of the bubonic plague. The “theatre companies in London, of the 16th and 17th centuries – they determinedly weathered multiple closures due to outbreaks of plague” (Latcham, 2020). Shakespeare's plays, in fact, establish clear relationships with the plague itself, accompanying quarantine and self-isolation constraints, as they do today. A huge outbreak devastated Straford-upon-Avon in 1564. Shakespeare as a lucky new-born survived the plague. However, he has heard too many stories about the pandemic and the people who died because of it. In his professional career, Shakespeare witnessed plague as an existential threat both

for his professional life and theatre. These were obscure periods for theatres and actors because they were forced to work in other jobs. One of his biographers Jonathan Bate states that “Plague was the single most powerful force shaping his life and those of his contemporaries” (Cohen, 2020). Based on all these and what happened, Shakespeare represented psychological effect of the plague in Elizabethan society and his distinctive plays such as *Romeo and Juliet*, *King Lear*, *Macbeth* and *The Tempest*.

In *Romeo and Juliet* the actual role of the plague is portrayed in the second part of the play. We witness the fight between Mercutio and Tybalt (Juliet’s cousin) and as Romeo tries to stop them both, Mercutio receives a fatal blow from Tybalt's sword and utters the following words that curse both houses: “A plague o’both your houses” (3.1. 94). The priest Lawrence, confidant and assistant of the Romeo and Juliet, gives Juliet the potion which will make Juliet look dead, to prevent her from marrying with Paris and writes his complete arrangement in a letter to send Romeo with a messenger however the letter never reaches to Romeo because the messenger is in quarantine which was an official strategy and lasted six weeks in the second part of the sixteenth century during Queen Elizabeth reign. If there was no plague and concomitant quarantine, the messenger could reach the letter to Romeo and the lovers would not die. Like villain(s) in this tragedy, the plague, although never stated again except Mercutio’s line, harms dreams, relations and lovers.



<http://www.shakespeare-online.com/biography/londondisease.html><http://www.shakespeare-online.com/biography/londondisease.html>

In the other idiosyncratic play *King Lear*, written under quarantine and “the mood in the city must have been ghastly – deserted streets and closed shops, dogs running free, carers carrying three-foot staffs painted red so everyone else kept their distance, church bells tolling endlessly for funerals” (Dickson, 2020), Shakespeare, modifying the anonymous historical play and eliminating the happy

ending, creates his Jacobean tragedy. In Shakespearean tragedy, Lear curses his eldest daughter: “a plague sore, an embossed carbuncle in my / Corrupted blood” (2.4. 257) and adds “thus the time plague when madmen lead the blind” (2.4.54). It is observed that the real source of sadness that guided Shakespeare's later works was the plague. It may even be thought that Shakespeare changed the traditional ending of the play with his traumatic mood. Lear’s journey of self-reliance actually lead to lose both his kingdom and his mind and causes incurable wounds like Oedipus. The stages that enable both King Lear and Oedipus to see the truth and self-discovery are similar to the stages of the plague. King Lear and Oedipus have become extinct day by day, lost their eyes and have reached a tragic end, just as the plague caused damage to the human body.

The other famous tragedy is *Macbeth* which portrays how a nobleman loses his mind and transforms into a deadly virus. Neither Macbeth nor Scotland is the same. Like the devastating and deadly impact of the plague, Scotland is an assassinous land. Ross clarifies a short knotted speech which presents the poor country: “The dead man’s knell / Is there scarce asked for who, and good men’s lives / Expire before the flowers in their caps / Dying or ere they sicken” (4.3.195-198). The other character Lady Macbeth loses her mind because of her murderous ambition. Lady Macbeth, stating “Out, out damned spot” (5.1.31) persistently tries to purge her hands in the sleepwalking scene. After the assassination of King Duncan, she is generally unable to sleep. She is disturbed by the nightmares she sees even when she sleeps. She always washes her hand to get rid of Duncan’s blood however like the plague in the body; she cannot get rid of blood on her hand.

Shakespeare’s last play that I have analysed in this study is *The Tempest* in which Prospero is reminiscent of the "red plague" (1.2.364) on Caliban. Shakespeare’s character Caliban has received distinctive attention among scholars and critics. Harold Bloom clarifies Caliban as “the grotesque and pathetic slave” of Prospero (xv). Nadia Lie and Theo D’haen define “Caliban as a cultural icon conveniently allowing for the most varied kinds of research and reflection” (i). Caliban, the native of the island, lives in his own way until the island is occupied and exploited by Prospero. Prospero first approached Caliban well, taught his language, and then began to use it as a slave. Caliban, who gradually learned the language of Prospero as the virus inflicted damage to the body, was gradually exploited and damaged both mentally and physically. Caliban clarifies this exploitation with his famous cry: “You taught me language, and my profit on’t / Is I know how to curse. The red plague rid you / For learning me your language” (1.2.364–66). This cry is a brief definition of Caliban’s life and like how the virus damages the body and causes psychological disorder, Prospero, abusing Caliban, causes psychological disorder and physical wounds.

Plague has a defining role in Shakespearean drama. Shakespeare himself suffered personal losses because of the plague; his sister Margaret, his brother Edmund and his only son young Hamnet died during the plague and Shakespeare also lost his friends and colleagues. Plague also had public gatherings closed down even open-air theatres were forbidden. However it is clear that Shakespeare never leaves London, he stays in the city because as a playwright, his role is to help people during the plague and quarantine periods till the theatres reopened. Like Shakespearean period, theatres were closed down and all theatrical activities were banned nearly sixteen months because of great plague in



London between in 1665-6. Daniel Defoe clarifies its psychologically devastating mood: “for the minds of the people were agitated with other things and a kind of sadness and horror at these things sat upon the countenances even of the common people” (25). The plague deeply affected people of all professions and classes in the sixteenth and seventeenth century.

Plague in the Nineteenth and Twentieth Centuries Drama

The theatrical period of the nineteenth and twentieth centuries includes the anxiety felt in the sixteenth and seventeenth centuries as well. There were various questions concerning illness, pollution and infectious dissemination. In the nineteenth century Henrik Ibsen, named as the father of modern drama with intensifying realistic elements in his plays, analyses not only harmful effect of microbe but also portrays sickly minds in his work *An Enemy of the People*. In this heated drama of 1882, the doctor learns that his city's water supply is stained with a toxic toxin. Eventually, the surgeon is ostracized and out of town, a poignant reminder of what can happen when a lot of people chose not to believe the scientific facts. There are many "enemies of the people" in this play: the microbe itself; the small town people; the mayor who opposes the doctor's data because he has a personal interest in a new health spa that derives its water from the polluted source; and even the doctor who does not understand how to negotiate the diverse social strata of the outbreak. While doctor is seeking the truth he becomes an enemy of the people. Like Dr. Stockmann in *An Enemy of the People*, doctors and experts are forced to be silent while they are recognizing a dangerous new virus in our contemporary world. Today, doctors and experts share the same fate with Dr. Stockmann as truth-tellers.

Staging the plague and truth gain political dimensions with Henrik Ibsen in the nineteenth century. In the twentieth century, Antonin Artaud is the figure who directs the theatre with his transgressive theatrical poetics. But instead of the theatre that adopts the realist-naturalist view, Artaud seeks to restore the function of the primitive rituals in the theatre. The mysteries of existence are hidden in the subconscious; theatre is vital for revealing this subconsciousness and to get rid of the feelings which cause viciousness and catastrophe. If the pus needs to explode to get rid of the disease, it is the theatre that will reveal the subconsciousness and blow the pus. In the Mary Caroline Richards translation of “The Plague”, published in *The Theatre and Its Double*, we read: “(the theatre)... invites the mind to share a delirium which exalts its energies; and we can see, to conclude, that from, the human point of view, the action of theatre, like that of the plague, is beneficial, for, impelling men to see themselves as they are, it causes the mask to fall, reveals the lie, the slackness, baseness, and hypocrisy of our world” (1958, p. 31).

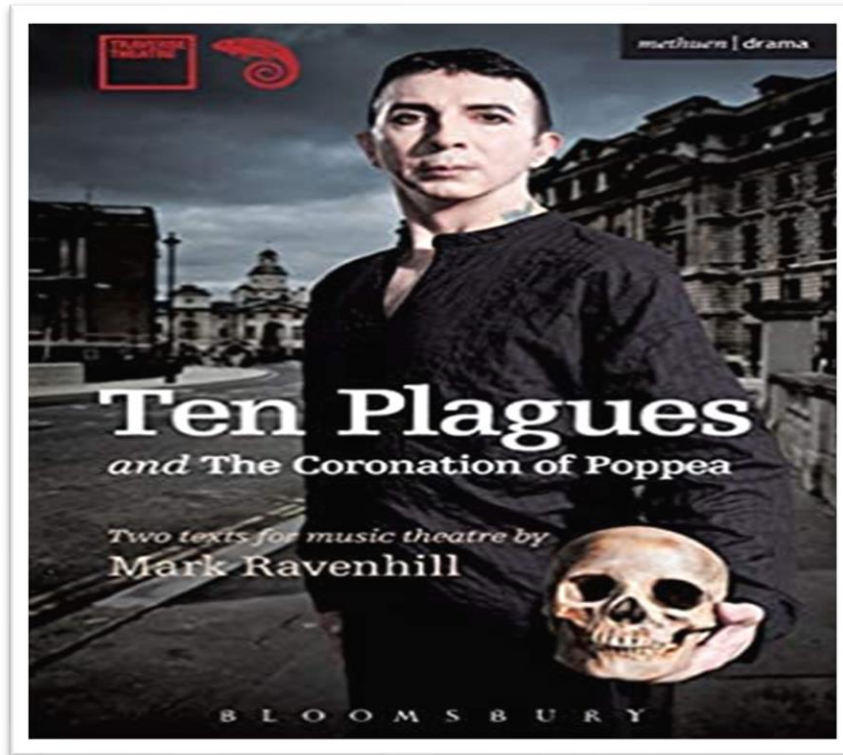
In “The Theatre and the Plague” he contends that the plague, one of humanity's deadliest outbreaks, is similar to the theatre of humanity's great actions of affirmation as an art form in several respects. “The plague ... cleanses. Like a boil, it brings whatever would have noxious, hidden, and festering to the surface--and expels it. Theatre can do likewise. It simulates the dark, unindulged passions, the abnormal feelings, of mankind (the actor is a murderer) and by expelling them at one remove, in performance, cleanses the performer and spectator alike in its collective experience” (Bermel, 1977, pp. 18-19). Artaud claimed that the best solution for community was theatre, which



worked as the plague, to cleanse the world from violence and cruelty. Artaud argues in his work that there are parallels between the imaginative relationships between the plague and the vision of the theatre and freely connecting thinking about underlying ugliness. He portrays how theatre should be like plague. To him, theatre should be contagious, which invades bodies of performers, making all of them intellectual skills ineffective. He intends to observe pure and sensual energy. Erika Fischer-Lichte supporting Artaudian thought, clarifies that performances, “focusing on the bodily co-presence of actors and spectators, on the physical acts of the actors and their capacity to ‘infect’ the spectators as well as on the ‘contagion’ occurring among the spectators” (2005, p. 30), represent sensual energy between spectators and performers and share similar features with process of plague on human body.

Pandemic in the Twenty First Century Drama

In the twenty first century Mark Ravenhill, one of the distinctive playwrights of the contemporary British theatre, staged his play as two texts: *Ten plagues and Coronation for Poppea* in 2011. In this play Ravenhill, analysing Daniel Defoe’s *A journal of the Plague Year*, which portrays Defoe’s memories how plague killed one third of population of London during the year 1665 and Pepys diaries which contained information how London was affected from the plague, decides to write musical text containing 15 songs. In his play Ravenhill represents how London is infected and how people are fighting for survival regardless of unimaginable death. By the help of eye-witness narratives from 1665 and forming poetic comparisons with modern epidemics, the play narrates the tale of a man’s journey through a city in turmoil.



With the emergence of the Covid 19, nine years later after Mark Ravenhill's work, as in all segments, theatres and playwrights were affected by pandemic. Sir David Hare, one of the considerable playwrights of Britain, caught Covid 19 at the beginning of the pandemic, and wrote the *Beat the Devil* (2020) monologue, which tells about both his fight against the virus and how the government acted in the face of this crisis. In this monologue a middle class man Fiennes represents the process of Hare's illness and how the government shows reaction against Covid 19. Hare tells his struggle to survive and his anger that emerged as a result of this struggle in his play and criticizes "government's slowness in announcing lockdown, the U-turn in contact tracing, the failure to provide sufficient PPE in hospitals, the plight of care homes, and much more, all of which amounts to political incompetence, hypocrisy" (Akbar, 2020). Hare as a political playwright and truth-teller, tries to represent political uselessness and hypocrisy in today's England like his distinctive play *Stuff Happens* (2004).



Variety.com. 2020.

Around the world, due to the coronavirus pandemic, theatres have been closed for about a year and will continue to be closed. However, socio-realist and political playwrights continue to write plays that tell about the effects of the pandemic in a universal sense, government policies and how these policies shape societies. In our country, Dot Theatre started to exhibit its plays in the forest with the discourse "Dot in the Forest" in order to reveal the therapeutic and healing aspects of both theatre and nature. The fact that theatres and people turned to nature with the epidemic evokes people imitating nature in rituals and finding purification in nature in order to convey the message from the gods at the birth of drama 2500 years ago. Historical transformation repeats itself.

Conclusion

The existence of plagues or plague allegories has been researched throughout stagecraft history to discover how humans utilized play to absorb such catastrophes. Great societal upheavals “have been marked by reactionary theatrical performances that address the consequences, how people see and feel about the history that has just been formed. The stage is a crucial aspect of understanding civilizations from the past and now” (Latham, 2020). On stage, we watch not just performances, but also social reaction and evolution. The essence of dramatic creation is evident in those performers, authors, and audience members who see the trip together, at the same time and in the same location. Writers’ and characters’ pleasures are our pleasures, their grief to practice too. It makes theatre a place for suffering to be shared and even acknowledged socially. So the art of theatre leads us not only to experience pain, conflict, chaos, or festivity personally but also as a communal culture. Pandemic is commonly used to describe worries over other matters. All of these theatrical reactions share one thing in common: they are all concerned with factors outside our influence, just as ancient heroes/heroines were. The staging of what is practiced and felt encourages the sharing of experiences. This situation also aims to combine fiction and reality, feel more secure and go beyond daily worries. The global crisis for the past year may seem incredible or difficult to understand. However, “we are beginning to see the importance of remaining connected through self-isolation, and this can be done through the arts” (Latham, 2020). Unlike King Lear and Oedipus, people can survive the pandemic unscathed, unlike King Lear and Oedipus, in their journey to find themselves by turning to art and theatre at this time.



References

- Akbar, A. (2020). Beat the Devil review – righteous rage of David Hare's corona nightmare. *The Guardian*, Accessed: 23.02.2021. <https://www.theguardian.com/stage/2020/aug/30/beat-the-devil-review-bridge-theatre-london-david-hare-ralph-fiennes>.
- Artaud, A. (1958). *The Theater and Its Double*. (M. C. Richards Trans.) New York: Grove Press.
- Bermel A. (1977). *Artaud's Theatre of Cruelty*. New York: Taplinger.
- Bloom, H. (1992). *Caliban*. New York: Chelsea House Publishers.
- Cohen, B. (2020). The Infectious Pestilence Did Reign How the plague ravaged William Shakespeare's world and inspired his work, from Romeo and Juliet to Macbeth. *Slate*. Accessed. 14.03.2021. <https://slate.com/culture/2020/03/shakespeare-plague-influence-hot-hand-ben-cohen.html>.
- Dickson, A. (2020). Shakespeare in lockdown: did he write King Lear in plague quarantine?. *The Guardian*. Accessed: 12.02.2021. <https://www.theguardian.com/stage/2020/mar/22/shakespeare-in-lockdown-did-he-write-king-lear-in-plague-quarantine>
- Huremovic, D. (2019). Brief History of Pandemics (Pandemic Throughout History). D. Huremović (ed.), in *Psychiatry of Pandemics*, (pp. 7-35). Springer Nature Switzerland.
- Kousoulis, A. A., Economopoulos, K. P., Poulakou-Rebelakou, E., Androustos, G., & Tsiodras, S. (2012). "The Plague of Thebes, a Historical Epidemic in Sophocles' Oedipus Rex". *Emerging Infectious Diseases*, 18(1), 153-157. <https://dx.doi.org/10.3201/eid1801.ad1801>.
- Latcham, B. 2020. Plague on Stage: How theatre helps us in times of crisis. *Palatinate*, Accessed: 10.03.2021. <https://www.palatinate.org.uk/plague-on-stage-how-theatre-helps-us-in-times-of-crisis>.
- Fischer-Lichte, E. (2005). *Theatre, Sacrifice, Ritual: Exploring Forms of Political Theatre*. Routledge.
- Mitchell-B. RN. (2009). "The art of medicine Plague and theatre in ancient Athens". *Perspectives*, 373, 374-375.
- Lie, N. and Theo D. (1997). *Constellation Caliban: Figurations of a Character*. Amsterdam: Rodopi.
- Ristani, M. (2020). Theatre and Epidemics: An Age-Old Link. *Critical Stages*, Accessed:



- 15.03.2021. <https://www.critical-stages.org/21/theatre-and-epidemics-an-age-old-link/?>.
- Shakespeare, W. (1611). 2004. *The Tempest: Sources and Contexts, Criticism, Rewritings and Appropriations*. P. Hulme and W. H. Sherman (Eds). New York: W.W. Norton.
- Shakespeare, W. (1597). 2011. *Romeo and Juliet*. B. A. Mowat and P. Werstine (Eds.), Simon & Schuster.
- Shakespeare, W. (1606). 2011. *The Tragedy of King Lear*. B. A. Mowat and P. Werstine (Eds.), Simon & Schuster.
- Shakespeare, W. (1606). 2011. *The Tragedy of Macbeth*. B. A. Mowat and P. Werstine (Eds.), Simon & Schuster.
- Sophocles. (1949). *Oedipus the Rex*. (D. Fitts and R. Fitzgerald, Trans). Harcourt, Inc.
- Thucydides. (2017). *History of the Peloponnesian War*, (R Crawley, Trans.). (pp. 89–100). Digireads.com Publishing; Sept. ISBN-10: 1420956418.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 7 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 09-03-2021 – Kabul/ACCEPTED: 21-06-2021

İstanbul Sözleşmesi: Twitter Üzerinden Sözleşmeye Karşı Çıkanların Görüşlerine Yönelik Bir Söylem Analizi

Istanbul Convention: A Discourse Analysis on the Opinions of Opponents to the Convention on Twitter

Eylül AKAR¹

Öznur BAYAR²

Nilüfer KOÇTÜRK³

Abstract

Digital activist movements are highly effective in expressing ideas to the masses. Among these, the most widely used type of hashtag activism is on the Twitter social media platform. The aim of this study is to examine some features (rate, ground) of the supportive and opposing tweets posted under the title of "Istanbul Convention", which has national and international importance, and the content of the tweets opposing the convention, through discourse analysis. For this

Öz

Dijital aktivist hareketler, düşüncenin kitlelere ifade edilmesinde oldukça etkilidirler. Bunlar arasında en fazla kullanılan tür olan hashtag aktivizminin en yaygın kullanıldığı yerlerden biri Twitter sosyal medya platformudur. Bu çalışmanın amacı, ulusal ve uluslararası öneme sahip olan "İstanbul Sözleşmesi" başlığı altında atılan destekleyici ve karşı çıkan tweetlerin bazı özelliklerinin (oran, dayanak noktası) ve sözleşmeye karşı çıkan tweetlerin içeriğinin

¹ Eylül Akar, Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, eylulakar@hacettepe.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3591-3884

² Öznur Bayar, Aras. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, oznur.bayar@hacettepe.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9385-8641

³ Nilüfer Koçtürk, Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, niluferkocturk@hacettepe.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6124-1842

purpose, 252 tweets shared on Twitter between April 1, 2020 and November 20, 2020 with the tags "#istanbulsozmesi", "#istanbulsozlesmesiyasatir" and "#istanbulsozlesmesiihanettir" were selected and handled randomly. Then, the contents of these selected tweets were examined and categorized into two groups as supporting and opposing the contract. These categorization was carried out by two independent researchers. The percentage of consensus between the researchers among the coders was calculated as 95%. Afterwards, discourse analysis was made on the tweets in the opposing category. According to the findings, the number of tweets supporting and opposing regarding the Istanbul Convention were close to each other. The grounds of discourses opposing the convention were often in the form of disrupting the family structure, not preventing violence and preparing the ground for LGBTI. These reasons of opposing discourses have been discussed within the framework of the content of the İstanbul Convention and the related literature. In addition, after the completion of this study, it was announced that the Republic of Turkey withdrew from the Istanbul Convention. Following this decision, changes may have occurred in the content of tweets that oppose the contract. In this respect, it is important to re-examine the posts on the subject.

Keywords: Digital Activism, Hashtag, İstanbul Convention, Twitter, Discourse Analysis

söylem analizi ile incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, Twitter 'da 1 Nisan 2020 ve 20 Kasım 2020 tarihleri arasında "#istanbulsozlesmesi", "#istanbulsozlesmesiyasatir" ve "#istanbulsozlesmesiihanettir" etiketleri ile paylaşılan 252 sayıda tweet seçkisiz yolla seçilerek ele alınmıştır. Ardından seçilen bu tweetlerin içerikleri incelenerek paylaşılan tweetler sözleşmeyi destekleyen ve sözleşmeye karşı çıkan olarak iki grupta kategorize edilmiştir. Bu kategorizasyon iki bağımsız araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar arasında kodlayıcılar arası görüş birliği yüzdesi %95 olarak hesaplanmıştır. Sonrasında, karşı çıkan kategoride yer alan tweetler üzerinde söylem analizi yapılmıştır. Bulgulara göre İstanbul Sözleşmesini destekleyen ve sözleşmeye karşı çıkan tweet sayısı birbirine yakın bulunmuştur. Sözleşmeye karşı çıkan söylemlerin dayanak noktaları sıklıkla, aile yapısını bozma, şiddeti önlememe ve LGBTİ'ye zemin hazırlama şeklindedir. Bu nedenler, İstanbul sözleşmesinin içeriği ve ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır. Ayrıca bu çalışma tamamlandıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekildiği kararı açıklanmıştır. Bu karar sonrasında sözleşmeye karşı çıkan tweetlerin içeriğinde değişimler meydana gelmiş olabilir. Bu bakımdan konu ile ilgili paylaşımların tekrar incelenmesi önemli görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Dijital aktivizm, Hashtag, İstanbul Sözleşmesi, Twitter, Söylem analizi



Giriş

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda insanlar fikirlerini internet aracılığıyla daha hızlı bir şekilde dile getirip, aktivist hareketler için örgütlenebilmektedirler (Xiong vd., 2019). Bu açıdan bakıldığında aktivist hareketler, kişilerin yanlış olduğunu düşündüğü uygulamaları değiştirmeye ilişkin çabalarıdır (Gürel ve Nazlı, 2019). Fransızca “aktivisme” kelimesinden Türkçeye geçmiş bir kavram olup Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte (2020) ise etkinlik olarak adlandırılmıştır. Bu çalışmada, alanyazındaki yaygın kullanımdan dolayı “aktivizm” kelimesi tercih edilmiştir. Sert’e göre (2016) ise aktivizm, toplum adına tehdit oluşturan sorunları çözmek için gönüllü biçimde birleşmiş kamunun dikkatini çekebilme ve soruna neden olan uygulamaları değiştirmek için yürütülen mücadeledir. Toplumun sorunlarını düzeltmek amacıyla yapılan eylemler aktivizm olarak adlandırılırken; bu eylemleri gerçekleştiren kişilere aktivist, eğer grupsa bu grup aktivist grup olarak adlandırılır (Korkmaz vd., 2018).

İnternet çağının gelmesiyle birlikte sosyal değişim aktivizminin pek çok farklı platform aracılığıyla sergilenmesinin yolu açılmıştır (Xiong vd., 2019). Günümüzde aktivizm hareketlerinin yaygınlaşmasına en büyük katkı sağlayan gelişmelerden birisi yeni medya araçlarıdır. Bu medya araçları “sosyal medya” olarak adlandırılmaktadır (Perrin, 2015). Yeni medya sayesinde birbirine etnik, sosyoekonomik veya dünya görüşü açısından benzeyen ya da birbirinden oldukça farklı olan her kesimden kişiler yeni medya aracılığıyla fikirlerini daha özgür bir biçimde dile getirebilmekte ve toplumsal hareketlere ilişkin düşüncelerini diğer insanlarla paylaşabilmektedirler. Bu da yeni bir tür aktivizmin doğmasına yol açmıştır (Şen ve Kök, 2017). Dijital aktivizm 2010’lu yıllarda sosyal medyanın yükselişe geçmesiyle başlamıştır (Kaun ve Uldam, 2018). Her ne kadar alanyazında dijital aktivizm için kesin bir tanımlama olmasa da Gençler’e (2015) göre dijital aktivizm hedef olarak seçilmiş otoriteye karşı taleplerin dijital medya aracılığı ile aktarılmasıdır. Özcan (2012) ise dijital aktivizmi bireylerin internetin hızlı yayılım gücünden yararlanarak düşünceleri ifade eden yüksek kamuoyu sesi ve momentum üretebilmek için eylemler tasarlayarak bu eylemleri ortaya koymak olarak tanımlamaktadır. Çoban ve İnceoğlu (2015) ise dijital aktivizmi herhangi bir konuda bireylerin düşüncelerini değiştirme çabası olarak kavramsallaştırmaktadır. Böylece kişiler bir sorun karşısında zamana ve mekâna bağlı kalmadan hızlı bir şekilde örgütlenebilmektedirler. Bu sayede problemlere karşı tepkilerini gösterebilmekte ve seslerini duyurup çözüm umutlarını canlı tutabilmektedirler (Gençer, 2015).

Kuramsal açıdan dijital aktivizmi çeşitli bağlamda değerlendirmek mümkündür. Örneğin, ekolojik sistem kuramına göre birey çevresini, mikro ve makro sistemleri etkilediği gibi bu sistemler tarafından da etki altındadır (Shelton, 2018). Dolayısıyla bireyi çevreleyen her türlü toplumsal öge bireyi, bireyler de toplumsal öğeleri etkilemektedirler. Bu noktada, genellikle sosyalizasyon yoluyla oluşturulan, bireyin kendisi ve/veya ait olduğu grup dışındaki bireylere ve gruplara olan önyargılarının bireylerin davranışlarını şekillendirebileceğini belirtmek mümkündür. Wright ve Lubensky (2009) sosyal adaletin sağlanması için söz konusu önyargıları kırmak ve kolektif eylemin önündeki psikolojik engellerin kaldırılmasından söz etmektedirler. Dış gruplara karşı olumsuz tutumlar düzeltilindiğinde önyargıların kırılacağını ve sistemdeki aksaklıklara tepki gösterildiğinde yani kolektif bir eylem gerçekleştiğinde toplumsal bir değişimin gerçekleşebileceğini belirtmişlerdir (akt. Yücel ve Türkoğlu, 2020). Sidanius ve diğerleri (2004) tarafından ortaya atılan sosyal baskınlık kuramı ise bireylerin gruplar arası ilişkilerde

nasıl eşitlikçi olmamayı desteklediğini açıklamaktadır. Bu kuram bazı basit ve tekil nedenden (örneğin, “kişilik”) ziyade, grup baskınlığı olan toplumların farklı analiz süreçlerinde birbirleriyle etkileşime girme şeklini araştırmaktadır (Sidanius vd., 2004). Kurama göre, eşitsizliği destekleyen ya da devam ettiren önyargılara ve araçlara hiyerarşiyi meşrulaştıran mitler denmektedir ve kadın hakları, cinsel azınlıkların hakları gibi hareketlere de hiyerarşiyi azaltan mitler denilmektedir (Pratto vd., 1994; akt. Yücel ve Türkoğlu, 2020). Sosyal baskınlık düzeyi yüksek olan kişilerin de sosyal tabakalaşmayı koruma eğiliminde olmalarından kaynaklı sosyal hiyerarşiyi azaltan mitlere karşı çıktıkları belirtilmektedir. Dolayısıyla, sosyo-psikolojik çerçeveden bakıldığında, dijital aktivizm de dış gruplara ilişkin önyargıları kırma mekanizması rolü oynayabilecek olan kolektif eylemlerden biri olarak görülebilir. Bu bilgiye bağlı olarak, bir toplumda dijital aktivizmin değişim hedeflediği kolektif eylem alanlarına destek olan ve de bu değişimlere karşı çıkan bireylerin bulunması olasıdır.

Dijital aktivizm birçok platformda kullanıldığı için çeşitli türleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi olan hashtag aktivizmi harekete sebep olan görüşün başına hashtag işareti (#) konularak sosyal medya da sunulmasıdır (Gürel ve Nazlı, 2019). Berridge ve Portwood-Stacer’a (2015) göre hashtag kullanımı sosyal medya platformlarında bir bilgiyi paylaşmanın ve eyleme geçmenin en işlevsel yollarından bir tanesidir. Bu platformlar arasında en fazla hashtag kullanılan ise Twitter’dır. Twitter üzerinde kişiler, fikirlerini ifade edebilir ve aynı sanal ortamda buluşabilirler (Çetin, 2015). Kullanıma 2006 yılında açılan Twitter’ın kullanıcı sayısı 2020 yılında 340 milyon olmuştur. Türkiye’de de Twitter’ın 2020 yılından itibaren 11.8 milyon aktif kullanıcısı olduğu bilinmektedir (We are social, 2020). Ayrıca Collins Sözlüğe kelime olarak girmesiyle de Twitter akademik açıdan itibar kazandığı alanyazında belirtilmektedir (Bostancı, 2010). Nitekim son yıllarda yapılan çalışmalar incelendiğinde de Twitter üzerinden hashtag incelemelerinin yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Ancak yurtdışında oldukça fazla sayıda araştırma varken (Higgs, 2005; Clark, 2016; Kim, 2017) Türkiye’de yapılan araştırmaların son yıllarda artış göstermesine rağmen (Gören vd., 2018; Kuyucu, 2013; Özdemir, 2015; Yılmaz, 2015) sınırlılığı dikkat çekmektedir.

Sosyal medya araçlarından Twitter’da ilk olarak Ağustos 2019 tarihinde gündem olan başlıklardan birisi “İstanbul Sözleşmesi” olmuştur. Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi bir diğer adıyla İstanbul Sözleşmesi, taraf devletlere cinsiyet eşitsizliğine yönelik önleyici ve müdahale edici yükümlülükler vermekte olup toplam 45 ülke tarafından imzalanmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (eski adıyla Kadının Statüsü Genel Müdürlüğüne (2016) İstanbul Sözleşmesinin işlevleri ve amaçları şu şekilde sıralanmıştır: “Kadına yönelik her türlü şiddet ve ev içi şiddeti önlemek, koruyup, ortadan kaldırmak, şiddet mağdurlarının korunması amacıyla politika ve tedbirler geliştirmek kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla kadın erkeğe eşitliğini yaygınlaştırmak, bu alanda uluslararası işbirliğini geliştirmek ve kuruluşların kolluk birimleriyle etkili işbirliği yapmalarını desteklemek.” Sözleşme Türkiye tarafından 11 Mayıs 2011 tarihinde imzalanmıştır ve sözleşmenin yürürlüğe girme tarihi 1 Ağustos 2014’tür (Bakırcı, 2015). Buradan da anlaşılacağı üzere sözleşmenin hemen uygulanmasında sorunlar yaşanmış ve süreç uzamıştır. Nitekim, Türkiye 2011 yılında İstanbul Sözleşmesini imzalayan ilk devlet olmasına rağmen, İstanbul Sözleşmesinin maddelerinin uygulanmadığı alanyazında ve yazılı basında belirtilmektedir (Haber Türk Gazetesi, 03.07.2020; Milliyet Gazetesi, 24.01.2021; Cumhuriyet Gazetesi, 14.08.2020). Ayrıca 2019 yılından

itibaren sözleşmenin Türkiye için uygun olmadığı iddiaları ortaya atılmış ve sözleşme yazılı ve sözlü basında ve sosyal medyada gündeme getirilmiştir (Milli Gazete, 06.02.2021; Yeni Akit Gazetesi, 31.08.2019).

Türkiye’de kadın cinayeti yaşandıktan sonra sosyal medya platformlarında İstanbul Sözleşmesi ile ilgili sözleşmeyi destekleyici veya sözleşmeye karşı çıkan paylaşımlar yapıldığı görülmektedir (ör. Emine Bulut cinayeti, Pınar Gültekin cinayeti). Bu kampanyalarda bazı bireyler, İstanbul Sözleşmesinin gerekli olduğuna ve yeterince uygulanmadığına dikkat çekerek “#istanbulsozlesmesiyasatir” etiketi ile ve bazı bireyler ise çeşitli sebeplerden dolayı sözleşmenin iptalini isteyerek “#istanbulsozlesmesiihanettir” etiketi ile tweet paylaşmışlardır.

İstanbul Sözleşmesi ulusal ve uluslararası bağlamda öneme sahip olduğundan ve Türkiye’de yürürlükte olduğu 2014 yılından beri tartışılacağından ötürü sosyal medya kullanıcısı olan halkın sözleşmeye yönelik görüşlerinin niteliğinin incelenmesi önemli görülmektedir. Aynı zamanda daha önce vurgulandığı üzere, alanyazında Türkçe metinler üzerinden hashtag aktivizmi ile ilgili söylem analizi çalışmaları sınırlıdır (Gören Kekeç ve Taşcıoğlu, 2018; Kuyucu, 2013; Özdemir, 2015; Yılmaz, 2015). Öte yandan, bir topluluğun hassas bir konudaki gerçek görüşlerinin incelenmesi için Twitter uygun bir platformdur. Bunun sebebi, Twitter’ın bireylerin gerçek adlarını kullanmasını gerektirmemesidir. Bu platformda, bireylerin hesabın anonim olması ile toplumsal olarak hassasiyet gösterilen konularda paylaşım yapılabilmesi arasında bir ilişki bulunmuştur (Peddinti vd., 2014). Bir diğer deyişle, bireyler kimliklerinin açığa çıkmayacağını bildiğinde düşüncelerini daha çok dile getirebilmektedir. İstanbul Sözleşmesi de Türkiye’de toplumsal hassasiyetin olduğu bir konu olarak görüldüğünden, bireylerin görüşlerinin Twitter platformunda incelenmesi uygun bulunmuştur.

Sonuç olarak, bu çalışmanın amacı, ulusal ve uluslararası öneme sahip olan “İstanbul Sözleşmesi” başlığı altında atılan destekleyici ve karşı çıkan tweetlerin bazı özelliklerinin (oran, dayanak noktası) ve sözleşmeye karşı çıkan tweetlerin içeriğinin söylem analizi ile incelenmesidir. Çalışmanın amacı doğrultusunda şu araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

(a) İstanbul Sözleşmesi ile ilgili destekleyici ve karşı çıkan tweet atan bireylerin kimlik cinsiyeti dağılımı nasıldır?

(b) İstanbul Sözleşmesi ile ilgili atılan tweetlerin destekleyici/ karşı çıkan olma bakımından dağılımı nasıldır?

(c) İstanbul Sözleşmesi başlığı altında yapılan sözleşmeye karşı çıkan söylemlerin dayanak noktası nedir?

Yöntem

1.Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Türkiye’de Twitter platformunda “İstanbul Sözleşmesi” ile ilgili atılan sözleşmeyi destekleyici veya sözleşmeye karşı çıkan tweetler söylem analizi yoluyla incelenmiştir. Söylem analizi farklı disiplinler aracılığıyla gelişmiş ve bu disiplinlerin bakış açılarına dayanan bir analiz yöntemidir (Tonkiss, 2006).

2.Evren Örneklem

Araştırma evreni, Twitter sosyal medya platformundan 1 Nisan 2020 ile 26 Kasım 2020 tarihleri arasında paylaşılan “İstanbul Sözleşmesi” konulu 500 tweettir. Bu çalışmada, kişisel hesaplardan atılmayan (örneğin, bir kurum tarafından atılan) ve de hiçbir açıklama içermeyen (örneğin, sadece #istanbulsozlesmesi yazılan) tweetlerin çalışma kapsamı dışında bırakılmasına araştırmacı/ lar tarafından karar verilmiştir. Dolayısıyla söz konusu tarihler arasında belirlenen kriterlere uyan “#istanbulsozlesmesi” etiketi ile paylaşılan 52, “#istanbulsozlesmesiyasatir” ve “#istanbulsozlesmesiihanettir” etiketleri ile paylaşılan 100’er tweet, toplamda 252 tweet çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

Bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bilindiği üzere, bireylere anlık iletişim olanağı sağlamasından dolayı Twitter’da bir haberin yayılması geleneksel medya organlarına göre daha hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir (Tufan Yeniçiftçi, 2016). Aynı zamanda Twitter aktivizm hareketlerinde önemli bir yere sahip olmasından dolayı amaçlı örnekleme olarak seçilmiştir. Amaçlı örnekleme tekniğinde araştırmacı, araştırması için önemli olduğunu düşündüğü bireyleri örnekleme dahil etmektedir (Koçak ve Arun, 2006). Bu olasılığı bilinmeyen örnekleme türü, yapılacak çalışmada belirli niteliklere göre bir seçim yapılacaksa kullanılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2009).

3.Veritoplama Süreci

Araştırma kapsamında Twitter’ın gelişmiş arama özelliği kullanılarak “#istanbulsozlesmesi”, “#istanbulsozlesmesiyasatir” ve “#istanbulsozlesmesiihanettir” etiketleri ve 1 Nisan 2020 ile 26 Kasım 2020 tarihleri arası sınırlandırılarak bir arama yapılmış ve karşılaşılan tweetler kopyalanarak veriler toplanmıştır. Belirlenen 500 tweet, dışlama kriterleri dikkate alınarak gözden geçirilmiştir. Kişisel hesaplardan paylaşılan ve etiketin yanında açıklama da içeren 252 tweet incelenmek üzere ayrı bir dosyaya not edilmiştir.

4.Verilerin Analizi

Araştırmanın ilk aşamasında belirlenen her bir etikette tweet atan erkek ve kadın katılımcı sayıları betimsel yolla (frekans ve yüzde) belirlenmiştir. Atılan tweetler üzerinden kullanıcıların kimlik cinsiyetine karar verilirken, tweetin yazarının ismi ve profil fotoğrafı değerlendirilmiştir. Ardından tweetlerin içerikleri incelenerek paylaşılan tweetler sözleşmeyi destekleyen ve sözleşmeye karşı çıkan olarak iki grupta kategorize edilmiştir. Söz konusu kategorizasyon iki bağımsız araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar arasında kodlayıcılar arası görüş birliği yüzdesi %95 olarak hesaplanmıştır. Sonrasında, karşı çıkan kategoride yer alan tweetler üzerinde söylem analizi yapılmıştır. Van Dijk (2019) tarafından önerilen söylem analizinde kullanılan dilin incelenmesi ve bu inceleme ile söylenenlerin ötesindeki anlamı ve içeriği incelemek amaçlanmaktadır. Bu çalışmada da, tweetlerin içeriği inceleneceğinden söylem analizi yöntemi uygun görülmüştür. Söylem analizi yapılan tweetlerden bazı örnekler ise bulgulara sunulmuştur. Elde edilen bulgular tanımlayıcı istatistikler kullanılarak grafik üzerinde ifade edilmiştir.

Bulgular

a. İstanbul Sözleşmesi başlığı altında destekleyici ve karşı çıkan tweetleri atan bireylerin kimlik cinsiyeti dağılımı nasıldır?

Tablo 1. Tweet kategorisi, Etiket ve Cinsiyetlere Göre Katılımcı Dağılımları

Etiket	Destekleyici Tweetler		Karşı Çıkan Tweetler		Toplam
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
#istanbulsozlesmesi	23	15	1	13	52
#istanbulsozlesmesiyasatir	62	38	-	-	100
#istanbulsozlesmesiihanettir	-	-	26	74	100
Toplam	85	53	27	87	252

Bu çalışmada “#istanbulsozlesmesi” etiketinden 52 tweet, “#istanbulsozlesmesiyasatir” ve “#istanbulsozlesmesiihanettir” etiketinden 100'er tweet incelenmiştir. İlk olarak “#istanbulsozlesmesi” etiketi altında incelenen 52 tweetin 28'inin (%54) erkek ve 24'ünün (%46) kadın kullanıcılar tarafından atıldığı görülmüştür. Bir diğer etiket olan “#istanbulsozlesmesiyasatir” altında incelenen 100 tweetten 38'i (%38) erkek ve 62'si (%62) kadın kullanıcılar tarafından atılmıştır. Ayrıca “#istanbulsozlesmesiihanettir” etiketi altında incelenen 100 tweetten 74'ü (%74) erkek ve 26'sı (%26) kadın kullanıcılar tarafından atılmıştır. Grafikte de görüldüğü üzere #istanbulsozlesmesiyasatir etiketinde kadınların erkeklere oranla daha fazla tweet attığı gözlemlenirken bu durum “#istanbulsozlesmesiihanettir” etiketi için tam tersi yöndedir.

b. İstanbul Sözleşmesi ile ilgili atılan tweetlerin destekleyici/karşı çıkan olma bakımından dağılımı nasıldır?

İncelemeye alınan üç etiket grubunda toplam 252 tweet içerisinde İstanbul Sözleşmesini destekleyici olan toplam 138 (%55); sözleşmeye karşı çıkan söylemde 114 (%45) tweet olduğu görülmüştür. Destekleyici 138 söylemin %38'i ($n = 53$) erkek kullanıcılar tarafından paylaşılırken %62'si ($n = 85$) kadın kullanıcılar tarafından paylaşılmıştır. Karşı çıkan 114 söylemin ise %76'sı ($n = 87$) erkek kullanıcılar tarafından paylaşılırken %24'ü ($n = 27$) kadın kullanıcılar tarafından paylaşılmıştır. Her bir etikete ayrı ayrı bakıldığında; “#istanbulsozlesmesi” etiketinde incelenen 52 tweette 14 (%27) karşı çıkan söylemin 13'ü erkek kullanıcılar tarafından paylaşılırken yalnızca 1 tanesi kadın kullanıcı tarafından paylaşılmıştır. Yine aynı etiket altında yapılan 38 (%73) destekleyici söylemden 15'i erkek ve 23'ü kadın kullanıcılara aittir. Bir diğer etiket olan “#istanbulsozlesmesiyasatir” etiketi altında incelemeye alınan tweetlerin tümünün sözleşmeyi destekleyici yapıda olduğu görülmüştür. Benzer olarak “#istanbulsozlesmesiihanettir” etiketi altında incelemeye alınan tweetlerin tümünün sözleşmeye karşı çıkan yapıda olduğu görülmüştür.

c. İstanbul Sözleşmesi başlığı altında yapılan destekleyici ve karşı çıkan söylemlerin dayanak noktası nedir?

Sözleşme taraftarları sözleşmenin uygulanması halinde kadına şiddetin ve bunun beraberinde kadın cinayetlerinin azalacağını ve her türlü ayrımcılığın önlenileceğini öne sürmektedirler.

“F. N. 12 yaşındaki kız çocuğunu taciz etmiş ve bu olayın üstünü örtmeye çalışmıştır. Bu bilgiye erişimimizi engelleyeceğimize çocukların istismara uğramasını engelleyin. İSTANBUL SÖZLEŞMESİ 3/F İYİ BAKIN.” (Kadın)

“Ne istiyorsunuz bu kadınlardan !” (Erkek)

“Bir kişi daha eksilmeyeceğiz” (Kadın)

“Katili ! Tecavüzcüsü ! Sapığı! Manyacı! Herkes dışarıda herkes. Bu ülkede suçsuz yargılanmak için bir canlıya zarar vermek yeterli... ‘tobumuna para mı saydınız sanki’ değil mi? Ne kadar umurunuzda ki ölenler?” (Kadın)

“Benim hayalim çeşitli cinayetlerin olmadığı, adaletli bir dünya... Yaşadığım sürece elimden geleni yapacağım ve ilk yapacağım şey bundan sonra susmamak olacak. Susmayacağım, haykıracağım.” (Erkek)

Çalışmaya dahil edilen 114 karşı çıkan söylem içeren tweet incelendiğinde söylemlerin yedi farklı konu başlığı altında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu konular; LGBTİ’ye (Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Transeksüel, Interseks) zemin hazırlaması, aile yapısını bozması, cinsiyetsizliğe neden olması, şiddeti önlememesi, dine aykırı olması, kültüre aykırı olması ve yalnızca kadın beyanını esas alarak erkeğe haksız yere cezanın önünün açılması şeklindedir.

Tablo 2. Sözleşmeye Karşı Çıkan Kategorideki Tweetlerin Cinsiyet ve Dayanak Noktasına Göre Dağılımı

Kategoriler	Kadın	Erkek	Toplam
Aile yapısını bozma	3	22	25
Şiddeti önlememe	6	18	24
LGBTİ zemin hazırlama	7	16	23
Yalnızca kadın beyanını esas alma	7	14	21
Dine aykırılık	3	4	7
Kültüre aykırılık	1	6	7
Cinsiyetsizleştirmeye neden olma	1	6	7
Toplam	28	86	114

Aile yapısını bozduğunu ifade eden söylemler, sözleşmeye karşı çıkan toplam söylem sayısının %22’sini ($n = 25$) oluştururken bu söylemlerin 22 tanesi erkek ve 3 tanesi kadın kullanıcılar tarafından oluşturulmuştur.

“Aileyi ayakta tutmak yerine ist. sözleşmesiyle bahanelere sarılmak daha kolay geliyor artık işte bu yüzden.” (Kadın)

“İstanbul sözleşmesi aileyi yıkan bir zehirdir.” (Erkek)

Sözleşmenin şiddetini önlemediği içeriğini barındıran söylemler, karşı çıkan söylemlerin %21'ini ($n = 24$) oluşturmaktadır. Söz konusu konudaki söylemlerin 19'ünü erkek kullanıcılar ve 6'sını kadın kullanıcılar yazmıştır.

"İstanbul sözleşmesi yaşatmadığı için daha kaç kadın ölmesi gerekiyor. Ahlaksız bir Avrupa'dan aldığımız yasa şiddeti engellemiyor." (Erkek)

"İstanbul sözleşmesi kadına yönelik şiddet olaylarını daha çok arttırdı görmüyor musunuz, duymuyor musunuz sözleşmeyi iptal etmek için daha ne bekliyorsunuz!?" (Kadın)

LGBTİ'ye zemin hazırladığına dair ifadeleri barındıran söylemler karşı çıkan söylemlerin %20'sini ($n = 23$) oluşturmaktadır ve bu söylemlerin 16 tanesi erkek, 7 tanesi kadın kullanıcılar tarafından oluşturulmuştur.

"İstanbul sözleşmesi yaşatır diye animasyon yapıp LGBT bayrağını da araya koymuşlar. Sözleşmeyi de sapık zihniyetinizi de istemiyoruz." (Kadın)

"Bu tagları da iyi okumak lazım. LGBT'yi özendiren bir sözleşme iptal edilmeli." (Erkek)

Yalnızca kadın beyanını esas alarak erkeğe haksız yere cezanın önünün açıldığını belirten söylemler, sözleşmeye karşı çıkan söylemlerin tamamının %18'ini ($n = 21$) oluşturmaktadır. Bu başlıktaki söylemlerin 14'ünü erkek kullanıcılar, 7'sini ise kadın kullanıcılar oluşturmuştur.

"Kanunu istemiyoruz. Sadece çelişkili kadın beyanıyla iftiralar çok kolay atılıyor! Mağdur öğretmenler var!" (Kadın)

"Sadece kadın beyanı esas alınarak yargılama yapılması. En temel hukuk prensibi olan; iddia sahibi iddiasını ispatlamakla yükümlüdür. Kanun, kural ve prensibine aykırıdır. Hukukun üstünlüğüne aykırıdır ve insan hakları ihlalidir." (Erkek)

Dine aykırı olduğunu belirten söylemler, toplam söylemlerin %6'sını ($n = 7$) oluşturmaktadır. Bu söylemlerin 4'ü erkek kullanıcılar ve 3'ü kadın kullanıcılar tarafından yazılmıştır.

"Gerçekten merak ediyorum; temel felsefesi Kur'an Kerim'deki aile hayatını yıkmak için kurgulanmış İstanbul Sözleşmesini savunan kadınlar Allaha hesap vermekten korkmuyorlar mı?" (Kadın)

"İstanbul sözleşmesi Allahın ayetleri reddeder." (Erkek):

Sözleşmenin kültüre aykırı olduğunu belirten söylemler, toplam söylemlerin %6'sını ($n = 7$) oluşturmaktadır. Bu başlıktaki 6'sını erkek kullanıcılar oluştururken 1'ini kadın kullanıcılar oluşturmuştur.

"Sadece şu bölüm bile bizi ne derece yozlaştıracağını ve kültür erozyonu yaşatacağını gösteriyor. Bunu isteyen zihniyet köksüz olduğunu kabul etmiş olur." (Kadın)

"Ayrıca ist sözleşmesine gelirse o sözleşme Türk örf ve geleneklerine ters bir sözleşmedir illa bir kanun yapacaksa avrupalardan almamız gerekmez bunu kendimizde yapabiliriz." (Erkek)

Son olarak, İstanbul Sözleşmesinin cinsiyetsizleştirmeye sebep olduğunu düşünen söylemler karşı çıkan söylemlerin %6'sını ($n = 7$) oluşturmaktadır ve söylemlerin 6'sını erkek kullanıcılar, 1'ini kadın kullanıcılar oluşturmuştur.

"İstanbul sözleşmesi cinsiyeti ortadan kaldırmak istiyor." (Erkek)

"Bakınız burada da erkek kıyafeti giymiş bir kişi var. Bu da bunun benzeri değil mi. Cinsiyetsizleştirme projesi" (Kadın)

Tartışma ve Sonuç

Türkiye'de Twitter platformunda "İstanbul Sözleşmesi" ile ilgili atılan tweetlerin incelendiği bu çalışmada ilk olarak destekleyici ve sözleşmeye karşı çıkan söylemlerin sayısı belirlenmiştir. Söz konusu söylemlerin cinsiyet dağılımı ve ayrıca karşı çıkan söylemlerin dayanak noktası ortaya konmuştur. Çalışmanın ilk bulgusu incelemeye alınan tweetlerin %55'inin ($n = 138$) İstanbul Sözleşmesi'ni destekleyici ve %45'inin ($n = 114$) İstanbul Sözleşmesi'ne karşı çıkan kategoride yer aldığıdır. Dolayısıyla incelemeye alınan tweetlerde İstanbul Sözleşmesini destekleme ile sözleşmeye karşı çıkma bakımından birbirine yakın bir dağılım bulunmuştur.

Tweetlerdeki sözleşmeyi destekleyici toplam 138 söylemin %62'sinin ($n = 85$) kadınlar, %38'inin ($n = 53$) ise erkekler tarafından paylaşılması bu çalışmanın bir diğer sonucudur. Sözleşmeye karşı çıkan söylemlere bakıldığında ise 114 söylemin %76'sının ($n = 87$) erkek kullanıcılar tarafından paylaşıldığı ve %24'ünün ($n = 27$) kadın kullanıcılar tarafından paylaşıldığı görülmüştür. Dolayısıyla İstanbul Sözleşmesi'ni destekleyen tweetlerin sıklıkla kadınlar; sözleşmeye karşı çıkan tweetlerin sıklıkla erkekler tarafından atıldığı bulunmuştur.

Tarihsel olarak bakıldığında, kadın haklarıyla ilgili her türlü aktivizm feminizm hareketinin başlarından itibaren daha çok kadınlar tarafından sürdürüldüğü görülmektedir (Koçyiğit Özyiğit, 2020). Kadına yönelik şiddetin önlenmesi de kadın hakları savunuculuğunun en değişmez yönlerinden biridir. Yapılan araştırmalar, erkeklerin kadın haklarını savunma konusunda geri planda tutulmaları veya bunu tercih etmelerinin bazı nedenleri olabileceğini ortaya koymuştur. Örneğin, Gedik (2020) çalışmasında genç kadınların dijital ortamlarda feminist içerikleri takip ettiklerini ve düşüncelerine uygun olduğunda paylaşım yaptıklarını, erkeklerin ise bu içerikleri daha çok erkek düşmanlığı olarak gördüğünü ve topluma olumsuz etki ettiğini düşündüklerini belirtmiştir. Yine bir başka çalışmada, Ekşi Sözlük platformunda feminizm ile ilgili yorumların incelendiği bir çalışmada, feminizm düşüncesinin kadınlara özgü olduğu ve yalnızca kadınların savunulabileceği hatta feminizmi destekleyen erkeklerin toplumda kadınsılık ve homoseksüellik ile etiketlendiği görülmüştür (Alıklıç ve Baş, 2019). Bilindiği üzere, erkeklik "kadınsı olmama" üzerinden tanımlanabilen bir kavramdır (Bourdieu, 2014). Dolayısıyla kadın haklarını savunmak feminizmle, feminizm de kadın olmakla bağdaştırıldığından erkekler kadın haklarını savunan içerikler paylaşmakta kadınlara göre daha geride duruyor olabilir. Bayar ve diğerlerine (2018) göre erkeklerin erkekliği, kadın olmama ile açıkladıkça kadın ve erkek arasındaki mesafe artmaktadır. Bu da erkeğin kadını daha aşağıda görmesine yol açmakta ve yanında kadına yönelik saldırganlık ve şiddeti de getirebilmektedir. Sonuç olarak, erkeklerin kadına yönelik şiddete karşı durduğu düşünülen

bir konuda destekleyici paylaşım yapma oranının kadınlara göre daha düşük olmasının sebebi benimsenen erkeklik algıları ile kadın haklarını savunmaya dair önyargılar olabilir.

Sözleşmeye karşı duran tweetlerin içerikleri incelendiğinde, söylemlerde toplam yedi dayanak noktasının kullanıldığı bulunmuştur. Bu kategorilerden en yüksek paydayı alan ise %22'lik ($n = 25$) bir oranla sözleşmenin aile yapısını bozduğuna dair açıklamadır. Burada kast edilen “ailenin parçalanmaması, ailenin korunması, boşanmaların engellenmesi” konularıdır. Bilindiği üzere Türkiye bireyselliğin son yıllarda rastlanmaya başladığı; toplulukçu eğilimleri olan ve aile ve toplum bağlarının önemsendiği bir kültürel özellik göstermektedir (Kağıtçıbaşı, 2013). Türkiye’de kültürel anlamda aile birimi “kutsal” görülmektedir. Yapılan araştırmalar, şiddet gören kadınlara dahi kök aileleri tarafından “ailesini dağıtmaması, yuvasına geri dönmesi” gibi öneriler verildiğini göstermektedir (Akadlı Ergöçmen ve diğerleri, 2009). Bu sebeple şiddet ortamındaki kadınların korunması için her türlü önlemin ivedilikle alınması gerektiğini belirten İstanbul Sözleşmesi (Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü, 2016), ailenin dağılmasını kolaylaştırıcı bir unsur olarak yorumlanıyor olabilir. Öte yandan bilinmelidir ki, aile içi şiddet, tekrarlama olasılığı yüksek olan ve genellikle artarak devam eden bir olgudur (Akadlı Ergöçmen ve diğerleri, 2009). Dolayısıyla, ağır olmayan şiddet durumunda da kadınların korunması esas olmalıdır. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunda da açıklandığı üzere, ailenin korunmasında amaç şiddete uğrayan veya şiddete uğrama ihtimali olan aile bireylerinin temel insan hakları olan yaşam hakkını korumak için gerekli yasal önlemleri almaktır (Öztürk, 2017). Dolayısıyla ailenin korunması kavramı, ailenin parçalanmaması ve boşanmaların her koşulda önlenmesi anlamına gelmemektedir ve kadına yönelik şiddete dair kanunların ve sözleşmelerin amacı şiddetsiz aileler ve nihayetinde şiddetsiz bir toplum oluşturmaktır. Bu sebeple kanunların ve sözleşmelerin önlemek istediği yaşantılar boşanma/ ailenin parçalanması gibi durumlar değil, şiddetin kendisi olmak zorundadır.

Sözleşmeye karşı çıkan söylemlerin %20'lik bir kısmında ise ($n = 23$), sözleşmenin LGBTİ'ye zemin hazırladığı ifade edilmiştir. Bu söylemlerde kast edilen, sözleşme ile LGBTİ bireylere özendirilmesi ve böylece toplumdaki LGBTİ bireylerin artırılmasına yol açılmasıdır. Sözleşme incelendiğinde, sözleşmenin sadece şiddet mağduru kadınları değil, şiddet ve ayrımcılığa uğrayan tüm bireyleri kapsadığı görülmektedir. Sözleşmenin 4. maddesinde bu durum “... *cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kimliği, sağlık durumu...*” şeklinde sıralanarak kapsayıcılığı netleştirilmiştir. Belirtilen maddeden de anlaşılacağı üzere amaç LGBTİ'yi yaygınlaştırmak değil, bu yönde cinsel yönelimi olan bireylerin şiddete maruz kalmasını önlemektir. Araştırmalarda da vurgulandığı üzere cinsel yönelimi LGBTİ olan bireyler yüksek oranda şiddete maruz kalmaktadırlar (ILGA, 2014). Dolayısıyla korunmaya ihtiyaç duyan azınlıklardan birinin de LGBTİ'ler olduğu söylenebilir. Nitekim 6284 sayılı Kanunun 1. maddesinde de kanundan yararlanacak olan gruplar “...*şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadın, çocuk ve aile bireyleriyle tek taraflı ısrarlı takip mağduru kişiler*” olarak tanımlanmıştır. Araştırmacılar söz konusu ifade üzerinden, 6284 Sayılı Kanun'dan eşcinsel bireylerin de yararlanabileceğini belirtmektedir (Öztürk, 2017). Dolayısıyla İstanbul Sözleşmesi dışında yürürlükte olan farklı hukuksal düzenlemeler de bireylerin hiçbir ayırım gözetmeksizin şiddetten korunma hakkının olduğunu hâlihazırda vurgulamaktadır.

Aynı zamanda biliniyor ki cinsel yönelimler bireylerin yaptıkları bir tercih değil, sahip oldukları bir eğilimdir (Haskan Avcı, 2020). Diğer pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de dışlanma, etiketlenme, işten atılma korkusu gibi sebeplerle bazı bireyler LGBTİ olduklarını açıklamamaktadır (Ulaş-Kılıç, Bayar ve Koç, 2019). Ancak bu durum onların LGBTİ birey olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Dolayısıyla LGBTİ bireyleri şiddet karşısında koruyan herhangi bir düzenlemenin LGBTİ birey sayısını arttırması mümkün görünmemektedir. Oysa bu çalışmada incelenen bazı söylemlerin, İstanbul Sözleşmesine bağlı olarak LGBTİ bireylerin artmasına yönelik endişe barındırdığı dikkat çekmektedir. Nitekim bu çalışmanın tamamlandığı 19 Mart 2021 tarihinde de kültürel ve toplumsal değerler gerekçe gösterilerek ve güncel bir gelişme olarak İstanbul Sözleşmesinin Cumhurbaşkanı kararı ile Türkiye tarafından feshedildiği Resmî Gazetede (2021) sunulmuştur. Ancak uluslararası bir sözleşmenin Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararı olmaksızın feshedilmesine dair de hukuki tartışmalar sürmektedir.

Bu çalışmada belirlenen ve sıklıkla ifade edilen bir diğer söylem ise %21 ($n = 24$) ile İstanbul Sözleşmesinin şiddeti önlemediği tam tersi şiddeti artırdığıdır. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformuna (2020) göre, kadına şiddet ve kadın cinayetleri 2011 yılından bu yana artış göstermektedir. Şiddetin ve cinayetlerin artış göstermesinin nedenlerinden birisi bu gibi sözleşmelerle ve sosyal medya kullanımıyla şiddetin daha görünür bir hale gelmesi olabilir. Ayrıca cinayetlerin artışında sosyolojik ve politik nedenler göz ardı edilmemelidir. Nitekim aile içi şiddetin nedenlerine yönelik yapılan çalışmalarda, İstanbul Sözleşmesi gibi şiddet mağdurunun korunması ve toplumsal cinsiyet eşitliğini vurgulayan yasal düzenlemelerin artırıcı değil, koruyucu bir faktör olabileceği vurgulanmaktadır (Dindaş, 2008). Bunlara ek olarak, Türkiye, İstanbul Sözleşmesinin yükümlülüklerini tamamen yerine getirmemektedir. Dolayısıyla, kadına yönelik şiddet ve cinayet olgularındaki artışı sözleşmeyle ilişkilendirmek mantıksal açıdan uygun görünmemektedir. Toplumda şiddet mağdurları korunmadıkça, şiddet faillerine yönelik sağaltıcı müdahaleler yapılmadıkça (Gondolf, 1997) ve de toplumda kadına yönelik şiddeti besleyen diğer unsurlar dikkate alınmadıkça şiddetin azalması veya sona ermesi mümkün görünmemektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalar, kadınlara dahi sorulduğunda erkeğin şiddet göstermesinin belli koşullarda normal karşılandığını (Yaman Efe ve Ayaz, 2010) ve toplumun erkeklerden her anlamda sert ve güçlü olmalarının beklediğini göstermektedir (Bayar ve diğerleri, 2018). Bu da erkeklerin şiddet davranışının, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden kültürel olarak beslenmesine işaret eder. Bu kapsamda, bireylerin şiddeti engellemeyi ve mağdurları korumayı amaçlayan mekanizmaları şiddeti artırma araçları olarak yorumlamaması için bilinçlendirilmeleri gerekebilir.

Sözleşmeye karşı yöndeki söylemlerin %19’u ise ($n = 22$) sözleşmenin yalnızca kadın beyanını esas aldığı için erkeklerin suçsuz yere mağdur olduğu fikrini içermektedir. İstanbul Sözleşmesine bakıldığında bu görüşün doğruluğunu kanıtlayan bir maddeye rastlanmamaktadır. Beyanın esas alındığına dair açıklama, 6284 Sayılı Kanununun 8. maddesinin 3. fıkrasında “*Koruyucu tedbir kararı verilebilmesi için, şiddetin uygulandığı hususunda delil veya belge aranmaz. Önleyici tedbir kararı, geciktirilmeksizin verilir. Bu kararın verilmesi, bu kanunun amacını gerçekleştirmeyi tehlikeye sokabilecek şekilde geciktirilemez*” şeklinde yer almaktadır. Görülmektedir ki yasal düzenlemelerde koruyucu tedbir kararı hususunda cinsiyete göre değişen bir düzenleme olduğunu gösteren bir açıklama sözleşmede veya İstanbul

Sözleşmesi dikkate alınarak hazırlanan 6284 sayılı Kanunda bulunmamaktadır. Kadınların şiddet mağduriyetinin orantısız olması sebebiyle öncelikli olarak ele alınması doğaldır. Ancak söz konusu madde, şiddet gören herkesin koruyucu tedbir kararının ivedilikle alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla sözleşme erkek karşıtı olarak yorumlanamaz. Koruyucu tedbir kararı için delil aranmaması şiddet gören bireylerin tekrar şiddet görmesinin ve yaşamının tehlikeye girmesinin engellenmesi amacıyla hizmet etmektedir. Bilinmektedir ki aile içi şiddet olayları tekrar edilme olasılığı yüksek olan bir suçtur ve şiddet olayları pek çok vakada artarak devam etmektedir (Akadlı Ergöçmen vd., 2009). Burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise koruyucu tedbir kararının bireylerin hüküm giymesine yol açmadığıdır. Bireylerin suçları karşılığında hüküm giymesi için mahkeme sürecinin devreye girmesi gerekmektedir ve dolayısıyla mahkeme sürecinde de delil aranmaktadır. Bu da göstermektedir ki yasal düzenlemeler şiddet mağdurlarını korumayı esas alırken masum olan insanları cezalandırma gücüne sahip değildir.

Söylemlerin %6'lık ($n = 7$) kısmında ise sözleşmenin bireylerde cinsiyetsizleştirmeye neden olduğu ifade edilmektedir. Söylemlerin içeriğine bakıldığında, toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir tür "cinsiyetsizleştirme" olarak algılandığı görülmektedir. İstanbul Sözleşmesi madde 3/c'de toplumsal cinsiyet kavramının tanımı yapılmıştır. Bu tanıma göre toplumsal cinsiyet "*herhangi bir toplumun, kadınlar ve erkekler için uygun olduğunu düşündüğü sosyal anlamda oluşturulmuş roller, davranışlar, faaliyetler ve özellikler olarak anlaşılacaktır.*" şeklindedir. Aynı zamanda 6.maddede "*Taraflar bu sözleşmenin uygulanmasına ve sözleşme hükümlerinin etkilerinin değerlendirilmesine bir toplumsal cinsiyet bakış açısı katacak ve kadınlarla erkekler arasında eşitliğe ve kadınların güçlendirilmesine ilişkin politikalarını yaygınlaştıracak...*" ifadesi yer almaktadır. Buradan hareketle sözleşmede yer alan ifadelerin kadınların ve erkeklerin cinsiyetini kaybetmesi değil, cinsiyete dayalı olarak ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına işaret ettiği söylenebilir. Bu endişenin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini benimseme ile bağlantısı olabilir. Geleneksel cinsiyet rollerini benimseyenler kadınların ve erkeklerin belli davranış kalıplarından çıkmasını yanlış bulmaktadır (Dökmen, 2014). Aynı zamanda, toplumsal cinsiyet eşitliği ile kadınların eğitim, sosyal yaşam, iş yaşamı ve yasalar gibi alanlarda erkeklerle eşit konumda olmasının amaçlanması bazı bireyler tarafından bir tehdit olarak algılanabilir. Kadın- erkek eşitliğinin, kadının yüceltilmesi ve erkeğin aşağıda bırakılması olarak algılanması olasıdır. Nitekim yapılan çalışmalar, geleneksel toplumsal cinsiyet normlarını benimseyen erkeklerin, kadınlardan aşağı kaldıklarını düşündüklerinde erkekliklerine yönelik tehdit algıladıklarını ve bu tehdidi algılayanların kadına yönelik şiddeti daha çok benimsediğini ortaya koymaktadır (Türkoğlu, 2013). Dolayısıyla, şiddet ile doğrudan ilişkisi olan toplumsal cinsiyet eşitliğinin anlamı ile ilgili bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının yapılmasının önemli olduğu söylenebilir.

İstanbul Sözleşmesine karşı çıkan söylemlerin %6'lık bir kısmında ise ($n = 7$) sözleşmenin kültüre aykırı olduğu ve diğer %6'lık bir kısmında ($n = 7$) dine aykırı olduğu belirtilmiştir. İstanbul Sözleşmesi madde 4/3'e bakıldığında "*Özellikle de mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirlerin, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka tür görüş, ulusal veya sosyal köken, bir ulusal azınlıkla bağlantılı olma, ... gibi, herhangi bir temele dayalı olarak ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını temin edeceklerdir.*" ifadesi yer almaktadır. Madde 12/5'te ise "*Taraflar kültür, töre, din, gelenek veya sözde "namus" gibi kavramların bu sözleşme kapsamındaki herhangi bir şiddet eylemine gerekece olarak kullanılmamasını temin edeceklerdir.*" ifadeleri yer almaktadır. Sözü edilen maddelerden de anlaşılacağı üzere sözleşmede dine ve kültüre karşı bir ifade

bulunmamakta; din, kültür gibi nedenlerle ayrımcılık ve şiddet önlenmeye çalışılmaktadır. Alanyazın incelendiğinde aile içi şiddetin ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kökeninde dini ve kültürel gerekçeler yer aldığı görülmektedir (Tezcan, 2003; Ulus, 2005; Aziz, 1994). Örneğin, Türkiye’de kültürel sebeplerle “namus” kavramı kadınlar üzerinden kavramsallaştırılmaktadır ancak “namusu” koruma görevi ise erkeğe yüklenmektedir (Bayar ve diğerleri, 2017). Bu da sözde “namus” cinayetlerine sebep verebilmektedir. Öte yandan hiçbir kültürel geleneğin şiddete gerekçe olamayacağı açıktır. Buradan hareketle, sözleşmenin şiddeti besleyen kültürel geleneklere karşı çıkmakla birlikte, insanın temel haklarına ve özgürlüklerine aykırı olmayan inançları ve değerleri dışlamadığı söylenebilir.

Sonuç olarak, kadına ve diğer tüm mağdurlara yönelik ayrımcılığın ve şiddetin önlenmesi ile ilgili uluslararası bir sözleşme olan İstanbul Sözleşmesi ile ilgili Twitter kullanıcılarının hem sözleşmeyi destekleyici hem de sözleşmeye karşı çıkan söylemlerinin olduğu belirlenmiştir. Sözleşmeyi destekleyen söylemlerin sıklıkla kadın kullanıcılar, sözleşmeye karşı çıkan söylemlerin sıklıkla erkek kullanıcılar tarafından oluşturulduğu bulunmuştur. Karşı çıkan söylemlerin, karşı çıkma dayanaklarından en sık ifade edilenleri aile yapısını bozmak, şiddeti önleyememek ve LGBTİ’ye özendirmek şeklindedir.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu çalışmada İstanbul Sözleşmesi’ne ilişkin söylemler yalnızca sosyal medya organlarından Twitter kullanan bireyler üzerinden incelenmiştir. Aynı zamanda yalnızca hashtag alıntılı olarak tweet atan katılımcıların tweetleri incelemeye alınamamıştır. Bu çalışmanın sınırlılığı yalnızca Twitter hesabı herkese açık kullanıcıların tweetlerine ulaşılabilmesidir. Dolayısıyla, yalnızca kendisini takip eden kişilerle tweetlerini paylaşan hesaplardaki görüşler incelemeye alınamamıştır. Ayrıca, Twitter kullanıcılarının gerçek sosyo-demografik özelliklerine ulaşılması imkânsız olduğundan bu çalışmada ele alınan sonuçların belli bir gruba genellenmesi mümkün görünmemektedir. Bu çalışma kesitsel türde olduğundan herhangi bir neden-sonuç ilişkisi kurulamamaktadır.

Bu çalışma tamamlandıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekildiği kararı açıklanmıştır. Bu karar sonrasında sözleşmeye karşı çıkan tweetlerin içeriğinde değişimler meydana gelmiş olabilir. Bu bakımdan konu ile ilgili paylaşımların tekrar incelenmesi önemli görülmektedir. Ayrıca Instagram, Ekşi Sözlük gibi sosyal medya platformlarında da benzer incelemeler yapılabilir.

Kaynakça

- Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. (2012). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf>
- Akadlı Ergöçmen, B., Üner, S., Abbasoğlu, A. ve Gökçen, C. (2009). Kadınların aile içi şiddetle mücadelesi. Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet içinde (s. 83-99). Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Akıncı, S. (2021, 24 Ocak). Her kadın İstanbul Sözleşmesi’ni bir defa okumalı. Milliyet Gazetesi. Erişim Adresi: <https://www.milliyet.com.tr/pazar/her-kadin-istanbul-sozlesmesini-bir-defa-okumali-6413058>
- Akkuş, H. N. (2017). Eşcinsel erkeklere yönelik ayrımcılığı yeniden üreten heteroseksist bakış (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aktivizm. (2020, 15 Aralık). Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. <https://www.tdk.gov.tr/>
- Alikılıç, Ö. ve Baş, Ş. (2019). Dijital feminizm: Hashtag’in cinsiyeti. Fe Dergi, 11(1), 89-111.
- Aziz, A. (1994). Medya şiddet ve kadın. T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- Bakırcı, K. (2015). İstanbul sözleşmesi. Ankara Barosu Dergisi, (4), 133-204.
- Bayar, Ö., Haskan Avcı, Ö. ve Koç, M. (2017). Kadın üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet rolü stresi, namus anlayışı ve toplumsal cinsiyet rolü. Ulakbilge, 5(17), 1835-1853.
- Bayar, Ö., Haskan Avcı, Ö. ve Koç, M. (2018). Erkek Toplumsal Cinsiyet Rolü Stresi Ölçeği’nin (ETCRSÖ) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fakültesi Dergisi, 18(1), 57-76.
- Bayar, Ö., Haskan Avcı, Ö., & Koç, M. (2018). What’s expected of men in Turkish culture: Perceptions of male university students. International Journal Advances in Social Science and Humanities, 5(9), 1-8.
- BBC Türkçe. (2020, 14 Ağustos). İstanbul Sözleşmesi: 345 erkek ‘Erkeklik öldürüyor; İstanbul Sözleşmesi yaşatır’ diyerek kadınlara destek verdi. Cumhuriyet Gazetesi. Erişim Adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/istanbul-sozlesmesi-345-erkek-erkeklik-olduruyor-istanbul-sozlesmesi-yasatir-diyerek-kadinlara-destek-verdi-1758286>
- Bostancı, M. (2010). Sosyal medyanın gelişimi ve iletişim fakültesi öğrencilerinin sosyal medya kullanım alışkanlıkları (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Bourdieu, P. (2014). Eril tahakküm. Çev. Bediz Yılmaz. İstanbul: Bağlam Yayınevi.
- Berridge, S. & Portwood-Stacer, L. (2015). Feminism, hashtags and violence against women and girls. Feminist Media Studies, 15(2), 341-358.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.
- Clark, R. (2016). Hope in a hashtag: the

- discursive activism of #WhyIStayed. *Feminist Media Studies*, 16(5), 788-804. <https://doi.org/10.1080/14680777.2016.1138235>
- Clicktivism. (2020, 20 Aralık). Oxford English Dictionary içinde. Erişim Adresi: <https://www.lexico.com/definition/clicktivism>
- Çetin S. (2015). Yerel seçimlerinde büyükşehir belediye başkan adaylarının twitter kullanımları üzerine karşılaştırmalı analiz. *Global Media Journal TR Edition*, 5(10), 87-120.
- Çoban, S. ve İnceoğlu, Y. (2015). İnternet ve sokak. Ayrıntı yayınları.
- Dindaş, H. (2008). Kadına yönelik eş şiddetinin sosyoekonomik durum ve yaşam kalitesi ile ilişkisi (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Dökmen, Z. Y. (2004). Toplumsal cinsiyet, sosyal psikolojik açıklamalar. Ankara: Sistem yayıncılık.
- Gedik, E. (2020). Dünyada ve Türkiye’de dijital feminizm incelemesi: Gençlerin dijital aktivizm deneyimleri. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (5), 123-136.
- Gençer, Y. (2015). Sosyal medya ağlarında örgütlenme: Dijital aktivizmin toplumsal dönüşüme yansımaları. *E-Journal of Intermedia*, 2(2), 505-522.
- Gondolf, E. W. (1997). Batterer programs: What we know and need to know. *Journal of Interpersonal Violence*, 12, 83-98.
- Gören Kekeç, S. ve Taşcıoğlu, R. (2018). Özgecan Aslan cinayetinin dijital platformlarda yansıması: ekşi sözlük üzerine bir inceleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (29. Özel Sayısı), 439-452. <https://doi.org/10.31123/akil.458929>
- Gürel, E. ve Nazlı, A. (2019). Dijital aktivizm: Change.org kampanyaları üzerine bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 187-206. <https://doi.org/10.18037/ausbd.668642>
- Haskan Avcı, Ö. (2020). Toplumsal cinsiyet tanım ve temel kavramlar. Ö. Haskan Avcı (Ed.), *Toplumsal cinsiyet: psikolojik danışma ve rehberlikte güncel konular içinde* (s.1-75). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Higgs, E.T. (2015). #Justiceforliz: Power and privilege in digital transnational women's rights activism. *Feminist Media Studies*, 15(2), 344-347. <https://doi.org/10.1080/14680777.2015.1008746>
- ILGA (International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association) State-Sponsored Homophobia Report. (2014). <https://ilga.org/state-sponsored-homophobia-report>
- İnternet Haber Merkezi (2021, 6 Şubat). AKP’li Ünal: Bir baktık ki İstanbul Sözleşmesi başka kapıları açıyor. *Milli Gazete*. Erişim Adresi: <https://www.milligazete.com.tr/haber/6357475/akpli-unal-bir-baktik-ki-istanbul-sozlesmesi-baska-kapilari-aciyor>
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2020). <http://anitsayac.com/>

- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2016). Kadına yönelik şiddetle mücadele (2016-2020) ulusal eylem planı. Ankara. <https://ailevecalisma.gov.tr/uploads/ksgm/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/kadina-yonelik-siddetle-mucadele-ulusal-eylem-plani-2016-2020-icin-tiklayiniz.pdf>
- Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi. (2011). <https://rm.coe.int/1680462545>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2013). Adolescent autonomy-relatedness and the family in cultural context: What is optimal?. *Journal of Research on Adolescence*, 23(2), 223-235. <https://doi.org/10.1111/jora.12041>
- Kaun, A., ve Uldam, J. (2018). Digital activism: after the hype. *New Media and Society*, 20(6), 2099-2106. <https://doi.org/10.1177/1461444817731924>
- Kara, V. (2019, 31 Ağustos). İstanbul Sözleşmesi ve aileyi yok etmek için alınan kararlar. *Yeni Akit Gazetesi*. Erişim Adresi: <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/vehbi-kara/istanbul-sozlesmesi-ve-aileyi-yok-etmek-icin-alinan-kararlar-29588.html>
- Kaya, B. (2020, 7 Ağustos). Bu sözleşmenin iptali kadın cinayetlerine göz yummaktır. *Sözcü Gazetesi*. Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/bu-sozlesmenin-iptali-kadin-cinayetlerine-goz-yummaktir-5974431/>
- Kim, J. (2017). #iamafeminist as the 'mother tag': Feminist identification and activism against misogyny on twitter in south korea. *Feminist Media Studies*, 17(5), 804-820. <https://doi.org/10.1080/14680777.2017.1283343>
- Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4(3), 21-28.
- Koçyiğit Özyiğit, M. (2020). Kadın çalışmaları. Ö. Haskan Avcı (Ed.), *Toplumsal cinsiyet: psikolojik danışma ve rehberlikte güncel konular içinde* (s.109-144). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Korkmaz, A., Ustakara, F. & Aydın, U. (2018). Dijital aktivizm bağlamında Artvin Cerrahtepe olaylarına ilişkin bir içerik analizi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (29. Özel sayı), 57-76. <https://doi.org/10.31123/akil.459321>
- Kuyucu, M. (2013). Social media and woman violence to woman via Twitter during Gezi Park occupy. *IBB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 12(4), 75-99.
- Mendes, K., Ringrose, J. & Keller, Jessalynn. (2018). #MeToo and the promise and pitfalls of challenging rape culture through digital feminist activism. *European Journal of Women's Studies*, 25(2), 236-246. <https://doi.org/10.1177/1350506818765318>
- Özcan, F. F. (2012). Yeni medya ve dijital aktivizm (Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Özdemir, Y.D. (2015). Taciz anlatılarında cinsiyetçi söylemlerin yeniden inşası: #sendeanlat. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2(2), 80-103. <https://doi.org/10.17572/mj2015.2.80103>
- Öztürk, N. (2017). Ailenin korunması ve kadına karşı şiddetin önlenmesine dair kanunun getirdiği bazı yenilikler ve öneriler. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(1), 1-32.
- Par, K. (2020, 3 Temmuz). İstanbul Sözleşmesi'nden geri adım büyük ayıp olur. Haber Türk Gazetesi. Erişim Adresi: <https://www.haberturk.com/yazarlar/kubra-par-2561/2732036-istanbul-sozlesmesi-nden-geri-adim-buyuk-ayip-olur>
- Perrin, A. (2015) Social Media Usage: 2005-2015. Pew Internet & American Life Project, Washington DC. <http://www.pewinternet.org/2015/10/08/social-networking-usage-2005-2015/>
- Sert, N. Y. (Ed.). (2016). Aktivizm-Toplumsal değişimin yeni yüzü. İstanbul: Babil yayınları.
- Şen, A. F. ve Kök, H. (2017). Sosyal medya ve feminist aktivizm: Türkiye'deki feminist grupların aktivizm biçimleri. Atatürk İletişim Dergisi, (13), 73-86.
- Tezcan, M. (2003). Türkiye'de töre cinayetleri. Ankara: Naturel Yayınları.
- Tonkiss, K. (2006). Analysis text and speech: content and discourse analysis. C. Seale, (2nd ed.). In: Researching Society and Culture. (367-383). London: Sage
- Tufan Yeniçaktı, N. (2016). Halkla ilişkiler aracı olarak Instagram: Sosyal medya kullanan 50 şirket üzerine bir araştırma. Selçuk İletişim Dergisi, 9(2), 92-115. <https://doi.org/10.18094/si.84410>
- Türkoğlu, B. (2013). Violence as a way of reconstructing manhood: The role of threatened manhood and masculine ideology on violence against women (Yüksek Lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Ulaş-Kılıç, Ö., Bayar, Ö., ve Koç, M. (2019). The Career Stories of LGB-Q in Turkey. Journal of Homosexuality (Published online), 1-28.
- Ulus, S. (2005). Türkiye'de cinsiyet eşitsizliğinin feodal örneği olarak Güldünya Tören ve Kadriye Demirel töre cinayetleri haberlerine eleştirel bir bakış. İstanbul: Beta Yayınları
- Uyar, M.E. (2020, 31 Nisan). Kadınlar haykırdı: ÖLMEK İSTEMİYORUZ. Ses Kocaeli Gazetesi. Erişim Adresi: <https://www.seskocaeli.com/haber/5940964/kadinlar-haykirdi-olmek-istemiyoruz>
- Van Dijk, T. A. (2019). Text and context explorations in the semantics and pragmatics of discourse. Longman Group UK Limited.
- Yaman Efe, Ş. ve Ayaz, S. (2010). Kadına yönelik aile içi şiddet ve kadınların aile içi şiddete bakışı. Anadolu Psikiyatri Dergisi, 11(1), 23-29.

- Yılmaz, B. (2015). Yeni medya ortamlarında örgütlenme ve toplumsal etkileri: #sendeanlat örnek olay incelemesi. Ulusal ve Kurumsal Çatışmalar/Çözümler Kongresi'nde sunulan bildiri. Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Xiong, Y., Cho, M., ve Boatwright, B. (2019). Hashtag activism and message frames among social movement organizations: Semantic network analysis and thematic analysis of Twitter during the # MeToo movement. *Public relations review*, 45(1), 10-23.
- We Are Social (2020). Digital 2020 Global Overview Report. Erişim Adresi: <https://wearesocial.com/digital-2020>



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 7 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 01-03-2021 – Kabul/ACCEPTED: 29-05-2021

Komünizm Sonrası Polonya, Litvanya ve Letonya Sineması Belgesel Filmlerinde Yoksulluk Tasvirleri

Representation of Poverty in Polish, Lithuanian and Latvian Documentary Films of the Post-Communist Period

Çiçek TOPÇU¹

Abstract

This article examines the representation of poor families in three documentary films from the Baltic region, produced after the fall of state socialism: Ewa Borzecka's *13 or Trzynastka/Thirteen* (1996, Poland), Marat Sargsyan's *T_evas/Father* (2012, Lithuania) and Andris Gauja's *G_imenes lietas/Family Instinct* (2010, Latvia). Each film does so by focusing on a family which does not fit the dominant Notion of a normal family and instead comes across as a 'pathological' family. Our argument is that by foregrounding such a connection the filmmakers

Öz

Bu makalede, sosyalist yönetimlerin yıkılmasından sonraki dönemde, Baltık bölgesinde çekilmiş üç belgesel filmde yoksul ailelerin nasıl tasvir edildiği incelenecektir. Filmler Ewa Borzecka'nın "*Trzynastka*" / "*On Üç*" (1996, Polonya), Marat Sargsyan'ın "*T_evas*" / "*Baba*" (2012, Litvanya) ve Andris Gauja'nın "*G_imenes lietas*" / "*Aile İlgüdüsi*" (2010, Letonya) eserleridir. Üç film de, bu tasvirler normal olarak kabul edilemeyecek, "Hastalıklı" (Pathological) sayılabilecek bir aile odağında yapılmıştır. Makalenin sunduğu sav ise; film yapımcılarının bu durumu öne çıkarmak suretiyle, devletin

¹ Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, cicektopcu@outlook.com, orcid: 0000-0002-9273-2529.

Bu çalışma, Ewa Mazierska ve Renata Šukaitytė adlı yazarların *Studies in Eastern European Cinema* adlı dergide 2020 yılında, yayınlanmış olan çalışmalarının bir çevirisidir.

play down the state's responsibility for ensuring a decent standard of living for all citizens.

vatandaşlarına makul bir yaşam standardı sağlama sorumluluğunu önemsizleştirmeyi amaçladıkları yönündedir.

Keywords: Poverty; Social Exclusion, Eastern European Cinema, Latvian Documentary, Lithuanian Documentary, Polish Documentary

Anahtar Sözcükler: Yoksulluk, Sosyal Dışlanma, Doğu Avrupa Sineması, Letonya Belgeselleri, Litvanya Belgeselleri, Polonya Belgeselleri.

Giriş

Bu makalede, sosyalist yönetimlerin yıkılmasından sonraki dönemde, Baltık bölgesinde çekilmiş üç belgesel filmde yoksul ailelerin nasıl tasvir edildiği incelenecektir. Filmler Ewa Borzecka'nın "Trzynastka" / "On Üç" (1996, Polonya), Marat Sargsyan'ın "Tevas" / "Baba" (2012, Litvanya) ve Andris Gauja'nın "Gimenes lietas" / "Aile İçgüdüğü" (2010, Letonya) eserleridir. Üç film de, bu tasvirler normal olarak kabul edilemeyecek, "hastalıklı" (Pathological) sayılabilecek bir aile odağında yapılmıştır ve bu ailelerin sosyal normlara olan aykırılıkları vurgulanmıştır. Filmlere yönelttiğimiz sorular ise, bu ailelerin farklı oldukları tasvirinin nasıl ortaya koyulduğu ve bu tasvirin, izleyicilerin yoksulluğun sebep ve sonuçları hakkındaki düşüncelerini nasıl etkilediği olacaktır. Filmlere geçmeden önce, bu makalenin kilit taşı olan "yoksulluk" terimini tanımlayıp, bu üç ülkede ve Doğu Avrupa'nın genelinde yoksulluğun tarihinden kısaca bahsedelim.

Letonya, Litvanya ve Polonya'da "Yoksulluk" Kültürü

"Yoksulluk" kelimesinin anlamı aslında hiç de açık ve net değildir. Bir toplumda yoksul sayılabilecek kişiler başka toplumlarda yoksulluk tanımına uymayabilirler. Bu sebeple, makalenin yazarları olarak mutlak ve göreceli yoksulluğu ayrı kavramlar kabul ediyoruz. Mutlak yoksulluk, hayatta kalma üzerinden tanımlanmıştır: Temel bir geçim düzeyi, üretim (ücret karşılığı çalışma) ve üreme (çocuk yapma ve büyütme) için gerekli asgari fiziksel şartların sağlanmaması mutlak yoksulluğa girer. Beslenme, bu tarz bir tanımın temelinde yatar (Lister 2004, s.21). Göreceli yoksulluk ise, bir toplumdaki bireylerin, ailelerin ya da grupların ait oldukları toplumda alışlagelmiş ya da en azından genel olarak toplumca onaylanan ya da teşvik edilen yeme – içme alışkanlıklarına sahip olmalarına, etkinliklere katılmalarına ve hayat şartları ve imkanlarına erişmelerine yetecek kaynaklara sahip olamamaları durumudur. Bu kişilerin kaynakları, toplumdaki ortalama birey ya da aileye kıyasla o kadar kısıtlıdır ki; sonuç olarak alışlagelmiş yaşam düzeni ve etkinliklerinden mahrum kalırlar. (Townsend 1979, s.31)

Bir başka önemli terimin ise, sosyolog ve antropolog Oscar Lewis'in tanımlamış olduğu "Yoksulluk Kültürü" olduğu görüşündeyiz. Lewis, yoksulluğa bir tür "yaşam tarzı" olarak bakmayı

önermiştir (1963, s. xxiv). Kendisi; birtakım inanç, görüş ve davranışların “birlikte takıldıklarını” öne sürmüş, bunun “Aile içerisinde nesilden nesle aktarılan son derece istikrarlı ve kalıcı bir yaşam tarzı.” olduğunu iddia etmiştir (1963, s. xxiv). Londra, Glasgow, Paris, Harlem ve Meksika’daki alt tabaka mahallelerini inceleyen Lewis, yoksulluk kültürünün bölgeleri, kır-şehir ayrımını, ülkeleri ve bunların farklılıklarının ötesine geçen, bazı evrensel özellikleri olduğu sonucuna varmıştır (1963, s. xxv).

...yoksulluk kültüründe yaşayan insanlarda marjinalleşme, acizlik, bağımlılık, aidiyet yoksunluğu duyguları güçlü bir şekilde hissedilir. Kendi memleketlerinde yabancı gibidirler, var olan kurumların onların yararına ve ihtiyaçlarına hizmet etmediklerinden emindirler (...) Bu ötekileştirilmiş insanlar, yalnızca kendi dertlerini, kendi yerel şartlarını, kendi mahallelerini, kendi hayat tarzlarını bilirler (Lewis 2006, s. 21)...

Yoksulluk içinde doğup da sosyal beceri yoksunu, suça karışmış, başkalarına bağımlı yaşayan anne babalarca yetiştirilen çocukların sosyal dışlanma ve ötekileştirmeye maruz kalma ihtimalleri görece yüksektir. Yoksulluk kültürü doğal olarak onların da kültürü olur, çünkü; sosyal ayrımcılık, istihdamdan ikamete, hizmetten ulaşım, arkadaş çevrelerine kadar her yerdedir (Gough, Eisenschitz, & McCulloch 2005, s. 131).

Sosyalist hükümetler devrinde, Sovyetler Birliği ve uydu devletlerinin yöneticileri bölgede yoksulluğun varlığını reddetmişlerdir. Ancak, gerçekte (bilhassa II. Dünya Savaşı sırasında) mutlak yoksulluk örnekleri de, temel ev ihtiyaçlarının ve taze yemeğin lüks olarak görüldüğü dönemlerde taşrada ve uzak illerde göreceli yoksulluk örnekleri de bulmak mümkündür. Mervyn Matthews, Sovyetler Birliği’nde, yoksulluk üzerine yaptığı çığır açıcı çalışması sırasında resmi veriler ve hayat şartları anketlerinin sonuçlarını birleştirerek, 1970’ler ve 1980’lerde Sovyetler Birliği’nde yoksulluğun ayrıntılarını ortaya koymuştur. Vardığı sonuca göre; Sovyet halkının çoğunluğu, özellikle de taşrada ve dış illerde yaşayanlar, parasızlık, maddi yetersizlikler ve kültürel – sportif etkinliklere erişim yoksunluğu sebebiyle “çalışan fakirler” kategorisine girmektedir. Bu tarihlerde, tek başına yaşayan ebeveynlerin (özellikle de kadınların), alkolizm geçmişi olan ailelerin çocuklarının, yetimlerin, engellilerin ve emeklilerin fakirlik riski en yüksek gruplar olduğunu da belirtmek gerekir (Matthews 1986, s. 51–53). Erich Fromm, Stalinist sosyalizmi eleştirmiş, bu düzenin “devletin üretim araçlarını elinde tutmasına rağmen, akla gelebilecek herhangi bir sosyalist toplumdansa Batı’da kapitalizmin ilk dönemlerindeki saf sömürü düzenine daha yakın” olduğunu savunmuştur (2001, s. 241). Yine de, sosyalist dönemde maddi eşitsizlik ve sosyal ayrımcılığın görece az olduğunu, böylece yoksulluğun bazı etkilerinin biraz da olsa dindirildiğini de vurgulamalıyız. Ayrıca, her ne kadar hangi bölgelerin fakirlikten daha kötü etkilendiğini belirlemek güç olsa da, Doğu Avrupa’nın tamamı eşit derecede fakirdi de diyemeyiz. İnceleyeceğimiz (içlerinden ikisi Sovyetler Birliği’nin parçası olan) üç ülke arasında, devletin daha sıkı kontrolü altında olan ülkeler “bu sorunun en dolaylı yollar haricinde tartışılmasını sürekli yasaklamış oldukları için” (Matthews 1986, s. 161) en net verilere sahip olduğumuz ülke Polonya’dır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, savaştan önceki fakirliği ve savaşta yaşadığı

yıkımdan dolayı, Polonya'nın Doğu Avrupa'nın en yoksul ülkelerinden biri olduğunu biliyoruz. 1970'li yıllarda ise ülke, yaşam şartları açısından Doğu Avrupa'da orta sıralardaydı. 1980'lerde ise, dönemin iç karışıklıkları ve sıkıyönetimden doğan ekonomik çöküşten dolayı durum gittikçe kötüleşmişti (Matthews 1986, s. 161–162).

Komünizmin çöküşünden sonra, neoliberalizmin yayıldığı Doğu Avrupa'da bölgedeki gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) artışına rağmen, toplumsal ayrımcılık ve yoksulluk da yükselmektedir. Bunun sebepleri ise; kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi ve yatırım yokluğundan dolayı yeni istihdam alanlarının açılmaması sonucu yükselen işsizlik oranları (bilhassa Letonya ve Litvanya'da), kademeli vergi sisteminin olmaması ve nüfusun üçte birinin asgari ücretle çalışıyor olmasına rağmen asgari ücretin düşüklüğü olabilir. Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı verilerine göre, Polonya'da yasal asgari ücret 454.52 Euro, iken Litvanya ve Letonya'da 380.00 Euro'dur. Bu ücretler, 1 Ocak 2010 – 1 Ocak 2017 arasında reel olarak artmış olmalarına rağmen (Polonya'da artış %38.3, Letonya'da %26.8, Litvanya'da ise %39.0 oranındadır); AB'deki en düşük asgari ücretler arasında sayılabilirler (Karel, 2017). Avrupa Gözlemevi'nin 2008 yılında yapmış olduğu Avrupa Birliği'nde Sosyal Katılım ve Gelir Dağılımı – 2008 araştırmasında, AB'deki Portekiz ve Yunanistan'dan sonra, en yüksek gelir eşitsizliğinin bu üç eski komünist ülkede, yani; Polonya, Litvanya ve Letonya'da olduğu ve gelir eşitsizliğinin AB genelinde 2000 senesinden beri düzenli olarak arttığı görülmektedir. (The European Observatory 2008, s. 6). Araştırmaya göre; en yoksul gruplar çocuklar, emekliler, çok çocuklu aileler ve işsizlerdir (European Observatory 2008, s. 40–43). Aynı durum, Avrupa kurumları ve Dünya Bankası'nın yapmış olduğu yakın tarihli başka araştırmalarda da görülmektedir. Ekonomik ve sosyal eşitsizlikler genellikle bireycilik ve rekabeti öne çıkaran yeni bir ideolojinin yayılmasına bağlı olup, talihsiz şartlara düşenler ise kendi eksikliklerinin, misal tembelliklerinin, eğitimsizliklerinin, girişimci ruhtan yoksun olmalarının kurbanı olarak görülmüş; eski Sosyalist sistemden kalma antikalar, yani “homo sovieticus” oldukları öne sürülmüştür (Marody, 2010). Böylece, kapitalist düzene ayak uyduramamak bireysel bir hastalık olarak kabul edilmiştir. Devletin sosyal politikaları ise, özellikle Letonya ve Litvanya'da, bu liberal ideolojilerden etkilenmiş olup; sosyal eşitsizliğe katkıda bulunmaktadır. Bu durum, dolaylı vergilerin yüksek oranda görüldüğü, sermaye ve varlık vergilerinin görece düşük ancak çalışanların vergilerinin görece yüksek olduğu vergi rejiminde de açıkça görülmektedir. Miktarın azlığı ve ailelere sağlanan desteğin yetersizliğinden ötürü sosyal yardım politikaları da yoksulluğu azaltma konusunda etkili olamamaktadır. Yüksek yoksulluk seviyeleri ve toplumsal kutuplaşma hususundaki bir diğer sorun ise; sivil toplumun ve işçi sendikalarının zayıflığından ötürü, toplumdaki aciz grupların çıkarlarını savunma ve yasa koyuculara seslerini duyurma konusunda güçlük yaşıyor olmalarıdır. Burada belirtmek gerekir ki; Polonya'da yoksulluk durumu yakın dönemde muhafazakâr Hukuk ve Adalet Partisi'nin “500+” olarak bilinen ve ailelere ikinci çocuktan sonra yaptıkları her çocuk için sağlanan sosyal yardım paketi yoksullara destek sağlamaktadır. Bu yardımla, bir yandan milli gelirin yoksullara dağıtılması amaçlanırken; bir yandan da Polonya'nın yaşamakta olduğu düşük doğum oranlarını ve nüfus krizini çözmesi beklenmektedir.

Yoksulluk ve sosyal ayrımcılığın Doğu Avrupa’da, özellikle de Letonya, Litvanya ve Polonya’daki yaygınlığı düşünülünce, hele de belgesel sinemacılığında, kurgusal sinemacılığa kıyasla gerçek çok daha çıplak bir haliyle izleyiciye sunulduğu ve kahramanların, muzaffer kimselerden ziyade kötü şartların kurbanı olan kişiler (Winston 2008, s. 46–54) ya da “ötekiler” (Nichols 2001, s. 3–13) gibi kurgusal filmlerin konu almaktan çekindiği karakterlere odaklanıldığı için, bu olguların sıkça bu ülkelerde çekilen belgesel filmlere konu olmaları da anlaşılır hale geliyor. Bu filmler arasında Irena Kamienska’dan *Mgła/Sis* (1993), Piot Morawski’den *Ta wspaniała praca/Şu Harika İş* (1993), Tomasz Dobrowolski’den *Koniec epoki wegla kamiennego/Kömür Çağı’nın Sonu* (1993), Andis Mizišs’ten *Tarps/Solucan* (2005), Audrius Stonys’ten *Keturi žingsniai/Dört Adım* (2008), Jūratė Samulionytė’den *Šanxai Banzai/Şangay Banzai* (2010), Audrius Stonys’ten *Aš perejau ugnį, tu buvai su manim/Ateşin İçinden Geçtim, Sen de Yanımdaydın* (2010), Andris Gauja’dan *Gimenes lietas/Aile İçgüdüğü* (2010), Mindaugas Survila’dan *Stebukly laukas/Sihirli Tarla* (2011), Marat Sargsyan’dan *Tevas/Baba* (2012), Oksana Buraja’dan *Liza, namo!/Lisa, Eve Git!* (2012) Rimantas Gruodis’ten *Sėkmės metai/Şanslı Yıl* (2014), Astra Zoldnere’den *Melleņu gari/Yabanmersiz Perileri* (2016) ve Linas Mikuta’dan *Šaltos ausys/Sevgili Kulaklar* (2016) sayılabilir. Listedeki filmlerin çıkış yıllarından görüleceği üzere, Polonya’da yoksulluk konulu belgesellerin çoğunlukla 1990’larda çekildiğini ve genel itibarıyla yoksulluğu, Sosyalist devletin yıkılmasından sonra sanayi sektörünün çöküşüyle (deindustrializasyon) ilişkilendirdiklerini de belirtmek gerekir. Bu dönemin ardından sayıları azalan eserlerin, mevcut Polonya hükümeti, çocuklar arasındaki yoksulluğu sosyal gündeminin odak noktasına koymuş olduğu için, yakın gelecekte de nadiren karşımıza çıkmasını bekliyoruz. Litvanya ve Letonya’daysa, tam tersine; bu film türü 2008-2010 yıllarına doruk noktasına ulaşmıştır. Yoksulluk konulu filmlerin farklı ülkelerde farklı dalgalar halinde görülmesinin arkasındaki bütün sebepleri açıklamak imkansız olsa da, muhtemelen önemli etkenlerden biri; Baltık ülkelerini şiddetli vurmasına rağmen Polonya’yı neredeyse hiç etkilemeyen 2008 yılındaki küresel ekonomik kriz olsa gerek.

Bize ayrılan alanın darlığından ötürü bu yoksulluk konulu film dalgalarını ele almaktansa her ülkeden bir adet olmak üzere yalnızca üç filmi mercek altına almayı tercih etmiş bulunmaktayız. Bu filmlerden her birinde toplumun “düzgün” ya da “normal” olma kıstaslarına uymayan yoksul birer aile ekrana yansıtılmıştır. Filmleri seçerken niyetimiz üç ülkedeki yoksulların hayatlarının nasıl farklı olduğuna odaklanmak değildi (ki bu açıdan değerlendirince filmler son derece benzer özellikler sergilemektedir). Bundan ziyade yapımcıların kullandıkları farklı sinematik stratejileri ve bu stratejilerin izleyicide filmlerde belgelenen kişilerin yoksulluğa düşme sebepleri hususunda yarattığı izlenimlere olan etkisini incelemeyi amaçlıyoruz.

Ewa Borzecka – *On Üç* Filminde Pornografik Yoksulluk

13 - *Trzynastka* (*On Üç*, 1996) filminin yönetmeni Ewa Borzecka, 1960 yılında doğdu ve kariyerine 1980’lerde başladı. En büyük başarıları olan *On Üç* ve *Arizona* (1997) ise, 1990’larda seyirciye sunuldu. Borzecka, filmlerinde, spesifik bir olgunun uç örnekleri olan, birçok açıdan sıradışı insanlara odaklanır. Filmleri genelde artık miadı dolmuş toplulukları mekan olarak kullanır. Bu olgunun görüldüğü iki filmi, geçmişte sirkıyla ve sirk oyuncusu yetiştiren okuluyla ünlü olan ama 1990’larda okulun kapanmasının ardından metrukluğa düşen Julinek kasabasını anlattığı *U Danusi* (Danusia’da, 2002) ve Varşova’nın göbeğindeki harabeye dönmüş, yakında yıkılması planlanan bir apartmanın sakinlerinin hikayesi olan *U nas na Pekinie* (Pekin’de Bizim Aramızda, 2004) olarak sayılabilir.

Borzecka’nın uç vakaları ve toplumun sınırlarında yaşayan insanları konu edinmesi, eserlerini sınıflandırmayı da güçleştirmektedir. Kimi izleyiciler, O’nu; sosyal vicdan sahibi, filmlerini yoksulluk, kırsal toplulukların ihmal edilmişliği, tek başına çocuk büyütmenin zorluğu gibi daha yaygın sorunları göz önüne koymak için çalışan bir film yapımcısı olarak görürken; başkalarına göre Borzecka’nın asıl amacı, toplumun geneline aykırı hayatlar süren insanları mimleyerek bu insanların hikayelerini izleyicilerinin kendi normalliklerine ve üstünlüklerine olan inancını perçinleyecek bir şekilde anlatmak, bir yandan da; izleyiciye sıradışı ve müstehcen bir şeyler görmüş olmanın zevkini tattırmaktır (Borzecka’nın filmleri konusundaki farklı görüşler için Bkz. Przylipiak 2003; Maka-Malatynska 2005, 82; Przylipiak 2015, s. 523). Bizce; Borzecka, “porno yönetmeni” (Millington, 2013) ya da “karanlık turist” (Lennon ve Foley 2010) olarak adlandırılan ikinci tutuma yakın olup sinematik etkiyi arttırmak amacıyla başkalarının sefaletini vurgulamakta ve bu sefaletten zevk almaktadır. Öte yandan; filmlerinin belgesel nitelikli olmalarından ötürü, gerçekte var olan bir şeyleri belgelediklerini, bu gerçekliğin de tamamen yönetmenin kontrolünde olmadığını da inkar etmek mümkün değildir. Çözümlememizde bu tanıma uygun anlara da dikkat çekeceğiz.

On Üç (1996) filmi, on üç çocuğuna tek başına bakan bir annenin hayatını betimler. Filmde yönetmenin yorumlarına yer verilmemiştir. Film sırasında duyduğumuz her şey karakterlere aittir, çoğunlukla anne ve çocuklarının, bazen etkileşime girdiği diğer insanların söyledikleri, bazen de anne ve çocukların ekran dışından yaptıkları yorumlar duyulabilir. Borzecka’nın diğer filmleri gibi, karakterler hakkında temel bilgilere ulaşmak (Örn. Polonya’nın neresinde yaşıyorlar, ne iş yapıyorlar, kaç yaşındalar, neden bu duruma düşmüşler) güçtür. Bu soruların cevapları ancak filmin mizansen yapısından ve bazı diyalog parçalarından hareketle tahmin edilebilir. Bu durum, Borzecka’nın didaktik tavrıyla, izleyicilere karakterleri hakkında belirli bir izlenim aşılamaı reddinin belirtisi olarak yorumlanabilir. Ancak bizce buradaki asıl amaç, izleyicilere belirli bir perspektifi -karakterlerin normal olmadığı görüşünü- yansıtmaktır. Örneğin; kadının bekar anne olduğunu bilmemize rağmen, çocukların babasının kim olduğu ya da aynı babanın mı yoksa farklı babaların mı çocukları olduğu soruları filmin sonlarına doğru ancak cevaplanır. Kadını, filmin başlarında erkeklerle içi içerken görünce önüne gelenle cinsel ilişkiye girdiğinden şüpheleniriz.

Kadının dul olduğu ise, çok sonradan izleyiciye açıklanır, ancak; kocasının nasıl öldüğü, ölümünden sonra kadının tazminat alıp almadığı gibi sorular asla cevaplanmaz.

Borzecka'nın bu filmindeki aile, hiç şüphesiz ki, yoksul bir ailedir. Bu bölümün girişinde yapmış olduğumuz göreceli yoksulluk tanımına uyduklarını, hatta mutlak yoksulluk sınırında olduklarını bile söyleyebiliriz. Evlerindeki olanaklar asgari düzeydedir. Banyoları, doğalgaz ya da elektrikli ısınma imkanları yoktur; evi, eski usul bir sobada odun ya da kömür yakarak ısıtırlar. Yoksulluklarının en belirgin göstergesi ise, tükettikleri yiyecekler ve yemek konusundaki yorumlarıdır. Yemek, onlar için hayattaki en önemli şeydir; insanları ne tür yemek yediklerine göre ayırırlar. Çocuklardan biri, zenginlerin et ve tereyağı gibi güzel şeyler yediklerini ve bu yiyeceklerden bol bol bulabildiklerini, oysa ailesinin çoğunlukla ekmek yediğini söyler. Filmin bir sahnesinde, annenin veresiye usulü 20 somundan fazla ekmek aldığını, sonra büyük çuvallara koyup eve getirdiğini görürüz. Çocukların yediği diğer yemekler arasında ev yapımı *sauerkraut*² vardır, bunu da çocuklar, geleneksel yöntemle, yani lahananın suyunu çıkarmak için üstünde zıplayarak üretirler. Yedikleri diğer yiyeceklerin yanına ancak ormanda yakalayabilirlerse tavşan ve balık koyarlar. Evde çatal-bıçak yoktur, yemeği elleriyle yerler. Bu sahneleri görmek ailenin ilkel, hayvan misali bir hayat sürdüğünü anlamak için yeterlidir, ancak; Borzecka durumu daha da vurgulamak için hayvanlara ve insan – hayvan etkileşimine odaklanmıştır. Daha karakterleri görmeden, filmin adı ekranda belirdiğinde hayvan sesleri bizi karşılar: sanki işkence görüyormuşçasına ya da kavga ediyorlarmış gibi vahşice miyavlayan kedileri duyarız. Sesin yanına görüntü eklenince işin gerçekten de böyle olduğu ortaya çıkar. Gördüğümüz sahnede çocuklar kedi dövüştürmektedir, evcil hayvanlarının yaralanmasına aldırmaz etmeden eğlendikleri gözümüze çarpar. Belli ki, tamamı erkek olan çocuklar için bu büyük bir zevktir ve etrafta onların bu gaddar oyununu durduracak kimse yoktur. Dövüş bitince, kedileri muayene edip yaralarını incelerler. Kedi dövüşü sahnesi film boyunca defalarca tekrarlanacaktır, buradaki ima ise kedi dövüşünün çocukların en büyük eğlence kaynağı olduğudur. Bunun dışında, çocukların fare avlayan kedileri, köpekle dövüşen bir kediyi, bazen de öldü sandıkları hayvanların yaşam belirtisi göstermesini huşu içinde izlediklerini de görürüz. Eğlence imkanlarının kısıtlılığını göstermenin yanında bu imgeler alegorik bir yoruma da kapı aralar – filmdeki aile, sanki son derece kısıtlı kaynaklar için savaş veren bir hayvan sürüsüdür. Ancak genel itibariyle çocuklar birbirleriyle uyum içerisinde yaşıyor gibi durmaktadırlar. Büyük çocuklar küçük olanlara yardım ederler. Masaya yemek geldiğinde, mesela tavşan pişirildiyse, büyükler yemeği önce küçüklere uzatır. On Üç'te, hayvanların görüldüğü bir diğer sahnede ise, anne başka bir aileyle – muhtemelen komşuları ya da akrabalarıdır – keçisini komşunun keçisiyle çiftleştirmek hakkında konuşur. Hayvanların resmedildiği bu sahneler, özellikle de annenin çok sayıda çocuk doğurduğu için kendini dişi bir domuza benzettiği bir sahneyle birleşince, ailenin hayatının insanlıktan ziyade, hayvan yaşamına daha yakın olduğu izlenimini oluşturur.

² Alman usulü lahana turşusu Ç.N.

Çocukların birbirlerinden ne kadar farklı olduklarını göstererek onları birer birey olarak tasvir etmek mümkün olsa da, film böyle bir anlatımı tercih etmemektedir. Filmin adından bile okunabilecek şekilde, çocukların isimleri meçhul bırakılır, her türlü kişisel özelliklerinin üstü kapatılır. Çoğu sahnede, çocukları, ufak gruplar halinde düşünsel değil de fiziksel aktiviteler yaparken görürüz: yemek yiyor, ekmeği kesiyor, bir tavşanın derisini yüzüyor olabilirler. Çocukları tek başlarına gördüğümüz bir sahnede ise, anneleri çocukları teker teker, sanki bir fabrikada üretim hattındaki eşyalarını gibi yıkamaktadır. Çocukların okula gittiğine dair herhangi bir emare yoktur. Oysa, çocukların çoğu okul yaşındadır, okumanın onlar için dünya hakkında bir şeyler öğrenmenin en temel kaynağı ve en belirgin toplumda yükselme fırsatı olması gerekir. Bu durum da, dünyadan dışlanmış oldukları hissini güçlendirmektedir. Oscar Lewis'in söylediği gibi, onların kültürü yoksulluktur.

Görünüşe göre, bu bekar annenin yalnızca iki kızı vardır. Onlar da oyunlara katılamazlar, ifade hakları (film boyunca konuşmadıkları için gerçek anlamda) yoktur. Kızları yalnızca bir anlığına görürüz. Yönetmen, kadın olduğu halde kadınların filmde yerinin olmaması şaşırtıcı gelebilir, ancak bu eksiklik de kızları ön plana almanın Borzecka'nın sunduğu Darwinci aile imajını lekeleme ihtimali olduğu için tercih edilmemesiyle açıklanabilir. Misal, kedi dövüştürmenin kızları da oğlanlar kadar eğlendirmesini ya da sıçanların gözlerini nasıl yaktıklarına dair hikayelerden zevk almalarını beklemek biraz zordur.

Borzecka, yalnızca karakterlerinin hayvansı hayatlarını vurgulamakla kalmayıp, aynı zamanda Polonyalı Boys grubunun "Wolność" (Özgürlük) şarkısını kullanarak hayatlarının belli bir yöne evrildiğini de ima etmektedir. Bu şarkıyı çocuklar doğada gezinirken söylerler, bir anlamda filmin arkaplan müziği sayılabilir. Özgürlük şarkısı, Polonya'nın taşradaki kırsal, geri kalmış bölgeleriyle ilişkilendirilen, özellikle de; hapishanelerde popüler olan "disco polo" türünün en bilinen örneklerinden biridir. Şarkıda oğlunun büyüüp de büyük adam olmasını isteyen ama sonra oğlu islahatına düşen bir annenin hikayesi anlatılır.

Nitekim ki, Borzecka'nın aileyi hayvanımsı ve toplumdan dışlanmaya, belki de suça karışmaya mahkum bir grupmuş gibi yansıtma çabalarına karşın, ailenin yaşamının filmi izlemesi beklenen orta sınıf insanlara kıyasla daha güzel görüldüğü anlar da yok değildir. Çünkü, çocukların ufak şeylerden zevk almayı ve anı yaşamayı bildikleri görülmektedir. Kar yağdığında ellerinde ne varsa –o anda bu büyük bir kasedir– üstüne atlayıp tepe aşağı kayarlar. Ayrıca, bu kadar çok kardeşlerinin olması günümüzün bir ihtimal en büyük illetine karşı da onları aşılamıştır: Asla yalnız hissetmezler. Bu tür gözlemler de Oscar Lewis'in "[yoksul insanların huyu olduğu üzere] şimdiki anda yaşamak, geleceğini düşünen orta sınıf insanlarda genelde körelmiş yetenekler olan içinden geldiği gibi davranmayı, duyulardan zevk almayı, ve dürtülerini tatmin etmeyi canlandırabilir" (2006, s. 21) çıkarımını doğrular niteliktedir.¹

Borzecka'nın ilgisinin sabitliğine ve filme olan yaklaşımına bakınca *On Üç*'ün belgesel film işinde amatör bir kalemden çıktığını düşünmek doğal bir tepki olacaktır. Ancak filmin

Telewizja Polska – I Program (Polonya Devlet Televizyonu – I. Programı) işbirliğiyle çekilmiş olduğunu, dolayısıyla da ülkenin baskın ideolojisini – bu film özelinde devletin yoksulluğa olan yaklaşımını – yansıttığını da unutmamak gerekir. Film, bu hususta da beklendiği gibi davranmakta, komünizm sonrası Polonya’da yoksulluk sorununu sosyalist hükümetin sosyal devlet anlayışının çöküşünden ve kırsal toplulukların ihmal edilmesinden ayırarak ele almaktadır. Tam tersine; film, yoksulluğun kişisel bir sorun olduğunu – bu örnekte çok fazla çocuk doğurmak gibi – ima etmektedir. Bununda ötesinde, bu ima sinsice yapılmaktadır: Yönetmenin herhangi bir açık yorumuyla değil de, yalnızca hayatın –güya– nasıl olduğunu belgeleyerek.

Bir dram-belgesel: Andris Gauja – *Aile İçgüdüsi*

Andris Gauja’nın üçüncü ve en şahsına münhasır filmi olan *Aile İçgüdüsi* (2010), AFI (Silverdocs) Festivali’nde büyük ödülü kazanmış ve 2010 Amsterdam Uluslararası Belgesel Film Festivali’nde en iyi orta metraj belgesel ödülüne aday gösterilmiştir. Gauja’nın ilk filmi ise gerçek hikaye türündeki *Izlaiduma gads/Ders*’tir. Letonya Kültür Akademisi televizyon-film metin yazarlığı mezunu olan Gauja, gazetecilikle ve televizyon yapımcılığıyla uğraştığı dönemlerde, filmleri için izleyiciyi kendine çeken, kışkırtıcı karakterler ve konular bulma yeteneğini geliştirmiş, bir yandan da belgesel ve kurgu türlerinin yerleşik kurallarıyla deney yapmayı öğrenmiştir.

Aile İçgüdüsi’nin başkarakteri Zanda, erkek kardeşi Valdis ile yaşamaktadır ve iki çocukları vardır. Zanda, Valdis aile içi şiddetten hapse girince çocukları tek başına büyütüştür. Zanda ve Valdis Letonya kırsalında biyolojik anneleri, annenin erkek arkadaşı ve erkek arkadaşının yetişkin oğulları Andulis ve Janis ile birlikte ufak bir evde yaşamaktadırlar. Valdis ve Zanda’nın annesi, zamanında 10 çocuğunu yetiştirme hakkından mahrum bırakıldığı için Valdis ve Zanda birlikte büyümemiştir. Kardeş olmaları muhtemelen onlar için önemsiz bir ayrıntı olup, sevişmelerine ve çocuk yapmalarına engel olmamıştır. Paul Zbrizzi ile bir röportajında Gauja, filmdeki ensesti “genetik manyetizma/çekim” isimli psikolojik terimle açıklamış, bu çekimi de, kardeşlerin yetişkin hayatlarında ilk defa karşılaşınca hissettiğini belirtmiştir (2011).

Aile İçgüdüsi’ndeki (2010) ailede, Lewis’in betimlediği yoksulluk kültürünün karakteristik özellikleri olan yoksulluk ve sosyal dışlanmışlığın bütün işaretleri görülmektedir. Karakterlerin tamamı, sefil bir evde yaşamaktadır ve güçlü bir şekilde hissettikleri acizlik, bağımlılık, ötekileştirilmişlik duygularını paylaşırlar. Hiçbirinin çocukluğunun mutlu geçmediği bellidir. Önceden belirtildiği üzere, Zanda ve Valdis alkolik olan ebeveynlerinden alınıp yetimlere ve “riskli” ailelerin çocuklarına mahsus yatılı okullara verilmiştir. Bu kurumlarda çocuklar kötü maddi şartlar altında büyür ve “toplumsal hastalık” olarak görüldükleri için öğretmenler ve idareciler tarafından sık sık kötü muameleye maruz bırakılırlar. Sovyetler Birliği’nde yetimleri ve (çoğunlukla madde bağımlısı olan) “sorunlu” ailelerin çocuklarını toplumun geri kalanından ayırmak olağan bir durumdur. Bu okullardan mezun olduktan sonra gençler, topluma uyum sağlama konusunda hiçbir yardım göremeden kendi başlarına yaşamak zorunda kalıyorlardı. Bu yüzden,

aralarından yalnızca en güçlü olanlar ya da akrabalarının yardımından faydalananlar üniversiteye gidip düzgün bir hayat kurabilirken; çocukların ezici çoğunluğu alkolik oluyor ve “yoksulluk kültürünü” çoğaltıyorlardı. Filmde, Andulis, Janis, Oscars gibi başka karakterlerin de bu yatılı okullarda anne babalarından ayrı büyüdüklerini, bunun sonucunda da artık toplumun uçlarında işsiz, usanmış ve alkole bağımlı bir hayat sürdürdüklerini görüyoruz.

Aile İçgüdüsi'nin kuvvetli bir sahnesinde Zanda ve annesi yoksulluk ve bedbahtlığın nasıl nesilden nesle aktarıldığına işaret eden bir diyaloga girerler:

Zanda: Hiç mi suçlu hissetmiyorsun anne?

Zanda'nın annesi: Niçin? Kardeşinden çocuk yaptığın için mi? Ben çocuklarım için elimden geleni yaptım.

Zanda: Bizi sen büyütmüş olsaydın fark eder miydi ki?

Zanda'nın annesi: Ne diyorsun? Diğer çocuklar normal çıktı.

Zanda: Peki ya bizi sen büyütmüş olsaydın?

Zanda'nın annesi: Bilemiyorum. Tek başıma baş edebilir miydim emin değilim.

Zanda: Birazcık bile olsa pişman değil misin?

Zanda'nın annesi: Tabii, bu kadar çok çocuk yaptığıma pişmanım. Keşke hiçbirinizi doğurmasaydım.

Zanda: Bizi sevmiyor musun?

Zanda'nın annesi: Niye seveyim? Sevilecek neyiniz var ki?

Zanda: O zaman daha yaşamanın ne anlamı var?

Zanda'nın annesi: Yapacak başka ne var ki?

Kamera, anne-kızın bu konuşmasını pürdikkat takip etmektedir. Konuşmada, Zanda'nın annesinin onu sevdiğine ya da sevmiş olduğuna dair bir sözüne ne kadar önem verdiğini görürüz. Oysa; gerçek, hayal kırıklığından ibarettir, ama izleyici için tahmin etmesi zor değildir. Filmin sonraki sahnelerinde, Zanda'nın da annelik becerileri yetersiz olduğu ve hala istismarcı erkek kardeşiyle ilişki yaşadığı için çocuklarını kaybetme tehlikesinde olduğunu öğreniriz. Bu durum da, yoksulların nasıl “patolojik bir ritüel olarak sosyal krizler döngüsüne kapılmış” olduklarını göstermektedir (Smith 2017, s.1).

Zanda ve çocuklarının içinde yaşadığı sefalet bize gözlemciymişiz gibi sunulur. Evin dışının ve içinin görüntülerinden yaşam şartlarının “düzgün” olmadığı anlaşılır. Çocukların banyo sahnesinde göreceğimiz üzere, evde banyo yoktur; mobilyalar ve mutfak aletleri ise yıpranmış haldedir, muhtemelen çöpten toplanmışlardır. Çok az sayıda oyuncak görürüz – evdekiler yalnızca

birkaç küp ve yerde yatan kirli bir oyuncak ayıdan ibarettir. Noel süsü ve hediyelere verecek para olmadığı için, Noel’de çam ağacını kağıt parçalarıyla süsler çocuklar. Ancak; izleyicilere, Zanda’nın gelirine dair herhangi bir bilgi verilmez, yalnızca sosyal yardım aldığını tahmin etmek mümkündür. Konuya dair bilgi kıtlığı –Borzecka’nın filminde olduğu gibi– genel sosyo-ekonomik şartların karakterlerin durumunu nasıl etkilediğini yorumlamayı güç kılar.

Filmde, bilhassa da içki ve parti sahnelerinde, karşımıza çokça usanmışlık ve şiddet çıkar. Örneğin, Zanda’nın yaşgünü partisinde kardeşinin erkek konuklardan biriyle tartıştığını, sonra da dövüştüğünü görürüz. Başka bir sahneye Zanda’nın (filmdeki şiddetten gerçekten uzak tek karakter olan) Andulis’e şiddet uygulayıp yere yıktığını, sonra da tekme atarken bir yandan da ödenmemiş elektrik faturalarından dem vurduğunu görürüz (ödenmemiş fatura motifi filmde birkaç defa karşımıza çıkmaktadır). Zanda, kontrolsüz bir öfkeyle adamı ateşe doğru iterken: “Öldüreceğim seni!” diye bağırır. En sonunda sakinleşirken de çaresizce “Yalnızım! Tek başımayım!” diye bağırdığını izleriz. Bu, insanın yaşadığı sefalete sebep olduğu için topluma daha sert bir ihtarname vermek mümkün müdür, bilemeyiz. Ancak; bu gibi sahneler bir yandan da bize Zanda gibi insanlara yardım etmenin ne kadar zor olduğunu hatırlatır – zira bu insanların en büyük düşmanı yine kendileridir.

Hapishaneden aldığı mektuplara ve başka olaylara baktığımız zaman, Valdis’in eve dönecek olmasının Zanda’nın hayatını iyi yönde etkileyeceği izlenimini edinmemiz pek de mümkün değildir. Zanda, Valdis’in dönüşüne hazırlandığı sırada Valdis’in yokluğunda eve taşınan kardeşi Maris’i ve Maris’in kız arkadaşı Inga’yı evden çıkmaları için uyarır. Hatta “Valdis kafayı çekerse sizi öldürür!” der. Daha sonraysa “Korkmuyor musunuz?” diye sorar, “Ben korkuyorum. Siniri tepesine çıkacak kesin.”. Valdis’in geldiği gün Zanda’nın ruh halindeki değişimi görürüz. Endişeli, stresli olduğu bellidir. Çocuklar da, normale kıyasla daha sessizdirler. Valdis, eve geç saatte sarhoş gelir. Ailesini özlemediği apaçık ortadadır.

On Üç’ün aksine, *Aile İçgüdüsi*; yoksulların tamamen kendi başlarının çaresine bakmak zorunda olduğu izlenimini yaratmaz. Devlet, sorunlarını çözmeleri için onlara yardım etmeye çalışmaktadır. Ancak, Zanda’ya yardım etmesi gereken kişiler, mesela sosyal hizmet görevlileri ya da belediyedeki bürokratlar, Zanda’nın anlamadığı bir jargon kullanır ve akılları fikirleri formalitelerdedir; yapmaları gereken işi beceremezler. Filmde, Zanda’nın sosyal hizmet görevlileriyle olan görüşmelerine birkaç defa şahit oluruz. Bu görüşmelerden öğrendiğimiz kadarıyla Valdis’le birlikte şiddet dolu bir ortamda yaşamaya devam ederse, devlet, çocuklarını ondan alacaktır. Filmde, ayrıca Zanda ve çocuklarının yeni evlerine gittikleri bir sahne de vardır. Devlet desteğiyle yerleştikleri tarlaların ortasındaki bu apartmanda çok vakit geçirmeden, sanki ellerine fırsat geçtiği zaman bile yaşamlarını iyileştirmekten acizlermişçesine kaçıp giderler.

Gauja, bu ailenin hikayesini anlatırken Borzecka’dan farklı bir strateji uygulamıştır. Zanda’nın hayatında geçen bir yıldan çeşitli kesitleri (belgesel içeriği) dramatik bir çerçeve (kurgusal format) içerisine yerleştirdiğini görürüz. Hikaye, filmin geçtiği çevreyi anlatan kısa bir

metnin ekranda belirmesiyle başlar: “İzleyeceğimiz görüntüler Letonya’nın büyük liman kentlerinden birine altı kilometre mesafedeki bir köyde yaşanmıştır”. Sonra, Zanda’nın enest ilişkisi üzerinde yorumlarını, ardından da Valdis’in tutuklanmasını görürüz. Arka plandaysa Zanda ve bir kadın (muhtemelen komşusu) arasında tutuklanmayla alakalı geçen konuşmalar duyulmaktadır. Bu sahneler, izleyicide merak uyandırırken bir yandan da karakterleri ve hayatlarındaki dramı tanıtmaktadır. Filmin sonundaysa, ilgi çekici bir haberle karşılaşırız: “Zanda, Valdis hapisten çıktıktan beş ay sonra iki çocuğunu da yanına alarak Andulis’le birlikte kaçtı. Letonya’nın başka bir yöresine yerleştiler ve aile olarak yeni bir hayat kurmayı deneyecekler.”

Gauja’nın hem gözlemci bakış açısını, hem de oyuncu yaklaşımını, bir yandan kurgusal sahneleri, bir yandan da ham belgesel materyalini Cinéma vérité tarzında ustaca harmanlamış olduğu görülüyor. Filmleri, Stella Bruzzi’nin ‘(...) yapımcıyla gerçeklik arasında bir pazarlıktan ve özünde bir gösteriden’ (2006, s. 186) ibaret dediği türün örneği olarak gösterilebilir. Zbrizzi’yle bir röportajında Gauja durumu şöyle anlatıyor:

...hikaye her şeydir, biz de hikayeyi düzenlemek ve yapılandırmak için, odağın ana çelişkide ve ana karakterde olması için her şeyi yaptık; (...), ne zaman hikayede boşluk olduğunu hissettiysek de bunu orada gereken şeylerle doldurmaya çalıştık, ki çok büyük önem arz eden şeylerden biri de diyalog, çünkü bu diyalog sahneleri olmadan izleyicinin hikayeyi okuyabileceğini sanmıyorum. Böyle olunca, biz de diyaloglar yazmaya başladık, sonra karakterler de işi sevmeye başladı, hayatlarının tiyatrosunu yapmaktan hoşlanıyorlardı. Neredeyse oyuncu olup çıktılar, ama işte neyse, yaptıkları her şey kendi deneyimlerinden, kendi hayatlarından çıkmıştı (Zbrizzi, 2011).

Ancak her ne kadar yönetmen, filmde kurgu unsuru olduğunu itiraf etmiş olsa da; deneyimsiz seyirciler belgesel materyaline getirilmiş bu kurgusal “düzenlemeleri” fark etmezler bile, çünkü kurgusal kısımlar filmin dokusuna mükemmel bir uyum içinde yerleştirilmişler.

İyi niyetli görünmesine rağmen film Letonya’da çokça eleştiriye maruz kaldı (Zbrizzi, 2011). Mutlak yoksulluk ve sosyal dışlanmışlığı gözler önüne seren çarpıcı görüntülerden dolayı, yönetmenin etik anlayışında kusur bulanlar oldu. Film kesinlikle sarsıcı bir eser, üstelik şiddet sahnelerinde, içkili partilerde, mahrem sahnelerde kullanılan röntgencilik ve egzotisizmden esinlenmiş tekniklerden ötürü karakterlere kötü davranıldığına dair bir his var olduğu için bu eleştiriler gayet anlaşılır tepkiler sayılabilir. Mesela Janis’in kendini bıçaklayıp, Zanda’nın önünde yere düştüğü sahnede yönetmen, çocuklarda kötü etki yaratmamak için Zanda’nın çocuklarını ve Andulis’i çekimden çıkarmak zorunda kalmış. Ancak nasıl korkmuş olduklarını görebiliyoruz. Aynısını, Andulis ve Janis’in çıplak bir şekilde dans edip yatakta sarıldıkları sahne için de söylemek mümkün. Zbrizzi’yle bir konuşma sırasında Gauja da bu sahnelerin kendi kışkırtması sonucunda ortaya çıktığını, sonra da karakterlerce tekrarlandığını, hikayenin gidişatı açısından yer yer ahlaki tavizler vermek zorunda kaldığını itiraf etmişti (Zbrizzi 2011). Paul Ward’un dediği üzere “belgeselcilikte etiğe uymak neredeyse tamamen film yapımcısının sorumluluğundadır”

(2008, s. 193) ve bu filmde yapımcısı her ne kadar son derece vurucu bir hikaye anlatmış olsa da, etik konusunda katı bir standarda uymamıştır.

Marat Sargsyan – *Baba*: etnografin bakışları

Marat Sargsyan'ın ilk filmi, aynı zamanda Litvanya Müzik ve Tiyatro Akademisi'nde lisans bitirme projesi olan *Lernavan* (2009) adlı kısa film yapımdı. Bu film, gurbette yaşayanların vatanlarına olan bağlarının önemini yansıtmaktaydı – ki Sargsyan'ın ailesi de 1994 yılında Ermenistan'dan Litvanya'ya göç etmiştir. *Baba* ise, yönetmenin ikinci eseri ve belgesel türündeki ilk denemesidir. Film Borzecka ve Gauja'nın filmlerinin aksine; yoksulluk içinde yaşayan ailenin hayatını yansıtırken, bu hayatın daha neşeli bir tasvirini ortaya koymuştur. Başkarakter Vidas Antonovas (Avrupa'nın en yaşlı babası ve emekli bir suçludur) ve diğer karakterlere (eşi ve çocukları) *On Üç* (1996) ve *Aile İçgüdüğü*'ndeki (2010) anne babalara kıyasla daha çok saygı gösterildiği göze çarpmaktadır. Öte yandan, acayip bir şeyleri ekrana yansıtma niyeti de, filmde kendini belli etmektedir.

Filmde, yoksulların ve yaşadıkları ortamın görüntüleri bize bir etnografin gözünden yansıtılıyor. Etnograf bu süreçte 'yaşadığı acayip, sıradan hayatın duygusal, günlük karmaşıklığını' (Schlunke 2008, s. 222) tercüme ve tecessüm ediyor diyebiliriz. Hatta, Sargsyan etnografinin bu "eski" paradigmasını, karakterlerine egzotik bir "Öteki", gözlemlenecek uzak bir nesneymiş gibi davranarak uyguluyor diyebiliriz. Sinemaya olan bu yaklaşımı, Sargsyan'ın sinema kariyerine başlamadan önce yerel ve ticari televizyon kanalları için çalışmış olmasına, buralarda yaptığı işin de çoğunlukla acayip hikayeler ve sıradışı karakterler bulma odaklı olmasına bağlayabiliriz. Sargsyan, 2013'te verdiği bir röportajda Siauliai bölgesindeki yerel bir kanaldan bir tanıdığının kendisine banka ve uçak soygunlarıyla tanınmış, vücut geliştirmenin öncülerinden olan emekli bir suçludan bahsettiğini, ayrıca bu suçlunun Litvanya'daki en yaşlı baba olduğunu (filmin çekimleri sırasında, daha sonra Avrupa'nın en yaşlı babası olacaktı) ve bitirme projesi olarak ilginç bir film konusu olabileceğini söylediğini anlatıyor (Maldeikyte, 2013). Sonrasındaysa Sargsyan, Vidas Antonovas'ın hayatındaki onca ilginç dönem arasından –her ne kadar Antonovas'ın soygunculuk günleri daha ilginç bir konu sayılabilecek olsa da– günümüzdeki durumunu, yani aile babası rolünü ekrana taşımayı tercih ediyor.

Bu noktada, Sovyetler döneminde ve Sovyet sisteminin çöküşünün ardından Litvanya belgesel sinemasında taşralıların sık sık kendi küçük alternatif dünyalarında yaşayan acayip yaratıklar olarak tasvir edildiğini belirtmek gerek. Bu tutum, orta yaşlı (Örn. Janina Lapinskaite, Audrius Stonys, Julija Gruodiene ve Rimantas Gruodis) ve daha genç (Örn. Oksana Buraja, Linas Mikuta) film yapımcıları arasında hala yaygın olarak göze çarpıyor. Yerel basın da, okuyucu ve izleyicilerine yönelik sansasyonel hikaye arayışında sık sık bahtsız köylüleri hedef almaktadır. Dolayısıyla; Marat Sargsyan'ın filminin istisnai bir eser olduğunu söyleyemeyiz. Ki gerçekten de, bahtsız köylü hikayesi arayışına çıkınca uygun bir karakter bulmak kolay iş, zira Litvanya halkının

üçte biri kırsalda yaşıyor ve bu bölgelerde yoksulluk oranı şehirlere kıyasla en az %50 daha yüksek. Dovile Barčiukiene'ye göre, Litvanya'daki bu uçurumun sebebi kırsal alanda yoksullukla mücadele konusunda eylem alınmamasından, özellikle de; çok çocuklu aileler, çocuklar, yaşlılar, engelliler, eğitim seviyesi düşük vatandaşlar gibi yoğunlukla kırsal bölgelerde yaşayan hassas grupların ihtiyaçlarına cevap verilememesinden kaynaklanıyor. Barčiukiene, iş imkanlarının kısıtlılığını, eğitim ve eğlence altyapısının zayıflığını, kötü barınma şartlarını ve gençlerin yoğunlukla şehirlere ya da yurtdışına göç ediyor olmasını, kırsal bölgelerin en büyük dertleri arasında sayıyor (Barčiukiene 2007, s. 132). Başka Litvanyalı araştırmacılar ise, Litvanya'da yoksulluğun ülkenin AB'ye katılmasının ardından iktisadi büyüme dönemlerinde dahi, özellikle; kırsalda yaşayan vatandaşlar ve iki veya daha fazla çocuklu aileler için ciddi bir problem olduğuna işaret ediyorlar (Tamutiene, 2005; Ksivickiene, 2006; Kersiene, 2011). Litvanya'nın sosyal yardım politikaları yetişkinlere, çocuklara olduğundan daha fazla miktarda yardım yapılmasını öngördüğü için çok çocuklu ya da tek ebeveynin olduğu ailelerde yoksulluk tehlikesi de artıyor (Tamutiene, 2005). Bunun sonucundaysa, yoksulluk içinde yetişen çocukların, büyüyünce anne babalarına benzer bir hayat sürdürdükleri bir kısır döngü ortaya çıkıyor (Ksivickiene, 2006, s. 85).

Sargsyan'ın belgeselinde altı çocukları olan ve daha da çocuk sahibi olmayı planlayan yoksul bir aile görmektediriz. Ailenin geliri film çekildiği tarihte 73 yaşında olan babanın emekli maaşından ve çalışmayan eşiyle çocuklarının aldığı sosyal yardımlardan ibaret. "Gözlemci" kamera tekniğiyle aşırı yoksulluk izlerini görüyoruz: evin kırık pencereleri; kirli, boyasız duvar ve yerleri, şilte yerine samanla kaplanmış ranzalar ve çocukların yıpranmış giysileri. Ama bir yandan da, Antonovas kendinden çok daha genç, ama dediğine göre "benzer bir hayat felsefesine inanan" karısının yanında, hayatın tadını çıkararak rahat bir baba olarak tasvir ediliyor. Çift, çocuklarının hayatın tadı tuzu olduğunu söylüyor ve sağlık sorunlarına, yaşlılığa, maddi yokluklara inat yapabildikleri kadar çok çocuk yapmak istiyorlar. Ailenin babası bol egzersiz yapıp hayattan keyif aldığı ve çocuk yaptığı sürece hayatının uzayacağına inanıyor.

Filmde, Antonovas'ın düzenli olarak egzersiz yaptığına, gitar çaldığına, şarkı söylediğine ve çocuklarıyla oynadığına şahit oluyoruz. Kendisi, her daim rahat ve mutlu duruyor. Çocuklar da, gece yatmadan önce yatakta oynayıp eğleniyorlar, evin içinde koşup bağırıyorlar oluyor, babalarının nasıl tutuklandığını canlandırıyorlar, bazen gölde çimiyorlar ama hiçbir sahnede günümüzde çoğu ailede olduğu gibi revaçta olan oyuncaklarla oynadıklarına ya da bilgisayar oyunu oynadıklarına şahit olmuyoruz. Ayrıca, bu çocukların hiç ödev yaptığına, bir hobiyle uğraştıklarına ya da başka ailelerin çocuklarıyla etkileşime girdiklerine de şahit olmuyoruz. Aile, toplumun kalanından soyutlanmış, Lewis'in deyimiyle maddi durumu daha iyi olan insanların zevkini çıkaramadığı "şimdiki anın mutluluğun]a gömülmüş" gibi duruyor (2006, s. 21). Ancak, çocukların yediği yemeklerin ne kadar mütevazı olduğunu (öğlen yemeği için sade pilav, atıştırmalık bir kurabiyeye bir bardak çikolata süt vb.), kel kafalarını (muhtemelen sağlıksız yaşam şartlarından kaynaklı), uydukları yerleri (düzgün yatakları, şilteleri, nevresimleri yok), ve Noel'de hediye

beklerken alamayınca ağlamalarını görmek yoksulluk kültüründe yaşamının bu çocuklar için de Aile İçgüdüğü ve On Üç'teki çocuklar gibi yıkıcı sonuçlarının olacağı izlenimini yaratıyor.

İzleyicinin, baş karakterin hikayesini ve kişiliğini keşfederken karşısına hayattan çeşitli bulmacalar çıkıyor: Antonovas'ın fotoğraf albümü (gençliği, Litvanya'daki ilk vücut geliştiricilerden olması), hapishaneden video kayıtları ve gazete başlıkları (bir suçlunun hikayesi, üçüncü evliliği), Antonovasların kameraya karşı zikrettiği hatıraları ve itirafları (suçluluk hayatından anılar, ailesi, evlilikleri ve çocukları hakkında düşünceler), ve de ailenin şu anki günlük hayatına dair gözlemler (mutlu bir babalık, rahat bir emeklilik). Antonovas'ın hayatındaki farklı bölümleri temsilen kendisine sağlanan belgelerin çeşitliliği sayesinde izleyici, karakterin zengin bir resmini çizebiliyor, ancak bir yandan da, belirli kararları niye verdiğinin ve kişiliğinin farklı yönlerinin birbirleriyle nasıl bağlantılı olduğunun sorgulanmaması da teşvik ediliyor.

Filmin çekimleri neredeyse iki yıl sürmüş, bu sayede de yapımcıların Antonovas ailesinin güvenini ve dostluğunu kazanacak vakti olmuş. Baba filmi, film yapımcısının rolünün Jerry Rothwell'in deyişiyle (2008, s. 155) "kişinin deneyimlerini film çekimi aracılığıyla dile getirmesini sağlamak" olarak kabul edilebileceği katılımcı film çekimi yönteminin bir örneği olarak karşımıza çıkıyor. Anlattıklarına bakılırsa Sargsyan çekimler sırasında karakterlerle asgari miktarda etkileşime girmiş: Tercihini günlük aktivitelerine karışmamak ve onlara kamera nünde neyi nasıl yapmaları gerektiği konusunda telkinde bulunmamaktan yanaymış. Ancak, Antonovas yalnızca gözlemlenmekle yetinmeyip de hayat felsefesini doğrudan kamera karşısında sunmaya soyununca bu tutumu korumak da zorlaşmıştır elbet (Maldeikyte, 2013). Karakterlerin kamera karşısında son derece rahat hissettikleri ve de filmin yönetmeni ve sinematografına karşı güven sergiledikleri de göze çarpıyor. Belli ki, Vidas Antonovas, eşi ve çocukları filmde yer alıyor olmaktan hoşnutlar ve filme şen şakrak bir oyunculuk ruhuyla katkıda bulunuyorlar. Mesela, bir sahnede Vidas banka soyduktan sonra nasıl tutuklandığını canlandırıyor. Çocuklarının görevi ise, kolluk kuvvetlerini oynayıp "toprak ye haydut" ve "nereye sakladın parayı, göster" gibi birtakım kaba komutları tekrarlamak. Her ne kadar oyun ufak çocuklar için uygun olmasa da, çocukların oldukça eğlendiği görülüyor. Başka sahnelerde ise, babanın fit kalmak ve zamana ve yaşlılığa meydan okumak amacıyla egzersiz ve boks yaptığını görüyoruz. Yapılı vücudunu kamera karşısında zevkle ortaya koyup kaslarını gösteriyor. Ancak, bazı sahneler de önceden planlanmış hissiyatı veriyor. Mesela, filmin başında çocuklar yataklarına oturmuş babalarının tutuklanması, anneleriyle babalarının aşık olması ve ilk çocuklarının doğması konulu gazete kupürleri okuyorlar. Ayrıca, gözlem, bazen arşiv görüntülerinin araya girmesiyle kesiliyor.

Nihai olarak; yönetmen aşırı bir yokluk içinde yaşayan bu ailenin idealize edilmiş bir resmini çizdiği için izleyicinin dikkatini ailenin maddi şartlarını etkileyen sosyal ve siyasi şartlardan uzağa çekip toplumu, siyasetçileri ve kamu kurumlarını yoksulluk ve eşitsizlikle savaşıma sorumluluğundan azat ediyor diyebiliriz.

Sonuç

Bu makalede incelenmiş olan üç belgesel; Polonya, Letonya ve Litvanya'nın kırsal bölgelerindeki yoksulluk ve sosyal dışlanışlığı tasvir etmek ve izleyicilerin bu derece kasvetli bir konuya odaklanmasını sağlamak için birbirinden farklı stratejiler kullanmıştır. *On Üç* (1996) filminde bu strateji, karakterlerin hayatlarındaki sarsıcı yanları vurgulayan bir porno film yönetmeni olmaktır. *Aile İçgüdü'sü*'nde (2010) kurgusal filmlere özgü bazı yöntemlerin kullanımıyla sefalet içinde geçen bir hayatın hikayesi melodramatik şekilde anlatılmıştır. *Baba* (2012) ise, ele aldığı konuya karşı etnografik yaklaşım sergilemiştir. Farklı stratejiler kullanılmasına rağmen nihai sonuçlar benzerdir – filmlerde “egzotik” bir durum incelenmiş ve karakterlerin verdiği kararlar hayretle karşılanmıştır. Her ne kadar, bu filmlerin yapımcıları anlatı sinemasında çok nadiren ele alınan bir konuya girdikleri için övgüyü hak ediyor olsalar da, filmlerin toplumsal müdahale aracı olarak değerleri kısıtlıdır. Zira, bu filmler yalnızca fakir olmayıp da son derece sıradışı, hatta hastalıklı olarak görülebilecek ailelere odaklanmış ve bu ailelerin yaşadığı yoksulluğun sebebinin içinde yer aldıkları toplumun genel sosyal şartları, bilhassa da Polonya, Letonya ve Litvanya'nın Berlin Duvarı yıkıldıktan sonra uygulamaya başlamış oldukları neoliberal politikalar değil de; ailelerin kendilerine özgü şartlar, örneğin çok çocuk yapmak, yaşlılık, suça karışmak ya da geçmişte kalmış düşünce tarzları olduğunu ima etmiştir. Benzer şekilde, bu üç film, karakterlerine karşı izleyicide sempati oluşturmalarına karşın, yoksulluk sorununun yaygın değil de marjinal bir sorun olduğunu ima etmekte, hatta devleti yoksulların yaşam şartlarının değiştirilmesi sürecindeki sorumluluğundan azat etmektedirler.

Not

1. İnsan böyle bir görüşün, yoksulluğun sözde güzelliğine vurguda bulunarak yoksulluğu normalleştirmeye katkıda bulunup bulunmadığını düşünmüyor değil, ancak bu sorunu ele almak makalenin konusunun dışında kalıyor.

Kaynaklar

- Barciukiene, D. (2007). "Skurdas Lietuvos kaime: paplitimas, priezastys ir mazinimo budai." *Socialine teorija, empirija, politika ir praktika* 4: 132–143.
- Bruzzi, S. (2006). *New Documentary*. London: Routledge.
- Fromm, E. (2001). *The Sane Society*. London: Routledge.
- Gough, J., Eisenschitz, A. & McCulloch, A. (2005). *Spaces of Social Exclusion*. London: Routledge.
- Karel, F. (2017). *Statutory Minimum Wages in the EU 2017*. Dublin: The European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofond). <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/articles/statutory-minimum-wages-in-the-eu-2017> Kersiene, Reda. 2011. "Skurdas ir jo priezastys Lietuvoje." *Ekonomika ir vadyba* 16: 535–542.
- Ksivickiene, D. (2006). "Skurdo apraiskos Lietuvos kaime." *Zem es u_ kio mokslai* 1: 81–91.
- Lennon, J. & Malcolm F. (2010). *Dark Tourism*. Andover, Hampshire: Cengage Learning.
- Lewis, O. (1963). *The Children of Sanchez. Autobiography of a Mexican Family*. New York: Vintage Books.
- Lewis, O. (2006). "Culture of Poverty." In *Poor Americans. How the Poor White Live*, edited by Marc Pilisuk, and Phyllis Pilisuk. New Jersey: Transaction Books.
- Lister, R. (2004). *Poverty*. Cambridge: Polity Press.
- Maldeikyte, Z. (2013). "Pokalbis su Maratu Sargsyanu: Jeigu gali nedaryti, geriau nedaryti." Accessed 26 September 2013. <http://kinfo.lt/pokalbis-su-maratu-sargsyanu-jeigu-gali-nedarytigeriau-nedaryti-2/>
- Marody, M. (2010). "Homo Sovieticus and the Change of Values: The Case of Poland." In *Landmark 1989: Central and Eastern European Societies Twenty Years After the System Change*, edited by Heinrich Best, and Agnieszka Wenniger, 80–90. Berlin: Lit Verlag.
- Matthews, M. (1986). *Poverty in the Soviet Union: The Life-styles of the Underprivileged in Recent Years*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Millington, N. (2013). "Post-Industrial Imaginaries: Nature, Representation and Ruin in Detroit." *International Journal of Urban and Regional Research*. 1: 279–296.
- Maka-M. K. (2005). "Obrazy wspoczesnosc w polskim filmie dokumentalnym." In *Klucze do rzeczywistosci: Polski film dokumentalny po 1989 roku*, edited by Ma»gorzata Hendrykowska, 67–88. Poznan: Wydawnictwo Naukowe UAM.

- Nichols, B. (2001). *Introduction to Documentary*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Przylipiak, M. (2003). “Odrażaj acy, brudni, zli ?” *Studia Filmoznawcze* 24: 21–38.
- Przylipiak, M. (2015). “Dokument polski lat 90tych.” In *Historia polskiego filmu dokumentalnego*, edited by Ma»gorzata Hendrykowska, 471–572. Poznan: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Rothwell, J. (2008). “Filmmakers and Their Subjects.” In *Rethinking Documentary. New Perspectives, New Practices*, edited by Thomas Austin, and Wilma de Jong, 152–156. New York: Open University Press.
- Schlunke, K. (2008). “The Stories So Far.” In *Cultural Theory in Everyday Practice*, edited by Nicole Anderson, and Katrina Schlunke, 218–227. New York: Oxford University Press.
- Smith, C. R. (2017). *Society and Social Pathology: A Framework for Progress*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Tamutiene, I. (2005). “Skurdo problemos ekonominio augimo salygomis Lietuvoje.” *LZU U Mokslo darbai* 68(21): 87–94. The European Observatory. 2008. “Social Inclusion and Income Distribution in the European Union - 2008. Monitoring Report.” Brussels: European Commission. <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=3991&langId=en>
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*. London: Allen Lane and Penguin Books.
- Ward, P. (2008). “Drama-Documentary, Ethics and Notions of Performance: The ‘Flight 93’ Films.” In *Rethinking Documentary. New Perspectives, New Practices*, edited by Thomas Austin, and Wilma de Jong, 191–203. New York: Open University Press.
- Winston, B. (2008). *Claiming the Real*. second edition. London: BFI.
- Zbrizzi, P. (2011). “A Conversation with Andris Gauja (Family Instinct).” Accessed 26 June 2011. <http://www.hammertonail.com/interviews/a-conversation-with-andris-gauja-family-instinct/>



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN Studies

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 7 Yıl/YEAR: 2021

Alındı/RECEIVED: 17-01-2021 – Kabul/ACCEPTED: 29-05-2021

Tiryaki, Salih. (2020). Toplumsal Hareketler ve Medya. İstanbul: LİTERATÜRK academia, 192 s., ISBN:978-605-337-261-5.

Kerem TÜRK¹

Uluslararası İlişkiler son çeyrek asırda Ortadoğu ülkeleri, Türkiye ve Fransa'da çeşitli toplumsal hareketlere tanıklık etti. Bu hareketler her ne kadar ulusal sınırlar içerisinde doğsa da ulusal sınırların toplumsal hareketler tarafından nasıl aşıldığına ve gelenekselin aksine yeni hareketlerin lidersiz, örgütsüz ve geleneksel medyaya ihtiyaç duymaksızın nasıl ortaya çıkabildiğine örnek teşkil etti. Bu bağlamda toplumsal hareketlerde yaşanan dönüşüm uluslararası ilişkiler, iletişim, sosyoloji gibi pek çok disiplin ve bilim dalı açısından yeni tartışma konularını beraberinde getirdi. Yeni hareketler nasıl öncüllerinin aksine lidere veya siyasi parti-sendika gibi örgütlenme mekanizmalarına ihtiyaç duymadan ortaya çıkmakta; çoğunlukla devlet filtresi ve eşik bekçileri (*gatekeeper*) kontrolünde olan geleneksel medyanın etkisini azaltarak veya kırarak mesajlarını sosyal medya üzerinden oluşturabilmekte ve bu filtreden azade kitlelere ulaşabilmektedir. Selçuk Üniversitesi'nden Dr. Salih Tiryaki tarafından Türkçe yazına kazandırılan *Toplumsal Hareketler ve Medya* kitabı yenilerde yaşanan bu durumu irdeleyerek konuya dair literatüre katkı sunmaktadır.

Dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde toplumsal hareketler literatürü taranarak çalışmanın kavramsal çerçevesi çizilmekte, ikinci bölümde ise toplumsal hareketlerin medyada nasıl işlendiği ve medya-toplumsal hareketler ilişki düzeyinin nasıl olduğu tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde ise küreselleşme ve teknolojik gelişmeyle toplum sosyolojisi ve toplumsal hareketlerin nasıl

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, TOBB ETÜ, Uluslararası İlişkiler Bölümü, kturk@etu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8296-9098.

dönüşüğünü ele alan çalışma dördüncü bölümde vaka olarak seçilen Arap Baharı, Gezi Parkı ve Sarı Yelekliler toplumsal hareketlerini analiz etmektedir. Çalışmanın ilk üç bölümü esasında literatür taraması olarak karşımıza çıkarken yazar dördüncü bölümde vaka analizi yapmaktadır.

Giriş bölümünde yazar, toplumsal hareketlerin dönüşümünü insanlığın ilkel yaşam formundan tarım toplumuna geçişi ve sanayi toplumuna ulaşımından günümüz bilgi toplumuna evrilmesi sürecindeki sosyolojik dönüşümle ilişkilendirmektedir. Buna göre toplumda başat olan olguların değişimi toplumda örgütlenme ve taleplerin de değişimini tetiklemiştir. Bu değişim beraberinde sınıfsal farklılık ve talepleri getirerek toplumsal hareketlerin doğuşunu gerçekleştirmiştir. Nitekim sanayileşme ile toplumun sermaye sınıfı ve işçi sınıfı olarak ayrılmasına dikkat çeken yazar, bu ayrımın toplumsal hareketlere dair ilk teorik çalışmaların komünist nazariye tarafından şekillenmesine sebep olduğunu aktarmaktadır (s.12). Yazara göre bu nazariye toplumsal hareketleri sınıf temelli çerçevelenmekte, üretim ve dini başkaldırı öncelikli geleneksel toplumsal hareketleri teşkil etmektedir. Oysa eğitim, kültürel ve cinsel haklar, ekonomik talepler gibi daha geniş bir yelpazeyi teşkil eden yeniler ise Fransa'daki "68 Hareketi" ile siyasal ve sosyolojik sürecin bir parçası haline gelmeye başladılar. Küreselleşme ve teknolojinin gelişmesi, Web 2.0 teknolojisinin yayılmasıyla bu yeniler aynı zamanda gelenekselin aksine devlet filtersini ve eşik bekçilerini aşarak sosyal medya üzerinden görüşlerini ifade etme, lidersiz bir şekilde örgütlenme imkânı bularak devlete dair politik süreçleri daha fazla etkileme kapasitesine eriştiler.

Toplumsal Hareketler başlığı taşıyan birinci bölümde yazar bir eylemi toplumsal hareket kılan etken ve tanımların neler olduğunu sorgulamaktadır. Bu bağlamda literatürdeki ortak tanıma yer veren yazar, toplumsal hareketleri haksızlık, eşitsizlik karşısında ortak fikir ve duyguyu paylaşan, meseleyi çözmek için seferber olarak sorun kaynağı aktör veya kurumlara karşı protestolar düzenleyen süreklilik kazanmış enformel toplumsal ağlar olarak ifade etmektedir (s. 25). Bu toplumsal ağların ilk izlerini 18. yüzyılda gözlemleyen yazar, bu yüzyılda toplumsal hareketlerin aşırılık, yoksunluk ve şiddet ile ilişkilendirildiğini, 19. Yüzyılda ise bu hareketlerin anomi ve sosyal düzensizliğin bir sonucu olarak etiketlendiğini aktarmaktadır.

Amerikalı sosyologların toplumsal hareketleri politik ve ideolojik olmayan biçimde, sosyal-psikolojik açıdan tarif etmelerinin günümüzün aksine bu hareketleri uzun süre politik alanın dışında ele alınmasına sebep olduğuna dikkat çekmektedir. Buna karşın toplumsal hareketlerin ilk kuramcıları olarak tarif edilen Marx ve Engels ile bu hareketler sınıf çatışması temelinde sosyal çelişkileri de kapsayarak politik düzleme yayılmaya başlamıştır. Bu yayımla çeşitlenen toplumsal hareketler yazar tarafından ulusal hedeflerle, yerel taleplerle ve kültürel hak ve özgürlükler temelinde olmak üzere üç kategoride sınıflandırmaktadır. Ek olarak eski ve yeni toplumsal hareketleri ayrı başlıklar altında inceleyen yazar yenilerin, öncül hareketlerin daha dar iktisadi hedeflerinin aksine daha çok demokratikleşme dinamiği ve toplumun siyasala karşı sivil boyutlarının genişlemesiyle açıklamaktadır. Bu bağlamda yenilerde ideoloji daha az önemli; konular ekolojiden, insan haklarına, feminizmden kimlik tabanlı ve barışçıl hareketlere çeşitlenmekte; katılımcılar ise orta sınıf mensuplarından öğrencilere, ev hanımlarından emeklilere, yoksullardan göçmen ve azınlıklara kadar uzanmaktadır (s.46-49). Yazara göre yeniye yaşanan bu dönüşüm toplumsal hareketlerin irrasyoneliteden rasyonel ve bilinçli bir üretime evrilmesine ilişkindir (s.51).

Toplumsal Hareketler ve Medya İlişkisi başlıklı ikinci bölümde yazar, toplumsal hareketlerin medyada neden ve nasıl yer aldığını sorgulayarak toplumsal hareketlerin kitlelere ulaşma ve mesajlarını iletmede medya tarafından nasıl filtrelendiğini ve eşik bekçilerinin işlevlerini irdelemektedir. Bu bağlamda yazar, internet ve sosyal medyanın gelişimi öncesinde toplumsal hareketlerin kendi medyalarını oluşturamadıklarından, geleneksel medyanın pozitif veya negatif kamuoyu oluşturmalarına hapsoldüklerini aktarmaktadır (s.70). Oysa yazar medyanın demokratik rejimlerde kamuoyunun sesi, düzenleyicisi olarak siyasal iktidarın denetlenmesi işlevini üstlendiğini vurgulamaktadır.

Teknoloji, Küreselleşme, Dönüşen Toplum ve Toplumsal Hareketler başlıklı üçüncü bölümde ise yazar Facebook, Twitter gibi alternatif medyanın gelişimiyle toplumsal hareketlerin nasıl yeni bir alana kavuştuğunu ve bu yeni alanla aktivizmin nasıl dijitalleştiğini sorgulamaktadır. Küreselleşme ve teknolojik dönüşümle toplumsal hareketlerin de epistemolojik dönüşüme uğradığını vurgulayan yazar, alternatif medyanın toplumsal hareketlere özgür bir iletişim ve örgütlenme olanağı sunarak alternatif bir kamusal alan oluşturduğunu ifade etmektedir. Fikirlerin özgürce tartışılabildiği bu yeni kamusal alanda toplumsal hareketlerin sokaklardan çevrimiçi ağlara taşınarak devletin geleneksel medya üzerindeki hegemonyasını aştığına dikkat çekilmektedir. Zaman ve mekân sınırlarının ortadan kaldırarak özgür tartışma ortamı sunan bu alanın aynı zamanda eş zamanlı bilgi paylaşımı imkânı verdiği, kitleler tarafından kolay erişilebilir olmasıyla sosyal medya çerçevesinde patlak veren yeni toplumsal hareketlerin tetikleyicisi haline geldiği vurgulanmaktadır. Nitekim yazar Arap Baharı, Gezi Parkı ve Sarı Yelekliler hareketlerinin bu yönüne dikkatleri çekmektedir.

Toplumsal Hareketler Ekseninde İnternet ve Sosyal Medyanın Kullanımı ve Toplumsal Hareketlerden Örnekler başlıklı dördüncü bölümde ise yazar Arap Baharı, Gezi Parkı ve Sarı Yelekliler vakaları üzerinden internet ve sosyal medyanın toplumsal hareketler üzerindeki etkilerini analiz ediyor. Yazar birbirinden farklı dinamik ve coğrafyalarda ortaya çıkan bu hareketleri üç nedenden ötürü vaka olarak seçtiğini ifade etmektedir: İlk olarak bu hareketler geleneksel medya kanallarını aşarak sosyal medya üzerinden milyonlara ulaşip mesajlarını yaymış ve kitlelerini oluşturmuştur. İkincil olarak hareketler ekonomik ve çevresel taleplerden insan haklarına uzanan konu çeşitliliği ile yeni toplumsal hareketleri teşkil etmektedir. Son olarak bu hareketler sosyal medya üzerinden lidersiz bir örgütlenme örneği teşkil etmektedir. Örneğin Arap Baharı hareketinde Tunuslu seyyar satıcı Muhammed Buazizi'nin ülkesindeki yolsuzluk ve hukuksuzluğa tepki olarak kendisini yaktığı görüntülerin sosyal medya üzerinden yayılmasıyla protesto fitilinin ateşlendiğine dikkat çeken yazar, sosyal medya aracılığıyla yayılan bu görüntülerin yeni toplumsal hareketlerin nasıl sınırları aşarak Ortadoğu'daki diğer hareketleri alevlendirdiğine dikkatleri çekmektedir. Yazar ayrıca Gezi Parkı hareketinin sadece 11 günlük sürecinde 143 milyon 795 bin 432 tweet atıldığı (s.156), Sarı Yelekliler Hareketinde ise *Twitter*, *Facebook*, *YouTube* vb. sosyal ağlarda 1 milyon 53 bin 427 yazara ait 11 milyon 510 bin 953 yazı içeriğinin üretildiğini belirtmektedir.

Sonuç kısmında yazar sosyal medyanın gelişimiyle toplumsal hareketlerin lidersiz olarak örgütlenip mesajlarını yayma ve kitlelerini oluşturma imkânı bulduğunu yinelemekte ve tarih boyunca dezavantajlı olarak seslerini duyurmaya çalışan grupların küresel ölçekte hareket edebilme yetisine kavuştuğunu ifade etmektedir.

Nihai olarak demokratik süreçlerin önemli bir unsuru olan toplumsal hareketler ve medya konusunu ele alan çalışmanın eleştirel yönünü sık sık yapılan yinelemelerle karşımıza çıkan tekrarlar oluşturmaktadır. Ayrıca üç bölümlük kapsamlı literatür taramasına rağmen yazar vakalara dengeli bir şekilde yer verip karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirmemektedir. Konunun uzmanları tarafından giriş niteliğinde sayılabilecek bu çalışma toplumsal hareketler ve medya literatürüne ilgi duyan genel okuyucu kitlesi için faydalı bir başlangıç olacaktır.